

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 36, Sayı 3, 2018
Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences, Vol 36, Issue 3, 2018

Derginin Sahibi/Publisher: Sunay İL, Dekan / Dean
H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına /
on behalf of H.U. Faculty of Economics and Administrative Sciences

Yayın Kurulu Başkanı/Chief Editor : Necmiddin BAĞDADIÖĞLU

Yayın Kurulu Başkan Yardımcısı/Deputy Editor : Uğur SADIOĞLU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/Editorial Manager : Şerife GÜRAN

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Necmiddin BAĞDADIÖĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Selin Metin CAMGÖZ	Hacettepe Üniversitesi, TR
Tarkan ÇAVUŞOĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Andre DORSMAN	VU University, NL
Mine Pinar GÖZEN ERCAN	Hacettepe Üniversitesi, TR
Matthias FINGER	Ecole Poly. Federal de Lausanne, CH
Sunay İL	Hacettepe Üniversitesi, TR
Sıdıka KAYA	Hacettepe Üniversitesi, TR
Uğur SADIOĞLU	Hacettepe Üniversitesi, TR
Arzu ŞENER	Hacettepe Üniversitesi, TR
Tarık TUNCAY	Hacettepe Üniversitesi, TR
Wim WESTERMAN	Groningen University, NL
Yasemin YALTA	Hacettepe Üniversitesi, TR

H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda dört defa internet üzerinden yayımlanan uluslararası akademik hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanmak üzere gönderilen yazılar <http://dergipark.gov.tr/huniibf> adresinden yüklenmelidir. Diğer konularla ilgili yazışmalar aşağıdaki adrese yapılmalıdır:

Adres/Address:
Şerife GÜRAN
Hacettepe Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü 06800, Beytepe, ANKARA
e-posta/e-mail: iibf_dergisi@hacettepe.edu.tr

Dergiye gönderilecek makaleler, Dergi web-sitesinde (<http://dergipark.gov.tr/huniibf>) yer alan “Yazar Rehberi” ndeki kurallara uygun olmalıdır.

H.U. Journal of Economics and Administrative Sciences is a peer-reviewed online international, academic journal, published quarterly. Articles sent must conform to the requirements indicated on the Guide for Authors in the web-site (<http://dergipark.gov.tr/huniibf>).

Yayının Türü/ProductType: Uluslararası akademik internet üzerinden yayımlanan Dergi, yılda 4 sayı/
International academic online journal, four issues per year.

Basım Tarihi/Date of Issue: 30 Eylül 2018

Yayının Yönetim Yeri/Editorial Office Contact Information: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Beytepe-ANKARA, Tel: (0312) 297 68 30/
Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Beytepe-ANKARA, Phone: +90 312 297 68 30

Danışma Kurulu/Advisory Board

Aybala DEMİRCİ AKSOY	Gazi Üniversitesi, TR
Victor ASAL	State University of New York, US
Erhan ASLANOĞLU	Piri Reis Üniversitesi, TR
Doğan Yaşar AYHAN	Başkent Üniversitesi, TR
Kamil Ufuk BİLGİN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Nurettin BİLİCİ	Çankaya Üniversitesi, TR
Geert BOUCKAERT	KU Leuven, BE
Dimitrios BUHALIS	University of Bournemouth, UK
Charles E. BUTTERWORTH	University of Maryland, US
Mitat ÇELİKPALA	Kadir Has Üniversitesi, TR
Wolfgang DIETRICH	University of Innsbruck, AT
Alan DOIG	Northumbria University, UK
Aylin ÖZMAN	TED Üniversitesi, TR
Korkut ERTÜRK	University of Utah, US
Halit GÖNENÇ	University of Groningen, NL
Michael S. GUTTER	University of Florida, US
Nguyen Thai Yen HUONG	Diplomatic Academy of Vietnam, VN
Peter M. JACKSON	Leicester Üniversitesi, UK
Aykut KİBRİTÇİOĞLU	Ankara Üniversitesi, TR
Ayşegül KAPLAN MENGİ	Ankara Üniversitesi, TR
Toshihiro MINOHARA	University of KOBE, JP
Ahmet Fazıl ÖZSOYLU	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, TR
Erol TAYMAZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, TR
Süleyman TÜRKEL	Toros Üniversitesi, TR
Horst UNBEHAUN	Georg Simon Ohm TH, DE
Simon WIGLEY	Bilkent Üniversitesi, TR
Erinç YELDAN	Bilkent Üniversitesi, TR
A. Nuri YURDUSEV	Orta Doğu Teknik Üniversitesi, TR
Mary Ellen ZUCKERMAN	State University of New York, US

HAKEMLER/REFEREES

Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Cenay BABAOĞLU	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Harun BAL	Çukurova Üniversitesi
Selin METİN CAMGÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Bülent ÇEKİÇ	Hacettepe Üniversitesi
Başak DALGIÇ	Hacettepe Üniversitesi
Kamil DEMİRHAN	Bülent Ecevit Üniversitesi
Nuri DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Uğur EMEK	Başkent Üniversitesi
Mine Pınar ERCAN	Hacettepe Üniversitesi
Mehmet ERYİĞİT	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Türkmen GÖKSEL	Ankara Üniversitesi
Burak GÜNALP	Çankaya Üniversitesi
Pelin ÖGE GÜNEY	Hacettepe Üniversitesi
Ayhan KAPUSUZOĞLU	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Erdal KARAGÖL	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
M. Baha KARAN	Hacettepe Üniversitesi
Onur KOYUNCU	Hacettepe Üniversitesi
Fatih MANGIR	Selçuk Üniversitesi
Mine ÖMÜRGÖNÜLŞEN	Hacettepe Üniversitesi
Murat ÖNSOY	Hacettepe Üniversitesi
Gürbüz ÖZDEMİR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Selcen ÖZTÜRK	Hacettepe Üniversitesi
Cem SAYIN	Anadolu Üniversitesi
Bican ŞAHİN	Hacettepe Üniversitesi
Özge TAYFUR	Hacettepe Üniversitesi
Mehmet UMUTLU	Yaşar Üniversitesi
Akın USUPBEYLİ	Ankara Üniversitesi
Mete YILDIZ	Hacettepe Üniversitesi
Yılmaz YILDIZ	Hacettepe Üniversitesi

Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisinin Cilt 36, Sayı 3, Eylül 2018'de yayınlanan makalelerini değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us to review the articles published in Volume 36, Issue 3, September 2018 of the Hacettepe University Journal of Economics and Administrative Sciences.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Rümeysa BİLGİN	Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Yapısı Belirleyicileri: Hiyerarşik Lineer Model Yaklaşımı..... 1 <i>Capital Structure Determinants in Developing Countries: Hierarchical Linear Model Approach</i>
Birkan BÜYÜKARIKAN Ulukan BÜYÜKARIKAN	Kimya Sektörü İşletmelerinde Finansal Başarısızlığın Tahmini ..... 29 <i>Prediction of Financial Distress in Chemical Industry Companies</i>
Köksal ÇALIŞKAN	Demokrasi, Kriz ve Siyasal Kültür ..... 51 <i>Democracy, Crisis and Political Culture</i>
Sinem EYÜBOĞLU Kemal EYÜBOĞLU	Hava Kirliliği Borsa İstanbul'u Etkiler mi? ..... 71 <i>Is Borsa Istanbul Affected by Air Pollution?</i>
Orhan KARACA	Borsa Ekonominin Barometresi midir? Türkiye'de Ekonomik Aktivite ile Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi ..... 89 <i>Is the Stock Market a Barometer of the Economy? The Causality Relationship Between Economic Activity and Stock Prices in Turkey</i>
Elif KOCAGÖZ	Almanya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşlarını Bazı İç Çevre Faktörleri İtibariyle Profilleme: Bavyera Federal Eyaletindeki Türk Dernekleri Araştırması ..... 107 <i>Profiling Turkish Civil Society Organisations in Germany Based on Some Internal Factors: A Research on Turkish Organisations Operating in Federal State Bavaria</i>
Hatice ÖZUTKU	Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlaması, Geçerlik ve Güvenirlik Analizi ..... 141 <i>Adaptation of High Performance Work Practices Scale to Turkish, Validity and Reliability Analysis</i>
Yazar Rehberi/Guide for Author	165

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE SERMAYE YAPISI BELİRLEYİCİLERİ: HİYERARŞİK LİNEER MODEL YAKLAŞIMI

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 1-27

Rümeysa BİLGİN

Dr.Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim
Üniversitesi
İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü
rumeysa.bilgin@izu.edu.tr

Öz: Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde sermaye yapısı belirleyicileri Hiyerarşik Lineer Model (HLM) yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Oluşturulan panel veri seti ülke, sektör, firma ve zaman düzeylerinden oluşan hiyerarşik bir yapı olarak düşünülmüş ve kaldıraç oranındaki değişkenlik varyans bileşenleri modeli ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda, gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların kaldıraç oranlarındaki değişkenliğin büyük kısmının firma ve zaman düzeylerinden kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Ülkeye ve firmaya özgü faktörlerin sermaye yapısı üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemek için ise rassal sabit ve rassal eğim modelleri kullanılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, firmaya özgü faktörlerin halka açık firmaların sermaye yapısı kararları üzerinde ülkeye özgü faktörlere kıyasla çok daha etkili olduğu bulgulanmıştır. Ülkeye özgü faktörlerin ise sermaye yapısı üzerindeki doğrudan etkilerinin yanında firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicileri üzerinden dolaylı etkilerinin de olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Sermaye yapısı, sermaye yapısı belirleyicileri, gelişmekte olan ülkeler, panel veri, hiyerarşik lineer model.

**CAPITAL STRUCTURE
DETERMINANTS IN DEVELOPING
COUNTRIES: HIERARCHICAL
LINEAR MODEL APPROACH**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 1-27*

Rümeysa BİLGİN

Assist.Prof.Dr., Istanbul Sabahattin Zaim
University
Faculty of Business and Management
Sciences
Department of International Trade and
Finance
rumeysa.bilgin@izu.edu.tr

Abstract: In this paper, capital structure determinants in developing countries are analyzed using the Hierarchical Linear Model (HLM) approach. A panel data set organized as a hierarchical structure consisting of country, sector, firm and time levels and the variance of leverage ratio is analyzed using a variance components model. The paper finds that most of the leverage variability in developing countries is due to firm and time levels. Random intercept and random slope models are used to examine the direct and indirect effects of a number of firm and country specific factors on capital structure. The results confirm that the firm-specific determinants are much more important than the country-specific factors on capital structure decisions of public companies in developing countries. Country-specific factors, on the other hand, have indirect effects on the firm-specific capital structure determinants as well as having direct effects on the leverage ratio.

Keywords: *Capital structure, determinants of capital structure, developing countries, panel data, hierarchical linear model.*

GİRİŞ

Son yıllarda ülkeye özgü faktörlerin sermaye yapısı üzerindeki etkilerini araştıran pek çok çalışma yapılmıştır (Booth *vd.*, 2001; Giannetti, 2003; Bancel, Mitto, 2004; De Jong *vd.*, 2008; Antoniou *vd.*, 2008; Kayo, Kimura, 2011; Alves, Ferreira, 2011; Fan *vd.*, 2012; Venanzi *vd.*, 2014; Öztekin, 2015; Belkhir *vd.*, 2016; Venanzi, 2017). Bu çalışmalar sonucunda, firmaya özgü etkenlerin yanı sıra ülkeye özgü faktörlerin de firmaların sermaye yapısı kararlarını etkilediği bulgulanmıştır. Ayrıca, bazı çalışmalarda firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicilerinin ülkeden ülkeye farklılaştığı ve ülkeye özgü faktörlerin bu belirleyicilerin etkilerini yön ve büyüklük açısından değiştirebildiği sonucuna da ulaşılmıştır (De Jong *vd.*, 2008; Kayo, Kimura, 2011; Venanzi *vd.*, 2014). Ülkeye özgü faktörlerin sermaye yapısı üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri vardır. Doğrudan etkiler, ülkeye özgü faktörlerin firmaların kaldıraç seçimlerini doğrudan etkilemesi sonucunda oluşur. Dolaylı etkiler ise, bu faktörlerin firmaya özgü belirleyiciler ve sermaye yapısı arasındaki ilişkinin yön ve/veya büyüklüğünü değiştirmeleri ile gerçekleşir. De Jong *vd.* (2008), sermaye yapısının anlaşılabilmesi için ülkeye özgü faktörlerin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerinin dikkate alınması gerektiğini savunmuştur.

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren firmalarda hem firmaya hem de ülkeye özgü sermaye yapısı belirleyicileri araştırılmıştır. Çalışmanın özgünlüğü, uygulanan ekonometrik metot ve kullanılan veri setinden gelmektedir.

Uluslararası finans literatüründe yer almış sermaye yapısı çalışmalarında genellikle mikro panel veri setleri kullanılmıştır. Çeşitli ülkelerden çok sayıda firmanın farklı dönemlere ait gözlemlerinden oluşan dengesiz panel veri analizlerinin yapıldığı bu çalışmalarda, uygulanan ekonometrik yöntemlerin elde edilen sonuçlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Her ekonometrik yöntem belirli varsayımlar altında kullanılabilir. Örneğin, son dönemde sermaye yapısı belirleyicileri ile ilgili çalışmalarda çok tercih edilen Sistem GMM yaklaşımı dinamik panel veri modellerinin tahmininde kullanılır (Arellano, Bond, 1991). Bu tahmincinin kullanılması için cari döneme ait kaldıraç oranının en önemli belirleyicisinin bir dönem önceki kaldıraç oranı olduğu varsayımının yapılması gerekir. Bu varsayım ise, dengeleme teorisi tarafından öngörülen her firmanın zaman içinde ulaşmayı hedeflediği bir optimal sermaye yapısının var olduğu ön kabulünü gerektirir. Bu örnekte de açıkça görüldüğü gibi, ampirik sermaye yapısı araştırmalarında, oluşturulan modelin tahmininde kullanılacak ekonometrik metot teorik arka plana uygun olacak şekilde seçilmelidir.

Yine ekonometrik metot seçimi ile ilgili diğer bir husus ise analiz edilecek veri setine en uygun metodun seçilmesi gerekliliğidir. Bu çalışmada 22 ülkeden 7614 adet halka açık firmanın 2000-2016 yılları arası gözlemlerinden oluşan dengesiz bir panel

veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, ülkeler ve ülkelerin içinde şirketler şeklinde gruplanmış bir yapıdır. Böyle bir yapıda, firmaların kaldıraç oranlarındaki değişkenliğin ülkeler arası farklılıklardan kaynaklanan kısmı ile firmalar arası farklılıkların yol açtığı kısmının ayrı ayrı incelenmesi gereklidir. Bunun için, bu çalışmada, firma ve ülkeye özgü faktörlerin etkilerinin ayrıştırılabildiği yuvalı model yapısına (*nested model structure*) izin veren Hiyerarşik Lineer Model (HLM) yaklaşımı kullanılmıştır.

HLM, sosyal bilimlerde, örneklemin hiyerarşik katmanların iç içe geçtiği bir popülasyondan gelmesi durumunda tercih edilen bir yaklaşımdır. Birinci düzeydeki birimlerin ikinci düzeydeki gruplar içinde yuvalanması ile iki düzeyli bir hiyerarşik model oluşturulur. Bu modelin ikinci düzeyindeki grupların kendi aralarında tekrar gruplanması yöntemi ile üçüncü bir katman elde edilebilir. Verilerin katmanlar halinde gruplandığı bu model yapısı, grup içi değişkenliğin ayrıştırılmasını mümkün kılar.

Son yıllarda, pek çok ülkeden firma düzeyinde yüksek frekanslı veri içeren panel veri setlerinin kullanılmaya başlanması uluslararası sermaye yapısı çalışmalarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Panel veri, bir dizi yatay kesit birim için birden fazla döneme ait gözlemlerden oluşur (Hayashi, 2000). Böyle bir yapı, tek başına yatay kesit veriler kullanıldığı takdirde fark edilemeyecek etkilerin gözlemlenebilmesini ve daha çok bilgi elde edilmesini sağlar. Ancak, panel veri setlerinde eksik gözlemlerin olması –dengesiz panel veri setleri- sıklıkla karşılaşılan ve veri kaybına neden olan ciddi bir problemdir. Veri setinde kayıp gözlemlerin olmasına izin veren HLM yaklaşımı kullanılarak bu sorun aşılabilir. Bunun için panel veri, yatay kesit ve zaman serisi olmak üzere iki boyutlu bir hiyerarşik bir yapı olarak da düşünülebilir. Bu yapıda, zaman serisi gözlemleri birinci boyutu oluştururken, yatay kesit gözlemleri ikinci boyutta yer alır. Yatay kesit gözlemlerin kendi içlerinde gruplanması ile çok katmanlı hiyerarşik bir yapı elde edilebilir. Bu çalışmada kullanılan panel veri setinde, ilk seviye firmaya özgü faktörlerin zaman serisi gözlemlerinden oluşur. Bu zaman serisi gözlemleri, ikinci seviyeyi oluşturan yatay kesit firma verisi içinde yuvalanmıştır. Firmaların faaliyet gösterdikleri sektörler göre gruplara ayrılması ile üçüncü seviye meydana gelmiştir. Son katman ise sektörlerin ülkeler içinde yuvalanması ile oluşturulmuştur. Ülkeye özgü sermaye yapısı belirleyicilerinin firmaya özgü belirleyiciler üzerindeki yuvalı etkisini dikkate almak için HLM yaklaşımını kullanan öncü bir çalışma Kayo ve Kimura (2011) tarafından yapılmıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki firmaları içeren büyük bir veri seti kullanarak ülke, sektör ve firma düzeyindeki sermaye yapısı belirleyicilerini araştırmışlardır. Kaldıraç oranlarındaki değişkenliğin oldukça büyük bir kısmının zaman ve firma düzeyinden kaynaklandığını gözlemlemişlerdir.

Bu çalışma sonucunda ise, gelişmekte olan ülkelerde, firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicilerinin firmaların sermaye yapısı tercihlerini en çok etkileyen faktörler olduğu bulgulanmıştır. Ülke ve sektör düzeyindeki değişkenlikler ise oldukça

küçüktür. Diğer bir ifade ile gelişmekte olan ülkelerde, firmaya özgü faktörler halka açık firmaların sermaye yapısı kararları üzerinde ülkeye özgü faktörlere kıyasla çok daha önemlidir. Ayrıca ülkeye özgü faktörlerin sermaye yapısı üzerindeki doğrudan etkilerinin yanında firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicileri üzerinden dolaylı etkilerinin de olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, borsada işlem gören halka açık firmalar için firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicilerinin ülkeye özgü faktörlere kıyasla kaldıraç oranlarındaki değişkenliği çok daha iyi açıkladığını ortaya koyan Joeveer (2013) çalışmasını destekler niteliktedir.

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın ikinci bölümünde sermaye yapısı belirleyicileri ile ilgili literatüre değinilmiştir. Üçüncü bölümde, çalışmada kullanılan ekonometrik metot detaylı biçimde açıklanmıştır. Dördüncü bölümünde ise, bir dizi ülkeye ve firmaya özgü faktörün gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların sermaye yapısı kararları üzerindeki etkisi HLM yaklaşımı ile incelenmiştir. Analiz sonuçları beşinci bölümde açıklanmış ve altıncı bölümle çalışma sonlandırılmıştır.

1. SERMAYE YAPISI BELİRLEYİCİLERİ

1.1. Firmaya Özgü Sermaye Yapısı Belirleyicileri

Literatürde kabul gören bir dizi firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicisi vardır. Frank ve Goyal (2009), en güvenilir sermaye yapısı belirleyicilerinin varlık yapısı, karlılık, firma büyüklüğü, piyasa değeri-defter değeri oranı, sektör kaldıraç ortalaması ve beklenen enflasyon oranı olduğunu bulgulamıştır. Bu bölümde, kaldıraç oranı ile bu çalışmada kullanılan firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicileri arasındaki beklenen ilişkiler sermaye yapısı teorileri ve literatürde yer alan ampirik çalışmaların bulguları ışığında açıklanmıştır.

Statik dengeleme teorisi, karlılık ve kaldıraç oranı arasında pozitif bir ilişki öngörür (Modigliani, Miller, 1963). Karlı firmaların iflas ihtimali düşüktür. Dolayısı ile bu firmalar daha kolay borç bularak borcun vergi avantajından yararlanırlar. Karlı firmalarda temsil maliyetlerini ortadan kaldırmak için borç kullanımını savunan serbest nakit akışı hipotezine göre de kaldıraç oranı ile karlılık arasında pozitif bir ilişki vardır (Jensen, 1986; Frank, Goyal, 2009). Karlı firmalarda borç miktarı arttırıldığında yöneticilerin faiz ve temettü ödemeleri sonrasında kalan fazla nakit ile gereksiz harcamalar yapmaları engellenebilir. Finansman hiyerarşisi teorisi ise, kaldıraç oranı ve karlılık arasındaki ilişkinin negatif olması gerektiğini savunur (Myers, Majluf, 1984; Myers, 1984). Yöneticiler ve yatırımcılar arasındaki bilgi asimetrisi probleminden dolayı firmalar yeni yatırımlarını finanse etmek için dışsal sermaye kullanmak yerine içsel sermaye (dağıtılmamış karlar) kullanmayı tercih ederler. Ancak içsel sermayenin yeterli gelmemesi durumunda dışsal sermaye kullanılır. Bu nedenle karlı firmalar yatırımlarını finanse etmek için daha az borç kullanırlar. Kaldıraç oranı ve karlılık

arasındaki negatif ilişki yapılan ampirik çalışmalarda da gözlemlenmiştir (Harris, Raviv, 1990; Rajan, Zingales, 1995; Booth *vd.*, 2001; Utrero-González 2007; De Jong *vd.*, 2008; Antoniou *vd.*, 2008 ; Alves, Ferreira, 2011; Fan *vd.*, 2012).

Varlık yapısı, bir firmanın finansal sıkıntıya düşme ihtimalini yansıtan bir negatif göstergedir. İflas durumunda sabit varlıkların değerinde çok büyük oranda düşüş olmadığı için kreditorler tarafından teminat olarak kabul edilirler. Bu nedenle dengeleme teorisine göre finansal sıkıntı maliyetlerini azaltarak firmanın daha fazla borç alabilmesini kolaylaştırır (Frank, Goyal, 2009). Temsil teorisine göre ise, sabit varlıkların toplam varlıklara olan oranı arttıkça firmanın borç alabilme ihtimali artar ve temsil problemi kaynaklı borç maliyeti azalır (Rajan, Zingales, 1995; Cheng, Shiu, 2007). Finansman hiyerarşisi teorisine göre ise sabit varlıklar asimetric bilgi problemini azalttıkları için hisse senedi ihracı ile finansmanı kolaylaştırır. Bu nedenle, kaldıraç oranı ile varlık yapısı arasında negatif bir ilişki vardır (Harris, Raviv, 1990; Frank, Goyal, 2009). Borcun vadesi dikkate alındığında ise, varlık yapısı ile uzun vadeli borçluluk arasında pozitif, kısa vadeli borçluluk arasında ise negatif ilişki olabileceği belirtilmiştir (Booth *v.d.*, 2001; Alves, Ferreira, 2011). Demirgüç-Kunt ve Maksimovic (1994), gelişmekte olan ülkelerde varlık yapısının kaldıraç oranı ile negatif ilişkili olduğunu bulgulamıştır. Ancak literatürde çoğunlukla kaldıraç oranı ve varlık yapısı arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur (Harris, Raviv, 1990; Rajan, Zingales, 1995; Booth *vd.*, 2001; Gonzalez, González, 2008; De Jong *vd.*, 2008; Antoniou *vd.*, 2008; Fan *vd.*, 2012).

Firma büyüklüğü, literatürde genellikle iflas ihtimali için bir ters vekil (*negative proxy*) olarak kullanılmıştır (Rajan, Zingales, 1995; De Jong *vd.*, 2008; Gonzalez, González, 2008). Büyük firmaların kreditorlerine karşı sorumluluklarını yerine getiremeyerek iflas etme ihtimali, küçük firmalara kıyasla daha düşüktür. Statik dengeleme teorisine göre, büyük firmalar yatırımlarını daha fazla çeşitlendirmiş oldukları için daha düşük risk primi öderler. Büyük firmalar genelde uzun yıllardan beri faaliyet gösteren ve borç pazarında belirli bir tanınırlığı olan firmalardır. Bu nedenle bu firmalarda borcun temsil maliyeti düşüktür (Frank, Goyal, 2009; Chen, Zhao, 2005). Büyük firmaların iflas etme ihtimali çok düşük olduğu için büyük miktarda borç alarak faizin vergi avantajından yararlanırlar. Sonuç olarak statik dengeleme teorisi, firma büyüklüğü ve kaldıraç oranı arasında pozitif bir ilişki olması gerektiğini savunur.

Finansman hiyerarşisi teorisine göre ise kaldıraç oranı ve firma büyüklüğü arasında negatif bir ilişki vardır (Frank, Goyal, 2009; Gonzalez, González, 2008). Büyük firmalarda asimetric bilgi sorunu daha az olduğu için yatırımcılar bu firmaların hisse senetlerini talep ederler. Diğer taraftan asimetric probleminin azlığı büyük firmaların borç maliyetlerini de düşürür. Ayrıca bu firmaların borç pazarlarına erişimi çok daha kolaydır (Cheng, Shiu, 2007). Sonuç olarak, finansman hiyerarşisi teorisinin

firma büyüklüğü ve kaldıraç oranı ilişkisi ile ilgili öngörüsü belirsizdir. Ampirik çalışmaların sonuçlarına göre ise bu ilişki pozitifdir (Harris, Raviv, 1990; Rajan, Zingales, 1995; Booth *vd.*, 2001; Gonzalez, González, 2008; De Jong *vd.*, 2008; Antoniou *vd.*, 2008; Fan *vd.*, 2012; Utrero-González, 2007; Alves, Ferreira, 2011).

Statik dengeleme teorisine göre, firmalar, faizin vergi avantajından yararlanabilmek için borç kullanımına yönelirler. Borç kullanımından kaynaklanan vergi indirimleri yanında, amortisman ve yatırım indirimi kaynaklı borç dışı vergi kalkanları da vardır. Borç dışı vergi kalkanı ne kadar büyük olursa, firmalar nezdinde faizin vergi avantajının çekiciliğini o kadar azalır (De Angelo, Masulis, 1980). Bu nedenle, statik dengeleme teorisi'ne göre, borç dışı vergi kalkanı ve kaldıraç oranı arasında negatif bir ilişki olması beklenir. Harris ve Raviv (1990), borç dışı vergi kalkanı değişkenini literatürde genel kabul görmüş sermaye yapısı belirleyicilerinden biri olarak kabul etmiştir. Ancak Titman ve Wessels (1988), bu değişken ile kaldıraç oranı arasında böyle bir ilişkinin var olduğunu gösteren yeterli kanıt olmadığını savunmuşlardır. Sonraki dönemde yapılan ve birden fazla ülkeden firmalara ait verilerin kullanıldığı ampirik literatür her iki görüşü de destekleyen çalışmaları ihtiva etmektedir (Demirgüç-Kunt, Maksimovic, 1994; Leary, Roberts, 2005; Antoniou *vd.*, 2008).

1.2. Ülkeye Özgü Sermaye Yapısı Belirleyicileri

Firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicileri açısından literatürde bir fikir birliği söz konusu olmasına karşın çalışmalarda kullanılan ülkeye özgü faktörler oldukça çeşitlidir. Son dönem ülkeye özgü sermaye yapısı çalışmaları ile ilgili daha geniş bilgi için Venanzi (2017) literatür taramasına bakılabilir. Bu noktada enflasyon, GSYH büyümesi, ve reel faiz oranı gibi makro ekonomik göstergeler, banka ve sermaye sektörü büyüklüğü gibi finansal sistem değişkenleri ve kreditor/yatırımcı haklarını koruyan yasaların olması ya da uygulanma düzeyi gibi kurumsal yapı değişkenlerinden bahsedilebilir. Ancak ülkeye özgü değişkenlerin çoğunun birbiri ile güçlü korelasyon ilişkilerinin olması dolayısı ile bir modelde bir arada kullanıldıklarında birbirlerinin etkilerini anlamsızlaştırdıkları unutulmamalıdır.

Kaldıraç oranının ülkeye özgü belirleyicileri söz konusu olduğunda bu faktörlerin doğru ölçülmesi de çok önemlidir. Özellikle ülkelerin kurumsal yapılarının göstergeleri olarak kullanılan ve çoğunlukla anket verilerine dayanan değişkenlerin kurumsal yapıları doğru yansıtmıyor olması muhtemeldir. Ülkeye özgü farklılıkları tespit etmek için La Porta *vd.* (1998) çalışmasının verilerinin kullanılması da literatürde sıklıkla tercih edilen bir seçenektir. La Porta *vd.* (1998) çalışmasında kreditor/yatırımcı haklarının koruyucu yasalar ve bu yasaların uygulanması ile ilgili göstergeler oluşturulmuştur. 1980-1995 arası veriler kullanılarak oluşturulan bu göstergeler bahsi geçen çalışmanın sermaye yapısı literatürüne hatırı sayılır bir katkı sağlamasına yol açmıştır. Ancak bu göstergelere ait değerlerin üzerinden yaklaşık on yıl geçtikten sonra

aynı kaldıklarının varsayılması ve hala sermaye yapısı ile ilgili çalışmalarda La Porta *vd.* (1998) tarafından yayınlanan bu değerlerin kullanılması yanlış olacaktır. Bu nedenle Djankov *vd.* (2007) 129 ülkede kreditor hakları ve borç kullanımı ile ilgili oldukça kapsamlı yeni bir veri seti hazırlamışlardır.

Bu çalışmada, makroekonomik değişkenlerden enflasyon ve GSYH büyümesi değişkenleri ile finansal sistemi dikkate almak için banka ve sermaye sektörü büyüklüğü değişkenleri ülkeye özgü sermaye yapısı belirleyicileri olarak çalışma kapsamına alınmıştır.

2. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde hem firmaya hem de ülkeye özgü sermaye yapısı belirleyicilerinin HLM yaklaşımı kullanılarak araştırılmasıdır.

Çalışma kapsamına alınacak ülkeler Dünya Bankası'nın kişi başına düşen milli gelir bazlı sınıflandırmasına göre "gelişmekte olan ülkeler" olarak da tanımlanan orta üst ve orta alt gelir gruplarından seçilmiştir. Bu ülkeler arasında, Compustat Global veri tabanında firma düzeyinde verilerine ulaşılabilen 22 ülke çalışmaya dâhil edilmiştir. Ülke isimleri Tablo 1'de verilmiştir. Çalışma periyodu ise, kullanılan veri tabanının kapsamı dikkate alınarak 2000-2016 arası on yedi yıl olarak belirlenmiştir.

Firmaların ait oldukları sektörlerinin belirlenmesinde uluslararası düzeyde genel kabul görmüş *Standard Industrial Classification* (SIC) sınıflandırma sisteminden yararlanılmıştır. Bu sistemde firmalara ana faaliyet alanları dikkate alınarak 1, 2, 3 ya da 4-haneli bir sektör kodu verilmektedir. Bu çalışmada, firmaları sektörlere göre sınıflandırmak için kullanılan 4-haneli SIC kodu değişkeni 387 farklı değer almıştır. Finans sektöründe faaliyet gösteren firmaların dâhil edilmediği çalışmada, toplam 7614 halka açık firmaya ait veri kullanılmıştır. Çalışma periyodu için verilerine ulaşılabilen faaliyetleri durdurulmuş firmalar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Bazı firmaların bazı dönemler için bazı değişkenlere ait değerlerine ulaşamadığı için dengesiz bir panel veri seti oluşturulmuştur. Ancak hiyerarşik model yaklaşımı MAR (*Missing at Random*) varsayımının yapılması koşulu ile dengesiz panel veri modellerinin tahmininde kullanılabilirdiği için kayıp verilerin analizi olumsuz etkilemesi söz konusu değildir.

Firmaya özgü değişkenlerin hesaplanmasında kullanılan veriler, Compustat Global veri tabanından alınmıştır. Ülkeye özgü değişkenler ise Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksi (*World Development Indicators*) veri tabanından elde edilmiştir.

Sermaye yapısı çalışmalarında kaldıraç oranının hesaplanma yöntemi şirketlerin borç kullanma tercihlerinin doğru anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Welch (2011) kaldıraç oranının finansal borç dikkate alınarak hesaplanması gerektiğini, ancak,

finansal borcun toplam varlıklara oranlanması ile elde edilecek bir kaldıraç oranının firmanın gerçek borçla finansman tercihini yansıtmayacağını göstermiştir. Bu durumun nedeni şirketlerin finansal (faiz ödenen) borç dışında da yükümlülüklerinin olmasıdır. Kaldıraç oranı finansal borcun toplam varlıklara oranı olarak hesaplandığında bu oranın paydası öz sermaye, finansal borç ve finansal olmayan borcun toplamından oluşmaktadır. Bu durumda, kaldıraç oranı, öz sermaye ile finansmanı tercih eden firmaların yanı sıra finansal olmayan yükümlülükleri fazla olan firmalar için de düşük çıkacaktır. Bu nedenle, bu çalışmada kaldıraç oranı aşağıdaki eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

$$Kaldıraç = \frac{Finansal\ Borç}{Finansal\ Borç + Öz\ Sermaye}$$

Welch (2011) tarafından da tavsiye edilen bu hesaplama yöntemi sayesinde firmaların finansal kaldıraç oranları doğru bir şekilde ölçülmüştür.

Bağımlı değişken olarak kullanılan kaldıraç oranına ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir. Çalışma kapsamına alınan ülkelerin ortalama kaldıraç oranları %20 ile %60 arasında değişkenlik gösterirken örneklem ortalaması %36 olarak hesaplanmıştır. En yüksek ortalama kaldıraç oranına sahip ülke Brezilya olurken en düşük oran ise Ürdün’deki firmaların ortalaması olmuştur. Bu iki ülke dışındaki ülkelerin ortalama kaldıraç oranlarının genel olarak birbirine yakın olduğu gözlemlenmiştir. Yine Tabloda her bir ülke için analize dâhil edilen firma sayıları verilmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen firmaya özgü değişkenler karlılık, varlık yapısı, firma büyüklüğü ve borç dışı vergi kalkanı olmuştur. Ülkeye özgü olarak ise enflasyon, GSYH büyümesi, banka sektörü ve sermaye pazarı gelişmişliği değişkenleri kullanılmıştır. Firma büyüklüğü değişkeni haricinde tüm firmaya özgü değişkenler, oran olarak hesaplanmıştır. Firma büyüklüğü değişkeni hesap edilirken, kullanılan verinin doğal logaritması alınmıştır. Firmaya özgü değişkenler örnekteki her firma için her yıl farklı değerler alan değişkenlerdir.

Kullanılan makroekonomik ve kurumsal değişkenler de oran olarak hesaplanmıştır ve firmadan bağımsız olarak, ülkeden ülkeye ve zamanla değişerek değer alırlar. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ait açıklamalar Ek 1’de, bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ise Ek 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Kaldıraç Oranının Ülke Bazında Tanımlayıcı İstatistikleri

Ülke	Ortalama	Standart Sapma	Firma Sayısı
Arjantin	0.380	0.284	50
Bangladeş	0.319	0.301	73
Bulgaristan	0.335	0.312	56
Brezilya	0.606	2.014	383
Çin	0.306	0.615	3156
Mısır	0.287	0.257	102
Hindistan	0.503	1.391	423
Endonezya	0.309	0.883	225
Ürdün	0.211	0.246	120
Fas	0.295	0.264	60
Meksika	0.358	0.355	135
Malezya	0.333	0.941	696
Nijerya	0.407	1.594	81
Pakistan	0.393	0.632	54
Peru	0.286	0.203	89
Filipinler	0.362	1.472	175
Rusya	0.396	0.669	285
Tayland	0.378	0.700	571
Tunus	0.431	0.587	47
Türkiye	0.369	1.750	315
Vietnam	0.338	0.295	436
Güney Afrika	0.325	0.340	82
Ortalama/Toplam	0.360	0.732	7614

3. EKONOMETRİK METOT

Hiyerarşik yapı, birimlerin değişik seviyelerde gruplandığı bir yapıdır. Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda, birimlerin ve grupların karşılıklı olarak etkileşiminin dikkate alınması gerekmektedir. Birimler ait oldukları sosyal gruplardan etkilendikleri gibi, bu sosyal gruplar da onları oluşturan birimlerden etkilenirler. Böyle bir yapı, gruplar ve o grupların içinde yer alan birimler olmak üzere farklı düzeylerden (level) oluşan hiyerarşik bir sistem gibi düşünülebilir. Bu hiyerarşik sistem analiz edilirken, kullanılacak değişkenler de grup değişkenleri ve birim değişkenleri olarak düzeylere ayrılabilir.

Çok düzeyli (*Multilevel*) modellerde kullanılan açıklayıcı değişkenler rassal ve sabit olarak iki alt gruba ayrılır. Rassal değişkenlerin aldığı değerler bir popülasyondan seçilmiş rassal bir örneklemdir. Sabit değişkenlerin aldığı değerler ise küçük ve belirli sayıdadır. Büyük bir popülasyondan rassal olarak seçilmezler. Panel veri modelleri terminolojisi ile uyumlu olarak bir değişkenin aldığı değerler alabileceği tüm değerlere eşit ise o değişken sabit (*fixed*) olarak düşünülebilir (Steele, 2008).

Klasik lineer regresyon modelinin varsayımlarından biri hata terimlerinin ilişkisizliğidir. Eğer veri seti, yapısı gereği gruplara ayrılmış ise bu varsayım sağlanamayabilir. Bu sorunu aşmak için, kullanılan açıklayıcı değişkenler setinin gruplara ait kukla değişkenleri de içerecek şekilde genişletilmesi olarak özetleyebileceğimiz Araç Değişkenli En Küçük Kareler yöntemi kullanılabilir. Ancak özellikle grup sayısının fazla olduğu durumlarda bu yöntemin kullanılması serbestlik derecesi düşürmektedir. Diğer bir çözüm ise, kukla değişkenler yerine grup özelliklerini ölçen açıklayıcı değişkenlerin modele dâhil edilmesidir. Ancak pratikte grup etkilerini doğru şekilde ölçebilecek değişkenler bulmak mümkün olmayabilir.

Grup etkilerinin dikkate alınmaması durumunda ise model katsayılarının standart hataları olması gerekenden düşük çıkar. Bu durum, güven aralıklarının çok dar olmasına ve p-değerlerinin gerçekte olduğundan çok daha küçük hesaplanmasına yol açar. Sonuçta 1. tür hata yapılma ihtimali artar. Bu sorun özellikle modele dahil edilen grup değişkenlerinin standart hatalarında daha yoğun olarak ortaya çıkar (Goldstein, 2011).

Hiyerarşik yapılarda standart hataların doğru hesaplanabilmesi için gruplar arasındaki değişkenliğe izin vermek gerekir (Steele, 2008). Çok düzeyli yapılar bu değişkenliğin modellenmesini mümkün kılar. Bunun yanında grup düzeyi değişkenlerinin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ve gruplar arası değişkenliği detaylı olarak inceleme imkânı sağlar.

Yatay kesit ve zaman serisi verisinin birleştirilmesi ile oluşan panel veri, iki aşamalı basit bir hiyerarşik model için oldukça uygun bir yapıya sahiptir. Bu özel hiyerarşik yapıda, zaman boyutu birinci düzeyi oluştururken yatay kesit birimler ise ikinci düzeyde yer alırlar (Snijders, Bosker, 1999: 166). Yatay kesit birimlerin de kendi aralarında gruplanması halinde ise modelüç düzeyli bir hiyerarşik yapıya dönüşür. Zaman boyutunu oluşturan dönemlerin hepsinde her birime ait ölçümün bulunmaması (panel verinin dengesiz olması) durumunda dahi hiyerarşik modeller kullanılabilir. Bu modellerde açıklayıcı değişkenler zaman ile değişebileceği gibi sabit de olabilir.

Panel veriyi diğer hiyerarşik olarak gruplanmış verilerden ayıran temel özellik, zaman boyutu yani birinci katmandaki gözlemlerin kronolojik olarak sıralanmış

oluşudur. Bu nedenle birinci seviyedeki gözlemler kendi aralarında yer değiştiremezler (Skondral, Rabe-Hesketh, 2008: 275-299).

HLM yaklaşımının panel veri setlerinin analizinde kullanılmasının en önemli avantajı ise, bağımlı ve bağımsız değişkenlerde kayıp değerlerin olmasına izin vermesidir. Ancak verideki dengesizliğin sistemli şekilde değil rassal olması gerekmektedir. Bu koşul, değişimlerin eksik gözlem olmadığı zamanki dağılımları ile bazı gözlemlerin eksik olduğu durumdaki dağılımlarının aynı olması durumunda sağlanmış olur. Kayıp verilerin olduğu dengesiz panel veri modellerinin tahmininde MAR varsayımının geçerli olması koşulu ile en çok olabilirlik (*maximum likelihood*) metodu kullanılarak tutarlı tahminler elde edilebilmektedir (Skondral, Rabe-Hesketh, 2008: 278).

HLM yaklaşımında üç temel model tahmin edilebilir. İlki, bağımsız değişkenin bir sabit terim üzerine regres edildiği ve her bir düzeye ait hata terimine ait varyansın hesaplandığı *varyans bileşenleri modeli*'dir. Bu modele açıklayıcı değişkenler eklenerek sabit terimin gruplar arasında değişmesine izin veren *rassal sabit modeli* elde edilir. Son model ise sabit terimin yanı sıra açıklayıcı değişkenlere ait katsayıların da gruplar arasında değişmesine izin veren *rassal eğim modeli*'dir.

3.1. Varyans Bileşenleri Modeli

En basit regresyon modeli olan tek düzeyli ve açıklayıcı değişken içermeyen aşağıdaki modeli ele alalım:

$$y_i = \beta_0 + e_i \quad i = 1, \dots, N \quad (1)$$

Bu modelde β_0 populasyonda y 'nin ortalama değerini verir. y_i ve e_i ise sırasıyla i 'inci birime ait gözlemlenen değer ve hata terimi olarak ifade edilir. Hata teriminin sıfır ortalama ve sabit varyans ile normal dağıldığı varsayılır ($e_i \sim N(0, \sigma^2)$).

J tane grubun olduğu iki düzeyli bir modelde ise hata terimi iki kısma ayrılır. Grup düzeyine ait kısım 'grup rassal etkisi' olarak adlandırılır ve u_j ile gösterilir:

$$y_{ij} = \beta_0 + u_j + e_{ij} \quad i = 1, \dots, N \quad j = 1, \dots, J \quad (2)$$

Burada, β_0 tüm grupların ortalama y değerini ifade eder. j 'inci gruba ait ortalama y ise $\beta_0 + u_j$ olarak gösterilir. Dolayısıyla grup düzeyindeki hata terimi u_j 'inci grubun ortalaması ile genel örneklem ortalamasının farkını ifade eder. Birinci düzeye ait hata terimi e_{ij} ise, i 'inci birime ait gözlemlenen değer j 'inci grubun ortalamasından farkına eşittir. Tüm düzeylerdeki hata terimlerinin sıfır ortalama ve sabit varyans ile normal dağıldığı kabul edilir ($e_{ij} \sim N(0, \sigma_e^2), u_{ij} \sim N(0, \sigma_u^2)$).

Dolayısıyla toplam Varyans, grup ortalamaları ile genel örneklem ortalaması arasındaki farklardan kaynaklanan gruplar arası varyans σ_u^2 ve grup içindeki birimlere ait gözlemlerin grup ortalamasından farklarından kaynaklanan grup içi varyans σ_e^2 'ın toplamına eşittir. Açıklayıcı değişkenlerin olmadığı bu çok düzeyli model Varyans Bileşenleri Modeli (*Variance Components Model*) olarak isimlendirilir.

Model varyansının ne kadarının gruplar arası farklılıktan kaynaklandığını ölçmek için Varyans Parçalama Katsayısı (*Variance Partition Coefficient (VPC)*) kullanılır. Bu katsayı aşağıdaki formül ile hesap edilir (Steele, 2008):

$$VPC = \frac{\sigma_u^2}{\sigma_u^2 + \sigma_e^2} \quad (3)$$

Veri setinde grup etkilerinin olup olmadığını test etmek için basit LR testi de yapılabilir. Diğer bir ifade ile $H_0: \sigma_u^2=0$ hipotezi $H_0: \sigma_u^2>0$ hipotezine karşı test edilir. Sıfır hipotezinin reddedilmesi, gruplar arası farklılığın olduğunu gösterir. Bu durumda iki düzeyli model tek düzeyli modele tercih edilecektir. Sıfır hipotezinin reddedilememesi durumunda ise tek düzeyli modeli tercih etmeden önce modele açıklayıcı değişkenlerin eklenmesi durumunda grup etkilerinin ortaya çıkıp çıkmadığı kontrol edilmelidir.

3.2. Rassal Sabit Modeli

Varyans bileşenleri modeline açıklayıcı değişkenler eklenerek model genişletilebilir. Tek açıklayıcı değişkenli iki düzeyli hiyerarşik model aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$y_{ij} = \beta_0 + \beta_1 x_{ij} + u_j + e_{ij} \quad (4)$$

Bu modelde y ve x arasındaki gruplar arası genel ilişki, y düzlemini β_0 noktasından kesen ve eğimi β_1 olan bir doğru ile gösterilebilir. j 'inci gruba ait doğru ise y düzlemini $\beta_0 + u_j$ noktasından keser. Bu doğrunun eğimi ise, genel ilişkiyi gösteren doğrunun eğimi ile aynıdır. Sabit terim gruptan gruba değiştiği bu model Rassal Sabit Modeli (*Random Intercept Model*) olarak isimlendirilir. Bu modelin sabit ve rassal olmak üzere iki kısımdan oluştuğu düşünülebilir. Sabit kısım açıklayıcı değişken(ler) ile bağımlı değişken y arasındaki ilişkiyi gösterir. Rassal kısım ise birinci ve ikinci düzeye ait hata terimlerini içerir. Yukarıdaki modelde $\beta_0 + \beta_1 x_{ij}$ sabit kısımdır. $u_j + e_{ij}$ ise modelin rassal kısmıdır.

3.3. Rassal Eğim Modeli

Rassal sabit modeli, y ve x arasındaki ilişkinin tüm gruplar için aynı olduğu varsayımını yapar. Oysa bu ilişkinin gruptan gruba rassal olarak değişmesini modellemek mümkündür. Diğer bir ifade ile birimlerin dâhil olduğu gruba göre x değişkeninin açıklayıcılığı değişebilir. Bu durumda model Rassal Eğim Modeli (*Random Slope Model*) olarak isimlendirilir ve aşağıdaki şekilde ifade edilir:

$$\begin{aligned} y_{ij} &= \beta_{0j} + \beta_{1j}x_{ij} + e_{ij} \\ \beta_{0j} &= \beta_0 + u_{0j} \\ \beta_{1j} &= \beta_1 + u_{1j} \end{aligned} \quad (5)$$

Bu modelde ortalama regresyon doğrusunun eğimi (*grand mean slope*) β_1 'dir. j 'inci gruba ait doğrunun eğimi ise $\beta_{1j} = \beta_1 + u_{1j}$ 'dir. $u_{1j}x_{ij}$ terimi, j 'inci grup ile x değişkeni arasındaki ilişkiyi gösterir.

4. ANALİZ

4.1. Varyans Bileşenleri Modeli

Analizin ilk aşamasında varyans bileşenleri modeli olarak adlandırılan ve 10. denkleme verilen Model 1'in katsayıları hesaplanmıştır. Bu modelin amacı sabit etkileri göz ardı ederek rassal etkilere yoğunlaşmaktır. Bu sayede bağımlı değişkenin varyans bileşenleri açığa çıkarılmıştır. Diğer bir ifade ile hiyerarşik yapının her bir düzeyinin (ülke, sektör, firma ve zaman düzeylerinin) sermaye yapısı üzerindeki etkisi ayrıştırılmıştır. Dört düzeyli bu modelin birinci düzeyi aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir:

$$Kal_{ijkl} = \beta_{0,0jkl} + e_{ijkl} \sim N(0, \sigma_e^2) \quad (6)$$

Burada Kal_{ijkl} , l 'inci ülkedeki, k 'inci sektörde faaliyet gösteren j 'inci firmanın i 'inci yıla ait kaldıraç oranıdır. $\beta_{0,0jkl}$ ise l 'inci ülkedeki, k 'inci sektörde faaliyet gösteren j 'inci firmanın örneklem periyodu olan 17yıla ait kaldıraç oranlarının ortalamasıdır. Zaman düzeyindeki varyans ise rassal hata terimi e_{ijkl} ile gösterilir. İkinci aşamada, firma ortalaması $\beta_{0,0jkl}$, l 'inci ülkedeki, k 'inci sektörün ortalaması $\beta_{0,00kl}$ ve firmalar arası farklılığı temsil eden u_{0jkl} olarak iki bileşene ayrılmıştır:

$$\begin{aligned} Kal_{ijkl} &= \beta_{0,0jkl} + e_{ijkl} \\ \beta_{0,0jkl} &= \beta_{0,00kl} + u_{0jkl} \\ u_{0jkl} &\sim N(0, \sigma_u^2) \end{aligned} \quad (7)$$

Üçüncü aşamada, l 'inci ülkedeki, k 'inci sektörün ortalaması $\beta_{0,00kl}$, ülke ortalaması $\beta_{0,000l}$ ve sektörler arası farklılığı gösteren rassal hata terimi ν_{00kl} olarak ayrıştırılmıştır:

$$\begin{aligned} Kal_{ijkl} &= \beta_{0,00kl} + u_{0jkl} + e_{ijkl} & (8) \\ \beta_{0,00kl} &= \beta_{0,000l} + \nu_{00kl} \\ \nu_{0jkl} &\sim N(0, \sigma_v^2) \end{aligned}$$

Dördüncü aşamada, ülke ortalaması β_{000l} , tüm örneklem ortalaması (*grand mean*) $\beta_{0,0000}$ ve ülkeler arası farklılığı gösteren rassal hata terimi t_{000l} olmak üzere iki kısma ayrılmıştır:

$$\begin{aligned} Kal_{ijkl} &= \beta_{0,000l} + u_{0jkl} + e_{ijkl} + \nu_{00kl} & (9) \\ \beta_{0,000l} &= \beta_{0,0000} + t_{000l} \\ t_{000l} &\sim N(0, \sigma_t^2) \end{aligned}$$

Çalışmada kullanılan dört düzeyli varyans bileşenleri modeli ise bu üç modelin tek bir denklemde yazılması ile elde edilmiştir:

$$\begin{aligned} Kal_{ijkl} &= \beta_{0,0000} + t_{000l} + \nu_{00kl} + u_{0jkl} + e_{ijkl} & (10) \\ e_{ijkl} &\sim N(0, \sigma_e^2) \\ u_{0jkl} &\sim N(0, \sigma_u^2) \\ \nu_{00kl} &\sim N(0, \sigma_v^2) \\ t_{000l} &\sim N(0, \sigma_t^2) \end{aligned}$$

10. denklemde verilen Model 1'e ait varyans bileşenleri analizi sonuçları Tablo 2'nin birinci bölümünde sunulmuştur. Kaldıraç oranlarındaki ülkeler arası değişkenlik 0.006, sektör düzeyindeki değişkenlik ise 0.031 olarak tahmin edilmiştir. Aynı ülkedeki firmalar arası değişkenlik ise 0.188 olmuştur.

Tablonun ikinci bölümünde varyans parçalama katsayıları verilmiştir. Bu katsayılar, her bir düzeydeki değişkenliğin toplam değişkenliğe oranlanması yolu ile hesaplanır. Görüldüğü gibi kaldıraç oranındaki değişkenliğin %76'sı zaman düzeyinden kaynaklanmaktadır. Zamandan bağımsız olarak firmaya özgü değişkenliğin kaldıraç oranı üzerindeki etkisinin ise %20.3 olduğu belirlenmiştir. Son olarak, ülkeler ve sektörler arası farklılıktan kaynaklanan değişkenliğin toplam değişkenliğe oranları ise sırası ile %0.7 ve %3.3 olarak hesaplanmıştır.

Kayo ve Kimura (2011) ve Booth *vd.* (2008) bulguları ile örtüşen bu sonuçlara göre, firmaların kaldıraç oranlarındaki farklılaşmanın büyük kısmının firma ve zaman düzeyinden kaynaklandığı söylenebilir. Ülke düzeyindeki değişkenlik ise oldukça düşük

olmuştur. Ancak bu sonuç ülkeye özgü faktörlerin sermaye yapısı üzerinde etkili olmadığı anlamına gelmemektedir. Bazen gruplar arası farklılığın genel bir ölçümünün yapılmak istenmesi grup içi değişkenliğin tespit edilememesine neden olmaktadır (Steele, 2008: 9). Böyle durumlarda bir düzeye ait açıklayıcı değişkenlerin modele eklenmesi ile o düzeydeki değişkenlikte artış olabilmektedir. Tablo 2’de de görüldüğü gibi, 12. denkleme verilen ve ülkeye özgü açıklayıcı değişkenleri de içeren Model 3a için hesaplanan ülke düzeyine ait VPC %1.2’i olmuştur.

Tablo 2. Kaldıraç Oranındaki Değişkenliğin Varyans Bileşenleri Analizi

1.Bölüm: Katsayılar (Standart Hatalar)					
	Model 1 (Denkleml0)	Model 2 (Denkleml1)	Model 3a	Model3b	Model3c
Ülke Düzeyi	0.006 (0.002)	0.007 (0.003)	0.012 (0.005)	0.007 (0.003)	0.012 (0.005)
Sektör Düzeyi	0.031 (0.005)	0.031 (0.006)	0.029 (0.006)	0.033 (0.006)	0.029 (0.006)
Firma Düzeyi	0.188 (0.006)	0.311 (0.010)	0.360 (0.011)	0.330 (0.010)	0.360 (0.011)
Zaman Düzeyi	0.703 (0.004)	0.622 (0.004)	0.602 (0.004)	0.635 (0.004)	0.602 (0.004)
2. Bölüm: Varyans Parçalama Katsayıları (VPCs)					
Ülke Düzeyi	% 0.7	% 0.7	% 1.2	% 0.7	% 1.2
Sektör Düzeyi	% 3.3	% 3.2	% 2.9	% 3.3	% 2.9
Firma Düzeyi	% 20.3	% 32	% 36	% 33	% 36
Zaman Düzeyi	% 75.8	% 64	% 60	% 63	% 60

*Katsayılara ait test istatistiklerinin p-değerleri parantez içlerinde verilmiştir.

Ülke düzeyindeki varyans düşük çıktığı için kurulandört düzeyli (ülke, sektör, firma ve zaman düzeylerini içeren) model ile üç düzeyli (sadece sektör, firma ve zaman düzeyini içeren) bir model kurularak bu iki modelden hangisinin daha açıklayıcı olduğu test edilmiştir. Test sonucunda LR istatistiği 189.29 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuş ve üç düzeyli modelin veri setini dört düzeyli modelden daha iyi açıkladığı hipotezi reddedilmiştir. Dolayısı ile analize dört düzeyli model ile devam edilmesi uygun görülmüştür.

4.2. Rassal Sabit Modeli

Kaldıraç oranının varyans bileşenleri ayrıştırıldıktan sonra, 10. denkleme verilen Model 1’e bağımsız değişkenlerin eklenmesi ile rassal sabit modeli elde edilmiştir. Bağımsız değişkenler hiyerarşik düzeyleri dikkate alınarak aşamalı olarak modele eklenmişlerdir. İlk aşamada Model 1’e *M* adet firmaya ve zamana göre değişen bağımsız değişken eklenerek Model 2 elde edilmiştir. Bu değişkenler zamanla

değiştikleri için birinci düzeyde modele dâhil edilmişlerdir. Zaman kukla değişkenlerinin de ($D_{t,0000}$) eklenmesiyle Model 2 aşağıdaki şekilde yazılabilir:

$$Kal_{ijkl} = \beta_{0,0000} + \sum_{m=1}^M \beta_{m,0000} \sum_{m=1}^M X_{m,ijkl} + \sum_{t=1}^T D_{t,0000} + u_{0jkl} + e_{ijkl} + v_{00kl} + t_{000l} \quad (11)$$

Bu modelde $X_{m,ijkl}$, l 'inci ülkedeki k 'inci sektörde faaliyet gösteren j 'inci firmanın m 'inci bağımsız değişkeninin i 'inci yılda aldığı değerdir. $\beta_{m,0000}$ ise, m 'inci firmaya özgü açıklayıcı değişkenin katsayısıdır. İkinci aşamada 11. Denklemden verilen Model 2'ye N adet ülkeye özgü ve zamanla değişen bağımsız değişkenler eklenerek Model 3 elde edilmiştir:

$$Kal_{ijkl} = \beta_{0000} + \sum_{m=1}^M \beta_{m,0000} \sum_{m=1}^M X_{m,ijkl} + \sum_{n=1}^N \delta_{n,0000} \sum_{n=1}^N Z_{n,i00l} + \sum_{t=1}^T D_{t,0000} + u_{0jkl} + e_{ijkl} + v_{00kl} + t_{000l} \quad (12)$$

Burada, $Z_{n,i00l}$ l 'inci ülkenin i 'inci yılda ait n 'inci bağımsız değişkenidir. $\delta_{n,0000}$ ise, n 'inci ülkeye özgü açıklayıcı değişkenin katsayısıdır. Ülkeye özgü değişkenler arasındaki yüksek korelasyonlar nedeni ile bu değişkenlerin kullanıldığı 12. denklemden verilen Model 3, farklı değişken setleri ile hesap edilmiştir. Model 3a dört ülkeye özgü değişkenini de içerirken, Model 3b ve 3c ise sadece ikişer ülkeye özgü değişken içermektedir. 11. denklemden verilen Model 2 ve 12. denklemden verilen Model 3 rassal sabit modellerinin tahmin sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. 10. denklemden verilen Model 1'e ait sabit terim de Tablo 3'de yer almaktadır. 0.378 olarak hesaplanan bu değer veri setindeki tüm firmaların tüm yıllara ait kaldıraç ortalamasına eşittir.

Tablo 3'de görüldüğü gibi, çalışmada kullanılan firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicilerinin tümü istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç literatür ile uyumludur. Kaldıraç oranı ile varlık yapısı ve firma büyüklüğü değişkenleri arasında pozitif, karlılık ve borç dışı vergi kalkımı değişkenleri arasında ise negatif bir ilişki bulunmuştur. Ancak firma büyüklüğü değişkeninin anlamlılığı finansal sistem ile ilgili değişkenlerden etkilenmektedir. Firmaya özgü değişkenlerin katsayı büyüklüklerine bakıldığında ise hemen tümünün finansal olarak da oldukça anlamlı olduğu görülmektedir.

Firmaların borç kullanımı ile karlılıkları arasında beklendiği gibi negatif bir ilişki vardır. Finansman hiyerarşisi teorisi bu ilişkiyi karlı firmaların yatırımlarını dağıtılmamış karlar ile finanse etmeleri ile açıklar. Varlık yapısı ile sermaye yapısı arasında ise pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, olası bir iflas durumunda değerlerini muhafaza edecekleri düşünülen sabit varlıkların borç pazarında teminat olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyor olabilir. Firma büyüklüğü değişkeni ile kaldıraç oranı arasında da pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak kaldıraç oranı ile

diğer değişkenler arasındaki ilişkilere nazaran bu ilişki, hem istatistiki hem de finansal olarak çok güçlü bulunmamıştır. Borç dışı vergi kalkanı değişkeni ile kaldıraç oranı arasında da anlamlı ve negatif bir ilişki bulunmuştur. Firmaların borç kullanımından sağlayacakları vergi avantajını başka yollar ile elde etmeleri durumunda borç kullanımını azaltırlar.

Son olarak ülkeye özgü ve zamanla değişen GSYH büyümesi, enflasyon oranı, banka sektörü gelişmişliği ve sermaye pazarı gelişmişliği değişkenlerinin modele eklenmesi ile Model 3a elde edilmiştir. Tablo 3’de görüldüğü gibi bu dört değişken modele bir arada eklendiğinde ilk ikisi istatistiki olarak anlamsız bulunmuştur. Değişkenler arası korelasyonlara bakıldığında ise banka sektörü gelişmişliği değişkeninin, GSYH büyümesi ve enflasyon değişkenleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle ülkeye özgü değişkenler iki gruba ayrılarak Model 3b ve Model 3c tahmin edilmiştir. Kaldıraç oranı değişkeni ile GSYH büyüklüğü, enflasyon oranı ve sermaye pazarı gelişmişliği değişkenleri arasında negatif, banka sektörü gelişmişliği değişkeni arasında ise pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Ancak ülkeye özgü değişkenlerin hiçbirisi finansal olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 3. Rassal Sabit Terim ile HLM Analizi Sonuçları

	Model 1	Model2	Model3a	Model3b	Model3c
	Denklem 10	Denklem 11	Denklem 12		
Firmaya Özgü Değişkenler					
Karlılık	-	-0.207 (0.000)	-0.192 (0.000)	-0.203 (0.000)	-0.192 (0.000)
Firma Büyüklüğü	-	0.006 (0.018)	0.004 (0.210)	0.007 (0.013)	0.004 (0.157)
Varlık Yapısı	-	0.295 (0.000)	0.334 (0.000)	0.303 (0.000)	0.333 (0.000)
Borç Dışı Vergi Kalkanı	-	-0.356 (0.012)	-0.518 (0.001)	-0.354 (0.023)	-0.517 (0.001)
Ülkeye Özgü Değişkenler					
Banka Sektörü Gelişmişliği	-	-	0.002 (0.000)	-	0.002 (0.000)
Sermaye Pazarı Gelişmişliği	-	-	-0.000 (0.077)	-	-0.000 (0.053)
GSYH Büyümesi	-	-	-0.001 (0.678)	-0.006 (0.001)	-
Enflasyon	-	-	0.000 (0.887)	-0.002 (0.061)	-
Sabit Etkiler					
Sabit Terim	0.378 (0.000)	0.201 (0.035)	0.083 (0.121)	0.218 (0.000)	0.085 (0.100)
Zaman Etkisi	-	Var	Var	Var	Var

*Katsayılar a ait test istatistiklerinin p-değerleri parantez içlerinde verilmiştir.

4.3. Rassal Eğim Modeli

12. denklemden verilen Model 3’de ülkeye özgü değişkenlerin kaldıraç oranı üzerindeki doğrudan etkileri incelenmiştir. Bu değişkenlerin kaldıraç oranı üzerinde dolaylı etkilerinin olup olmadığının da incelenmesi için model firmaya ve ülkeye özgü faktörlerin kesişim terimlerinin eklenmesi ile tekrar tahmin edilmiştir.

12. denklemden verilen Model 3’eS adet kesişim terimi eklenerek 13. Denklemden verilen Model 4 elde edilmiştir:

$$Kal_{ijkl} = \beta_{0000} + \sum_{m=1}^M \beta_{m,0000} \sum_{m=1}^M X_{m,ijkl} + \sum_{n=1}^N \delta_{n,0000} \sum_{n=1}^N Z_{n,i00l} + \sum_{s=1}^S \gamma_{s,0000} \sum_{s=1}^S W_{s,ijkl} + \sum_{t=1}^T D_{t,0000} + u_{0jkl} + e_{ijkl} + v_{00kl} + t_{000l} \quad (13)$$

Burada, $W_{s,ijkl}$ modele dâhil edilen s 'inci etkileşim değişkenidir ve $X_{m,ijkl} \times Z_{n,i00l}$ olarak gösterilebilir. $\gamma_{s,0000}$ ise, s 'inci etkileşim değişkenine ait katsayıdır. Model 4’e ait tahmin sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Tabloda, Model 4 tahmin edilirken hangi ülkeye özgü değişkenlerin kullanıldığına bağlı olarak Model 4a ve 4b olarak isimlendirilen iki sütun bulunmaktadır. Bu modelde, kesişim terimlerine ait katsayılar ülkeye özgü değişkenlerin firmaya özgü değişkenler üzerindeki dolaylı etkilerini göstermektedir.

Banka sektörü gelişmişliği, sermaye pazarı gelişmişliği ve enflasyon oranı değişkenlerinin dolaylı etkilerinin olduğu gözlemlenmiştir. Banka sektörü gelişmişliği arttıkça karlılık, varlık yapısı, firma büyüklüğü ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin belirleyiciliği azalır. Sermaye pazarı gelişmişliği de karlılık, varlık yapısı ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerini aynı şekilde etkiler. Benzer şekilde enflasyon oranındaki artışın da karlılık, varlık yapısı, firma büyüklüğü ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin etkilerini azalttığı bulgulanmıştır. GSYH büyümesi değişkeninin ise sadece karlılık değişkeni üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Varlık yapısı ve firma büyüklüğü değişkenleri firmaların iflas maliyetlerini ve borç pazarındaki tanınırlığını artırarak kolay ve ucuz borç bulmalarını sağlar. Banka sektörünün gelişmiş olduğu ülkelerde bu faktörlerin borç bulmadaki önemi azalır. Benzer şekilde sermaye pazarı gelişmişliği de firmaların yatırımcılara ulaşmasını kolaylaştırarak varlık yapısı ve firma büyüklüğü değişkenlerinin etkilerini azaltır. Buna ek olarak, finansal sistemin gelişmiş olduğu ülkelerde dışsal finansman daha ucuz ve kolay sağlanacağı için karlılığın kaldıraç oranı üzerindeki pozitif etkisi azalır.

Tablo 4. Rassal Eğim Katsayıları ile HLM Analizi Sonuçları

Değişkenler	Model 4a	Model 4b
	Denklem 13	
Firmaya Özgü Değişkenler		
Kaldıraç	-0.002 (0.951)	-0.429 (0.000)
Firma Büyüklüğü	-0.007 (0.102)	0.0127 (0.000)
Varlık Yapısı	-0.057 (0.072)	0.374 (0.000)
Borç Dışı Vergi Kalkamı	2.725 (0.000)	-0.352 (0.000)
Ülkeye Özgü Değişkenler		
Banka Sektörü Gelişmişliği	-0.001 (0.176)	-
Sermaye Pazarı Gelişmişliği	-0.001 (0.000)	-
GSYH Büyümesi	-	-0.006 (0.000)
Enflasyon	-	0.008 (0.016)
Etkileşim Değişkenleri		
Karlılık × GSYH Büyümesi	-	0.020 (0.000)
Karlılık × Enflasyon	-	0.016 (0.004)
Firma Büyüklüğü × Enflasyon	-	-0.000 (0.096)
Varlık Yapısı × Enflasyon	-	-0.015 (0.000)
Borç Dışı Vergi Kalkamı × Enflasyon	-	0.058 (0.031)
Karlılık × Banka Sektörü Gelişmişliği	-0.001 (0.060)	-
Firma Büyüklüğü × Banka Sektörü Gelişmişliği	0.000 (0.001)	-
Varlık Yapısı × Banka Sektörü Gelişmişliği	0.003 (0.000)	-
Borç Dışı Vergi Kalkamı × Banka Sektörü Gelişmişliği	-0.019 (0.000)	-
Karlılık × Sermaye Pazarı Gelişmişliği	-0.002 (0.000)	-
Varlık Yapısı × Sermaye Pazarı Gelişmişliği	0.003 (0.000)	-
Borç Dışı Vergi Kalkamı × Sermaye Pazarı Gelişmişliği	-0.030 (0.000)	-
Sabit Terim	0.329 (0.000)	0.138 (0.001)
Zaman Etkisi	Var	Var

*Katsayılara ait test istatistiklerinin p-değerleri parantez içlerinde verilmiştir.

5. Bulguların Analizi

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren firmalarda hem firmaya hem de ülkeye özgü sermaye yapısı belirleyicileri HLM yaklaşımı kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma sonucunda kaldıraç oranındaki değişkenliğin %60-75'lik kısmının zaman düzeyinden kaynaklandığı, firma düzeyinin etkisinin ise %20-30 civarında olduğu görülmüştür.

Ancak ülke düzeyinin firmaların kaldıraç oranlarındaki değişkenliği açıklama gücünün oldukça düşük olduğu bulgulanmıştır. Ülkelerin makroekonomik ve kurumsal faktörlerinin o ülkede faaliyet gösteren firmaların sermaye yapıları üzerinde etkili olması beklenir. Ancak, firmaya ya da sektöre özgü faktörler ile kıyaslandığında bu etkinin göreceli olarak çok büyük olmadığı söylenebilir. Bu çalışmada sadece halka açık firmaların sermaye yapısı kararlarının incelendiği göz önüne alındığında bu firmaların uluslararası finansal pazarlara kolayca ulaşabildiği için ülkelerinin makro ekonomik ya da kurumsal özelliklerinden daha az etkilendikleri düşünülebilir. Ülke düzeyindeki değişkenliğin oldukça düşük çıkmasının diğer bir nedeni de sadece gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren firmaların analize dâhil edilmesidir. Bu ülkelerin makroekonomik ve kurumsal özellikleri birbirine benzemektedir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki şirketleri kapsayan daha geniş bir veri seti ile analiz tekrar edildiği takdirde ülke düzeyindeki değişkenliğin artacağı düşünülebilir. Ancak çalışmada kullanılan örneklemin geldiği popülasyonun sadece gelişmekte olan ülkelerdeki halka açık şirketler olduğu göz önüne alındığında böyle bir analizin bu çalışmanın kapsamı dışında kalacağı aşikârdır. Buna ek olarak, ülke ve firma düzeylerinin açıklama güçleri arasındaki farkın oldukça büyük olduğu unutulmamalıdır. Bu fark daha büyük örneklerle çalışılrsa dahi kapanmayacaktır. Bu durum elde edilen sonuçların güvenilirliğini arttırmaktadır.

Çalışmada kullanılan ülkeye özgü faktörlerin kaldıraç oranı üzerindeki etkilerine bakıldığında ise, literatür ile uyumlu bir şekilde, bir ülkede banka sektörü gelişmişliğinin o ülkede faaliyet gösteren firmaların kaldıraç oranlarını arttırdığı bulgulanmıştır. Sermaye pazarı gelişmişliği ise borç kullanımını azaltıcı etkiye sahiptir. Sonuç olarak, gelişmekte olan ülkelerde bir ülkenin finansal sistemi o ülkede faaliyet gösteren firmaların sermaye yapılarını etkilemektedir. Finansal sistemin yanı sıra makroekonomik faktörlerin de firmaların borç kullanımını üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Enflasyon ve GSYH büyüme oranlarındaki artış borç kullanımını azaltmaktadır. Ancak, bu sonuçları yorumlarken kullanılan veri setinde kaldıraç oranında ülke düzeyindeki değişkenliğin oldukça düşük çıktığı unutulmamalıdır. Buna ek olarak ülkeye özgü değişkenlere ait katsayılar da oldukça küçük tahmin edilmiştir. Dolayısı ile gelişmekte olan ülkelerde ülkeye özgü faktörlerin firmaların sermaye yapısı kararları üzerinde firmaya özgü faktörlerden daha fazla etkili olduğuna dair bir kanıt bulunamamıştır. Bu bulgu daha önceki literatür ile uyumludur (De Jong *vd.*, 2008; Kayo, Kimura, 2011; Venanzi *vd.*, 2014).

Firmaya özgü belirleyicilerin ise sermaye yapısı üzerinde oldukça etkili olduğu bulgulanmıştır. Varlık yapısı en önemli firmaya özgü sermaye yapısı belirleyicisidir. Sabit varlıklar, kreditorler tarafından teminat olarak kabul edilmeleri ve finansal sıkıntı ihtimalini azaltmaları dolayısı ile borç ile finansmanı kolaylaştırırlar. Bunun yanında karlılık ve borç dışı vergi kalkanı değişkenlerinin borç kullanımını azalttığı

görülmüştür. Finansman hiyerarşisi teorisine göre firmalar içsel finansman ile yatırımlarını finanse etmeyi dışsal finansmana tercih ederler. Dolayısı ile karlı firmaların borç kullanımı daha azdır. Borç dışı vergi kalkanı ise firmaların faizin vergi avantajı yerine kullanabilecekleri bir vergi azaltma yöntemidir. Borç dışı vergi kalkanının artması firmalar için faizin vergi avantajını daha az çekici kılar. Bu nedenle firmalar daha az borç kullanırlar. Firma büyüklüğü ile kaldıraç oranı arasında ise pozitif bir ilişki vardır. Büyük firmalar borç pazarında daha kolay ve ucuz borç bulabildikleri için borç ile finansmana yönelirler. Ancak bu ilişkinin hem istatistiki hem de finansal anlamlılığı diğer firmaya özgü faktörler ve kaldıraç oranı arasındaki ilişkilerekiyasla oldukça düşüktür.

Çalışma sonucunda ülkeye özgü değişkenlerin kaldıraç oranı üzerinde dolaylı etkileri olduğu da gözlemlenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin gelişmiş olması genel olarak firmaya özgü değişkenlerin kaldıraç oranı üzerindeki etkilerinin azalmasına neden olur. Enflasyon oranındaki artış da benzer bir etki meydana getirir.

SONUÇ

Bu çalışmada gelişmekte olan ülkelerde sermaye yapısı belirleyicileri HLM yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Kullanılan veri seti ülke, sektör, firma ve zaman düzeylerinden oluşan hiyerarşik bir yapı olarak düzenlenmiş ve kaldıraç oranının örneklem varyansı her bir düzey için tahmin edilmiştir.

Analiz sonucunda kaldıraç oranındaki değişkenliğin büyük kısmının firma ve zaman düzeylerinden kaynaklandığı bulgulanmıştır. Bu sonuç gelişmekte olan ülkelere, ülke düzeyindeki değişkenliğin çok küçük olduğu ve ülkeye özgü faktörlerin sermaye yapısı üzerinde hiçbir etkileri olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Nitekim modele açıklayıcı değişkenler eklendiğinde ülkeye özgü faktörlerin hem doğrudan hem de dolaylı olarak kaldıraç oranını etkiledikleri gözlemlenmiştir. Yine de finansal anlamda kaldıraç oranının ülkeye özgü faktörlerden çok firmaya özgü faktörlerden etkilendiği söylenebilir.

Firmaya özgü belirleyicilere bakıldığında ise literatür ile uyumlu sonuçlar elde edilmiştir. Finansman hiyerarşisi teorisinin öngördüğü gibi karlı firmaların borç kullanımlarını azalttıkları bulgulanmıştır. Diğer taraftan dengeleme ve temsil teorileri ile uyumlu bir şekilde varlık yapısı ve firma büyüklüğü ile kaldıraç oranı arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Firmaya özgü faktörlerin yanında gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemleri de bu ülkelerde faaliyet gösteren firmaların kaldıraç oranlarını etkilemektedir. Banka sektörü gelişmişliği kaldıraç oranını artırırken sermaye pazarı gelişmişliği bu oranı azaltıcı bir etkidir. Bu iki faktörün kaldıraç oranı üzerinde doğrudan etkilerinin yanı

sıra dolaylı etkileri de vardır. Hem banka sektörü hem de sermaye pazarı gelişmişliği firmaya özgü belirleyicilerin kaldıraç oranı üzerindeki etkilerini azaltmaktadır.

Bu bulguların ışığında, gelişmekte olan ülkelerde yöneticilerin sermaye yapısı kararlarında firmanın içsel karakteristiklerineyoğunlaşmaları gerektiği söylenebilir. Ancak ülkeye özgü faktörlerin firmaya özgü faktörler üzerindeki dolaylı etkilerinin var olduğu daunutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Alves, P.F.P., M.A. Ferreira (2011), “Capital Structure and Law around the World”, *Journal of Multinational Financial Management*, 21(3), 119-150.
- Antoniou, A., Y. Guney, K. Paudyal (2008), “The Determinants of Capital Structure: Capital Market-oriented Versus Bank-Oriented Institutions”, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 43(01), 59-92.
- Arellano, M., S. Bond (1991), “Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations”, *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Bancel, F., U.R. Mittoo (2004), “Cross-Country Determinants of Capital Structure Choice: a Survey of European firms”, *Financial Management*, 33(4), 103-132.
- Belkhir, M., A. Maghyreh, B. Awartani (2016), “Institutions and Corporate Capital Structure in the MENA Region”, *Emerging Markets Review*, 26, 99-129.
- Booth, L., V. Aivazian, A. Demircuc Kunt, V. Maksimovic (2001), “Capital Structures in Developing Countries”, *The Journal of Finance*, 56(1), 87-130.
- Chen, L., X.S. Zhao (2005), *Profitability, Mean Reversion of Leverage Ratios, and Capital Structure Choices*, <http://down.cenet.org.cn/upfile/36/200668103138104.pdf>, E.T.: 09.11.2015.
- Cheng, S.R., C.Y. Shiu (2007), “Investor Protection and Capital Structure: International Evidence”, *Journal of Multinational Financial Management*, 17(1), 30-44.
- DeAngelo, H., R.W. Masulis (1980), “Optimal Capital Structure Under Corporate and Personal Taxation”, *Journal of Financial Economics*, 8(1), 3-29.
- De Jong, A., R. Kabir, T.T. Nguyen (2008), “Capital Structure Around the World: The Roles of Firm-and Country-specific Determinants”, *Journal of Banking & Finance*, 32(9), 1954-1969.
- Demircuc-Kunt, A., V. Maksimovic (1994), *Capital Structures in Developing Countries: Evidence from Ten Countries* (No. 1320), The World Bank, <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=US2012420703>, E.T.: 08.05.2017
- Djankov, S., C. McLiesh, A. Shleifer (2007), “Private Credit in 129 Countries”, *Journal of Financial Economics*, 84(2), 299-329.
- Fan, J.P., S. Titman, G. Twite (2012), “An International Comparison of Capital Structure and Debt Maturity Choices”, *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 47(01), 23-56.

- Frank, M.Z., V.K. Goyal (2009), "Capital Structure Decisions: Which Factors are Reliably Important?", *Financial Management*, 38(1), 1-37.
- Giannetti, M. (2003), "Do Better Institutions Mitigate Agency Problems? Evidence from Corporate Finance Choices", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 38(1), 185-212.
- Goldstein, H. (2011), *Multilevel Statistical Models*, 4. Bs., London, Wiley.
- González, V.M., F. González (2008), "Influence of Bank Concentration and Institutions on Capital Structure: New International Evidence", *Journal of Corporate Finance*, 14(4), 363-375.
- Harris, M., A. Raviv (1990), "Capital Structure and the Informational Role of Debt", *The Journal of Finance*, 45(2), 321-349.
- Hayashi, F. (2000), *Econometrics*, 1. bs., Princeton: Princeton University Press.
- Jensen, M.C. (1986), "Agency Costs of Free Cash Flow, Corporate Finance, and Takeovers", *The American Economic Review*, 76(2), 323-329.
- Jõeveer, K. (2013), "What Do We Know About the Capital Structure of Small Firms?", *Small Business Economics*, 41(2), 479-501.
- Kayo, E.K., H. Kimura (2011), "Hierarchical Determinants of Capital Structure", *Journal of Banking & Finance*, 35(2), 358-371.
- La Porta, R., F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer, R.W. Vishny (1998), "Law and Finance", *Journal of Political Economy*, 106(6), 1113-1155.
- Leary, M.T., M.R. Roberts (2005), "Do Firms Rebalance Their Capital Structures?", *The Journal of Finance*, 60(6), 2575-2619.
- Leckie, G. (2013), Three-Level Multilevel Models - Concepts. LEMMA VLE Module 11, 1-47, <http://www.bristol.ac.uk/cmm/learning/course.html> E.T.:01.05.2017
- Modigliani, F., M.H. Miller (1963), "Corporate Income Taxes and The Cost of Capital: a Correction", *The American Economic Review*, 53(3), 433-443.
- Myers, S.C. (1984), "The Capital Structure Puzzle", *The Journal of Finance*, 39(3), 574-592.
- Myers, S.C., N.S. Majluf (1984), "Corporate Financing and Investment Decisions When Firms Have Information That Investors Do Not Have", *Journal of Financial Economics*, 13(2), 187-221.
- Öztekin, Ö. (2015), "Capital Structure Decisions Around the World: Which Factors are Reliably Important?", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 50(03), 301-323.
- Rajan, R.G., L. Zingales (1995), "What do we Know about Capital Structure?, Some Evidence from International Data", *The Journal of Finance*, 50(5), 1421-1460.
- Skondral, A., S. Rabe-Hesketh (2008) *Multilevel and Related Models of Longitudinal Data* in De Leeuw, J., E. Meijer, H. Goldstein (ed), *Handbook of Multilevel Analysis*, Springer, 275-299.
- Snijders, T.A. B., R.J. Bosker (1999), *Multilevel Analysis, An Introduction to Basic and Advanced Multilevel Modeling*, London: Sage.

- Steele, F. (2008), Module 5: Introduction to Multilevel Modelling Concepts, *LEMMA (Learning Environment for Multilevel Methodology and Applications)*, Centre for Multilevel Modelling, University of Bristol, <http://www.bristol.ac.uk/cmm/learning/course.html> E.T.:01.05.2017
- Titman, S., R. Wessels (1988), “The Determinants of Capital Structure Choice”, *The Journal of Finance*, 43(1), 1-19.
- Utrero-González, N. (2007), “Banking Regulation, Institutional Framework and Capital Structure: International Evidence from Industry Data”, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 47(4), 481-506.
- Venanzi, D. (2017), “How Country Affects the Capital Structure Choice: Literature Review and Criticism”, *International Journal of Economics and Finance*, 9(4), 1.
- Venanzi, D., A. Naccarato, G. Abbate (2014), Does the Country Effect Matter in the Capital Structure Decisions of European Firms?, http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2014-Rome/papers/EFMA2014_0157_fullpaper.pdf E.T.: 12.06.2017
- Welch, I. (2011), “Two Common Problems in Capital Structure Research: The Financial Debt to Asset Ratio and Issuing Activity Versus Leverage Changes”, *International Review of Finance*, 11(1), 1-17.

EKLER**EK 1. Değişkenlerin Açıklamaları**

Değişkenler	Açıklama	Kalem	Kaynak
Bağımlı Değişken			
Kaldıraç	Finansal borcun toplam yatırıma oranı. Toplam yatırım finansal borç ile öz sermayenin toplamından oluşur.	FD/CP	Compustat Global Database
Bağımsız Değişkenler			
Firmaya Özgü Değişkenler			
Karlılık	Vergi faiz öncesi karın toplam varlıklara bölümü	EBIT/AT	Compustat Global Database
Varlık Yapısı	Sabit varlıkların toplam varlıklara bölümü	PPEGT/AT	
Firma Büyüklüğü	Toplam varlıkların doğal logaritması	Ln(AT)	
Borç Dışı Vergi Kalkanı	Amortismanın toplam varlıklara bölümü	DP/AT	
Ülkeye Özgü Değişkenler			
Enflasyon	TÜFE'deki yıllık yüzdelik değişim	Inflation, consumer prices (annual %)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
GSYH Büyümesi	GSYH'deki yıllık yüzdelik değişim	GDP growth (annual %)	
Banka Sektörü Gelişmişliği	Banka sektörü tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı	Domestic credit to private sector (% of GDP)	
Sermaye Pazarı Gelişmişliği	Sermaye pazarı kapitalizasyonu	Market capitalization of listed domestic companies (% of GDP)	

EK 2. Bağımsız Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Karlılık	Firma Bü yük lüğü	Varlık Yapısı	Borç Dışı Vergi Kalkanı	Banka Sektörü Gelişmişliği	Sermaye Pazarı Gelişmişliği	Enflasyon	GSYH Büyümesi
Ortalama	0.062	7.887	0.595	0.033	86.486	61.648	4.648	5.760
Medyan	0.058	7.460	0.531	0.027	103.320	45.060	3.310	6.260
St. Sapma	0.236	2.776	0.425	0.033	40.683	42.749	5.783	3.789
Çeyrekler Açıklığı	0.090	2.754	0.543	0.027	73.290	43.480	4.270	4.950
Maksimum	5.030	23.401	10.228	2.687	153.330	276.600	54.920	30.340
Minimum	-38.980	0.000	0.000	-0.176	9.500	0.580	-1.710	-11.880
Gözlem Sayısı	81367	81537	73233	76566	121743	100586	121643	121743

KİMYA SEKTÖRÜ İŞLETMELERİNDE FİNANSAL BAŞARISIZLIĞIN TAHMİNİ

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 29-50

Birkan BÜYÜKARIKAN
Öğr.Gör., Selçuk Üniversitesi,
Sarayönü Meslek Yüksekokulu
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü,
birkan@selcuk.edu.tr

Ulukan BÜYÜKARIKAN
Dr.Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe
Üniversitesi
Bolvadin Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu
Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü,
buyukarikan@gmail.com

Öz: Finansal başarısızlığın tahmini, işletmelerin gelecekle ilgili kararlarına ve yatırım, pazarlama, yönetim, finans ve üretim gibi alanlara yönelik düzenlemelerine yön vermektedir. Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul'da işlem gören ve kimya sektörü faaliyet gösteren işletmelerin finansal verilerinden elde edilen oranlardan yararlanılarak regresyon, diskriminant, logit ve probit yöntemler ile finansal başarısızlık öngörü modelleri geliştirmektir. Araştırmada kullanılan veriler kimya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, 2010-2014 mali dönemlerindeki finansal tablolarından elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen finansal başarısızlık modelleri sonuçlarına göre tüm modellerin %85'in (Regresyon %86.36, Diskriminant %88.20, Logit %89.1 ve Probit %87.27) üzerinde doğru tahminler gerçekleştirdiği ve sonuçların birbirine yakın olduğu ancak en başarılı tahmin modelinin Logit modeli (%89.1) olduğu ifade edilebilir. Buna ek olarak Logit modelinin diğer parametrik testlerdeki bazı önkoşullara gereksinim duymamasından ve yüksek oranda doğru sınıflandırma yeteneğine sahip olmasından dolayı kimya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal başarı durumlarının tespitinde kullanılması önerilebilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Finansal başarısızlık, kimya sektörü, regresyon, diskriminant, logit, probit.

**PREDICTION OF
FINANCIAL DISTRESS
IN CHEMICAL
INDUSTRY COMPANIES**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 29-50*

Birkan BÜYÜKARIKAN
Lecturer, Selçuk University
Sarayönü Vocational School
Departments of Computer Technology
birkan@selcuk.edu.tr

Ulukan BÜYÜKARIKAN
Assist.Prof.Dr., Afyon Kocatepe
University
Department of Banking and Insurance
Bolvadin School of Applied Sciences
buyukarikan@gmail.com

Abstract: The prediction of financial distress guides companies during their decision making about their future and reorganizations on their investment, finance, management, productions and marketing. The aim of this study is to develop financial distress prediction models with regression, discriminant, logit and probit methods by using data that obtained from financial ratios calculated from financial data's of Chemistry companies registered to the Istanbul Stock Market (BIST). The data that used in this study obtained from financial statements of chemistry companies registered to the Istanbul Stock Market and the data used in the study cover five years between 2010-2014 time period. According to results of financial distress models used in this study, all of the models estimates over 85% (Regression 86.36%, Discriminant 88.20%, Logit 89.1% and Probit 87.27%) and all results are contiguous, however, Logit model may be accepted as the most successful prediction model with the 89.1% accuracy. In addition, using of Logit model in the prediction of financial distress of chemistry companies recommended because there is no need to use perquisites that used in other parametric tests, in the Logit model and Logit model has the ability to detect the connect classification.

Keywords: *Financial sistress, the chemical sector, regression, discriminant, logit, probit.*

GİRİŞ

Finansal başarısızlık, ekonomik yapıda meydana gelen olumsuz gelişmeler sonucunda uygulanan para politikalarının, borsaya ve dolayısıyla da işletmelere yansımaları sonucunda meydana gelen bir olgudur (Aktaş *vd.*, 2003: 2). Bu olgu, işletmelerde finansal yeterliliklerin yerine getirilememesi olarak da nitelendirilebilir. Ayrıca ülke ekonomisinin en küçük ekonomik birimlerini oluşturan işletmelerdeki bu finansal sorunlar büyük ölçekte değerlendirilmelidir. İşletmelerde finansal başarısızlığın göstergesi, yatırım kârlılığı oranında devam eden bir azalma eğilimidir (Altman, Hotchkiss, 2006: 1-4).

Finansal başarısızlık, uzun yıllardır işletmelerde bir araştırma konusu olarak yer edinmiştir. 1920'li yıllardan günümüze kadar finansal oranlar bu araştırmalarda kullanılmaya başlanmış ve işletmelerin finansal başarısızlıklarla nasıl başa çıkabileceğinin yolları araştırılmaya çalışılmıştır (Schmuck, 2012: 2). Başarısızlığa neden olan etkenler işletme içi ya da işletme dışından gelebilmektedir. Bu durumda finans yöneticisinin konuyla ilgili tecrübelerinden hareketle risk yönetimini devreye sokarak başarısızlığın nedenlerini öngörmesi gerekmektedir. Dolayısıyla başarısızlık durumu yöneticinin planlama faaliyetlerindeki eksiklere işaret etmektedir. Bu bakımdan finansal kararların verilebilmesi için bazı erken uyarı sistemlerinin devreye sokularak, bunun sonuçlarının planlama faaliyetlerine de yansıtılması işletmeyi risklere karşı koruyabilecektir. Bu bağlamda işletmelerin finansal teorilere dayanan erken uyarı sistemlerini geçmiş yılların verilerini esas alarak etkin bir biçimde kullanmaları gerekmektedir. Finansal yazında yer alan başarısızlık modellerinin geneli yabancı ekonomilere yönelik oluşturulmuştur. Bu noktadan hareketle Türkiye ekonomisinde sektör verilerini esas alarak ortaya konulmuş finansal başarısızlık modellerinin geliştirilmesi oldukça yararlı olacaktır (Okka, 2009: 930-940).

Finansal başarısızlığın tahmininde çeşitli modeller ve yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler; diskriminant analizi, çoklu regresyon, logit ve probit model, kümeleme teorisi, destek vektör makineleri, durum bazlı muhakeme, kombinasyon modelleri, bulanık mantık ve diğerleridir (Büyükarıkan, Büyükarıkan, 2014: 162).

Beaver (1967), işletmelerin beş yıllık bir süreçte finansal başarısızlıklarını tahmin edebilmeleri için kullanabilecekleri finansal oranlar geliştirmiş; kârlılık oranı, likidite oranı ve borç ödeme gücünü gösteren oranların finansal başarısızlığın tahmin edilmesinde kullanılabilir en iyi oran grupları olduğunu ifade etmiştir. Altaş ve Giray (2005), tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal oranları üzerinde Logit modelinin %74.2 seviyesinde doğru sınıflandırma yeteneğine sahip olduğunu tespit

etmişlerdir. Kurtaran Çelik (2009), finansal başarısızlık Altman Z modelinin İMKB’de geçerliliğini saptamak için diskriminant analizi ve yeni bir öngörü modeli oluşturmuştur. Çalışmaya göre; Altman Z modelinin İMKB’de kayıtlı işletmeler üzerindeki başarısının oldukça düşük kaldığını, diskriminant analizi ile yapay sinir ağları modellerinin birlikte daha başarılı sonuçların elde edilebilmesine olanak sunduğu sonucuna varılmıştır. Terzi (2011), Altman Z skoru esas alarak oluşturduğu modelde kullanılacak altı oran belirlemiştir. Geliştirilen modelin %90,9 doğruluk oranına sahip olduğu saptanmış ve uygulanan diskriminant analizine göre gıda sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin finansal başarısının belirlenmesinde aktif kârlılık oranı ile borç-öz kaynak oranının etkili olduğunu belirlemiştir. Karakozak (2012), gerçekleştirdiği analiz sonucunda özellikle kriz dönemlerinde işletmelerin kısa vadeli borç yüklerinin arttığı, sermayelerinin toplam kaynaklar içerisindeki payının azaldığı ve dolayısıyla kaynaklarının içinde borçların oranının yükseldiğini ortaya koymuştur. Akgün (2013), ANFIS modelinde bir yıl önceden yapılan finansal başarısızlık tahmininin AIRS modelinde yapılan tahminle aynı olduğunu, iki yıl önceden tahmin için her iki modelde yaklaşık sonuçlar elde edildiğini ve üç yıl önceden yapılan tahminde ise her iki modelde de tahmin başarısında kayda değer düşüşler yaşandığını tespit etmiştir. Büyükarıkan ve Büyükarıkan (2014) ise Altman Z-Score ve Springate finansal başarısızlık modellerini finansal performansı değerlendirme açısından faydalı olabileceği ve modellerden elde edilen sonuçların iflası kesin bir şekilde öngörmemesinin, işletmelerde finansal risklerin bulunmadığı anlamına gelmediğini vurgulamışlardır. Civan ve Dayı (2014), Yapay Sinir Ağı modelinin Altman Z skora göre daha doğru tahminler ortaya koyduğu sonucuna varmışlardır.

Finans yazınında finansal başarısızlık tahmininde bulunmak üzere çeşitli modeller oluşturulmuş ve bu modellerin geçerliliği sınanmaya devam etmektedir. Bu bağlamda çalışmada; Borsa İstanbul’da işlem gören kimya sektörü işletmelerinin finansal başarısızlık durumları; Regresyon, Diskriminat, Logit ve Probit modelleri kullanılarak incelenmiştir. Regresyon, Diskriminant, Logit modellerinin uygulanmasında IBM SPSS Statistics 24 ve Probit modelinin uygulanmasında STATA MP 13.0 programlarından yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler kimya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, 2010-2014 mali dönemlerindeki beş yıllık finansal tablolarından elde edilmiştir.

Kimya sektörü, niteliği itibarıyla yoğun rekabetin yaşandığı geniş ölçekli sektörlerden biri olduğundan dolayı küresel ekonomideki gelişmeler sektöre hızlı bir biçimde etki etmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisi açısından önemli bir paya sahip olan kimya sektöründe finansal başarısızlığın tahmin edilmesi; kimya işletmelerinin gelecekleri hakkında karar vermeleri ve geleceğe yönelik planlama faaliyetlerini oluşturmalarının yanı sıra; yatırım, finans, pazarlama, yönetim ve üretim faaliyetlerini de düzenlenmesi açısından büyük anlam ifade etmektedir.

Çalışmadan elde edilen finansal başarısızlık modellerinden yola çıkılarak işletmelerin başarı/başarısızlık durumlarını tespit edebilmesi için işletmelere yönelik erken uyarı modelleri oluşturulmuştur. Ayrıca son yıllarda Türkiye’de bağımsız denetim standartlarına göre yapılan denetimlerin yaygınlaşması, finansal değişkenler kullanılarak ortaya konulan çalışmanın güvenilirliği açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’de yapılmış finansal başarısızlık çalışmalarında, işletmelerin başarı esaslarının değerlendirilmesinde Türk Ticaret Kanunu’ndaki (TTK) teknik iflas hükümlerinin esas alındığı herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Dolayısıyla çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli husus TTK’da yer alan teknik iflas hükümleri (TTK, md: 376), esas alınarak işletmelerin başarılı ya da başarısız olarak sınıflandırılması ve finansal değişkenlerin istatistikî kurallar çerçevesinde dönüştürülmesidir. Nitekim uygulanan yöntemler açısından çalışmanın hem finansal yazına hem de finansal başarısızlık uygulamalarına farklı bir boyut kazandıracığı ifade edilebilir.

1. YÖNTEM

1.1. Regresyon Analizi

Regresyon analizi, aralarında ilişki olan iki ya da daha fazla değişkenden birinin bağımlı değişken, diğerlerinin bağımsız değişkenler olarak ayrımı ile aralarındaki ilişkinin bir matematiksel eşitlik ile açıklanması sürecini anlatır (Büyüköztürk, 2012: 91). Genel olarak regresyon analizi, eşit aralıklı veya oranlı ölçekle ölçülen sürekli verilerin oluşturduğu değişkenler için kullanılır. Eğer nitel değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri araştırılmak istenirse, bu tür değişkenler kukla değişken olarak tanımlandıktan sonra analize dâhil edilir. Kurulan regresyon modelinde tek bir bağımsız değişken var ise buna basit doğrusal regresyon modeli, birden fazla bağımsız değişken var ise buna da çoklu doğrusal regresyon modeli adı verilir (Mulhern, Greer, 2011: 361).

Bağımlı değişkendeki toplam değişimin % kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını bulmak için regresyon analizinde R^2 değerinden yararlanılmaktadır. Bunun yanı sıra, kurulan regresyon modelinin genel olarak anlamlılığını sınamak için F testinden yararlanılır (Clark-Carter, 2004: 223-224). Ayrıca çoklu doğrusal regresyon analizinde, farklı ölçme birimleri ve varyanslara sahip bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene ait göreceli önemlerini belirlemede standardize edilmiş regresyon katsayılarına olan β (beta) değeri kullanılır. Bu değerlerin işaretleri göz ardı edilerek en yüksek değere sahip olan değişkenin göreceli olarak en önemli bağımsız değişken olduğu ifade edilebilir (Norusis, 2002). “Analizde göz önünde bulundurulacak esaslardan biri de, bağımsız değişken sayısına ve modelin doğrusal mı yoksa eğrisel mi olacağına karar kılmaktır. Şayet bağımlı değişken çok fazla bağımsız değişkenden

etkileniyor ve bunlar ölçülebiliyorsa, modelin çok değişkenli olarak kurulması gerekmektedir. Diğer bir durum ise verilerin dağılımına bakılarak doğrusal ya da eğrisel model kurulmasına karar vermektir. Modelin serpilme diyagramında aldığı bağımlı ve bağımsız değişken değerlerine bakılarak bu hususta karar verilebilmektedir. Regresyon analizinden sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için yeterli miktarda gözlem sayısına ve gözlem sayısının değişken sayısından daha fazla olmasına gerek duyulmaktadır. Analizin geçerliliğini engelleyen bir diğer kıstas ise değişkenler arasında korelasyonun yüksek çıkması sonucunda ortaya çıkan çoklu eş doğrusallık (*Multicollinearity*) sorunudur. Bu gibi durumlarda aralarında güçlü ilişki olan değişkenlerin adım adım analizden çıkarılması bir gerekliliktir” (İslamoğlu, Alınacak, 2014: 356-358). “Korelasyon katsayısının +1.00 olması mükemmel pozitif, -1.00 negatif olması ise mükemmel negatif, mutlak değerce 0.70 ila 0.30 arasında olması orta ve 0.30 ila 0.00 arasında değer alması ise düşük düzeyde ilişkiyi ifade etmektedir” (Büyüköztürk, 2012: 32).

Doğrusal Regresyon analizinden geçerli sonuçlar ortaya koyabilmek için bazı varsayımların sağlanması bir gerekliliktir. Bu bağlamda; regresyon analizi parametrik bir test olduğundan dolayı bağımlı ve bağımsız değişkenlerin metrik olarak ölçülmüş ve normal dağılım göstermesi gerekmektedir. Ayrıca elde edilen gözlemlerin birbirinden bağımsız olması ve açıklayıcı değişkenler arasında da doğrusal bir ilişkinin olmaması gerekir. Hata terimlerinin bağımsız, normallik varsayımına uyması ve varyansının sabit olmasıyla birlikte bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon yani çoklu bağlantı sorununun olmaması ve belirlenen gözlemler arasında aşırı uç değerlerin bulunmaması da gerekmektedir (İslamoğlu, Alınacak, 2014: 357-358).

1.2. Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenin birden fazla olduğu durumlarda, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler çok değişkenli doğrusal regresyon metodu ile analiz edilmektedir. Çok değişkenli doğrusal regresyon analizinde model geliştirmek için farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar; tüm olası regresyon eşitlikleri (*all possible regression*), geriye doğru eleme (*backward selection*), ileriye doğru seçim (*forward selection*), adım adım regresyon (*stepwise*) yöntemleridir (Sümbüloğlu, Akdağ, 2009: 53-56).

SPSS’de “Enter” metodu kullanıldığında bağımsız değişkenlerin tamamı modele yansıtılmakta, analiz edilen değişkenler ile yeterli literatürün bulunmadığı durumlarda “Stepwise” yöntemi kullanılarak gereksiz değişkenler matematiksel esaslar göz önünde bulundurularak modelin dışına itilmektedir. Böylelikle belli bir öneme sahip olmayan değişkenler ortadan kaldırılmış ve gerekli katsayıların bulunduğu bir model yaratılmış olacaktır (Field, 2009: 213).

Araştırmaların genelinde en iyi açıklayıcı değişkenler kümesini ortaya koyabilmek için “Stepwise” yöntemi kullanılmaktadırlar. Bu yöntem bir süre bağımlı değişkeni tanıtarak ve her defasında denkleme giren değişkenin gerekli olup olmadığı kareler toplamı ESS (*Explained Sum of Squares*) ya da F testi (F test) temelinde yapılmaktadır (Gujarati, 2004: 378). Elde edilecek regresyon denkleminde Stepwise yönteminin kullanılması modele girecek bağımsız değişkenleri tek tek belirlemesinin yanı sıra çoklu doğrusal bağlantı (*Multicollinearity*) sorununa da çözüm getirmektedir (Orhunbilge, 2002: 202).

Korelasyon matrisi (*Pearson Correlation*) elde edilen değişkenler ile tahminleyici değişkenler arasındaki ilişki hakkında ön fikir sunmakta olup, bu katsayının ($r > 0.9$) yüksek olması çoklu bağlantı sorununa işaret etmektedir. Durbin–Watson istatistiği “hata terimlerinin bağımsızlığı” ön koşulunun sağlanıp sağlanmadığını göstermektedir. Bu değer 2’ye yakın olması (1 ile 3 arasında değer alması) “hata terimlerinin bağımsızlığı” ön koşulunun kesinlikle karşılandığını ifade etmektedir (Field, 2009: 233-236).

Bu teste göre otokorelasyon olup olmadığı Tablo 1’deki Durbin–Watson d tablosuna bakılarak d_U ve d_L değerleri tespit edilmektedir. Bununla birlikte analizden elde edilen tabloda; k değeri sabit terim dışındaki açıklayıcı değişken sayısını, n ise gözlem sayısını göstermektedir.

Tablo 1. Durbin–Watson D Testi Değerlendirilmesi

Değer	Değerlendirme	
$0 < d < d_L$	Pozitif otokorelasyon yoktur,	H_0 Red
$d_L \leq d \leq d_U$	Pozitif otokorelasyon yoktur,	H_0 Kararsız
$4 - d_L < d < 4$	Negatif otokorelasyon yoktur,	H_0 Red
$4 - d_U \leq d \leq 4 - d_L$	Negatif otokorelasyon yoktur,	H_0 Kararsız
$d_U < d < 4 - d_U$	Pozitif veya negatif otokorelasyon yoktur,	H_0 Reddedilemez

Kaynak: Gujarati (2004: 470).

Eş doğrusallığın incelenmesiyle ilgili diğer diğer yöntemler ise; tolerans (*tolerance*), VIF (*Variance Inflation Factor*), özdeğer (*eigenvalue*) ve koşul dizin (*condition indeks*) değerlerini incelemektir. Tolerans (*tolerance*) değeri, ilgili bağımsız değişkendeki varyansın, diğer bağımsız değişkenler tarafından açıklanamayan kısmını ifade etmektedir. Bu değer sıfıra ne kadar yakınsa çoklu eş doğrusallık değeri o kadar yüksek çıkmakta olup, regresyon katsayısının standart hatası da artacaktır. Nitekim $1/\text{Tolerance}$ değeri VIF değerine karşılık gelmektedir. VIF değeri ≤ 10 olduğunda çoklu doğrusal bağlantı bulunmamaktayken, bu değer 10’dan büyük olması çoklu doğrusal bağlantı sorunu olduğunu ifade etmektedir. Özdeğerin (*Eigenvalue*) 0’a yaklaşması veya koşul dizin (*condition index*) değerlerinin 15’ten büyük olması da çoklu eş

doğrusallık sorununa işaret etmektedir. Ayrıca koşul dizin (condition indeks) değerlerinin 30'dan büyük olması ciddi çoklu eş doğrusallık sorununu ifade etmektedir (Sümbüloğlu, Akdağ, 2009: 175).

1.3. Diskriminant Analizi

Diskriminant analizi, kümelerin önceden belirlendiği durumlarda kullanılan bir yöntem olup, bir gözlemi ya da birkaç gözlemi bilinen grupları sınıflandırmakta kullanılmaktadır. Örneğin; bankaların kredi vermek için geçmiş deneyimlerinden yararlanarak, kredileri sorunsuz ödeyen ve kredi ödemedeki zorluk çeken müşterilerinin bilgilerinden hareketle yeni bir müşteriye kredi tahsis kararını bu analiz aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir (Härdle, Simar, 2007: 289).

Sınıflandırma analizleri açısından diskriminant analizi, logit modelinin en önemli rakibidir. Yöntemde, bireyin sahip olduğu niteliklerinin, iki seçenekle olan ilişkisini farklı bir ortalama vektör (ancak aynı varyans-kovaryans matrisi) ile çoklu dağılımlı olarak dağıtıldığı varsayılmaktadır. Ayrıca orijinal veriler, iki ortalama vektörü ve ortak varyans-kovaryans matrisinin tahmin edilmesi için kullanılmaktadır (Kenneddy, 2008: 250).

Diskriminant analizi, iki ya da daha çok grup arasından hangi değişkenin ayırt edici olduğunu belirlemek amacıyla, değişkenlerin ayırt edici özelliklerine göre sınıflandırılmasını sağlayan çok değişkenli bir analiz tekniği olarak da ifade edilebilir. Bu analizin gerçekleştirilebilmesi için ön koşul, bağımlı değişken gruplandırılarak tanımlanmasıdır. Ayrıca; bağımsız değişkenlerin metrik olarak ölçülmesi, değişkenler arasında ilişki katsayısının yüksek olmaması, bağımsız değişkenlerin her biri için, ortalama ve varyans değerlerinin ilişkili olmaması ve elde edilecek gözlemlerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir (İslamoğlu, Alınacı, 2014: 424). Nitekim çalışmada en iyi açıklayıcı değişkenler kümesini ortaya koyabilmek için çoklu regresyon analizinde olduğu gibi "Stepwise" yöntemini kullanılmıştır.

1.4. Logit ve Probit Modeli

Çoklu regresyonda bağımlı değişkeni tahmin etmeye yönelik çalışmalarda, bağımlı değişkenin kategorik olduğu durumlarda sürekli ya da kategorik olarak ölçümlenmiş bir veya daha fazla değişkenin kullanıldığı bir analiz metodudur (Özdamar, 2002: 475).

"Modellerde, doğrusal regresyon analizinden elde edilen bağımsız değişkenler kullanılarak, bağımlı değişkenin sonucunu tahmin etmeye yarayacak en sade modeli elde etmek hedeflenmektedir. Logit modeli, veri setine yeni alınabilecek bir gözlemin hangi grubun içerisinde yer alacağını saptamakta ve kullanılan model; doğrusallık ve

varyansların homojenliği gibi varsayımları gerektirmediğinden dolayı diskriminant analizinden ayrı bir niteliğe sahip bulunmaktadır. Logit modeli probit modeline göre bazı avantajları bulunmakta olup, bunun en önemli nedeni ise modelin normallik kısıtını içermemesidir. Ayrıca finansal oranların sağa ya da sola çarpık bir dağılım göstermesi, finansal başarısızlık tahmin çalışmalarında logit ve probit modelleri tercih edilir hale getirmiştir. Logit modelinin oluşturulabilmesi için; bağımlı değişkenin ikili olarak, bağımsız değişkenlerin ise kategorik ya da ölçülenmesi, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin bulunması ve bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca gözlemlerin birbirinden bağımsız olması ve aynı birey üzerinde bir kez gözlem yapılarak bu ölçümlerin tekrarlanmaması, veri setinde aşırı uç değerlerin olmaması, cevapsız veya eksik verilerin veri setinden çıkarılması, örneklem büyüklüğünün yeteri kadar olması ve teorik bir temele dayanmayan değişkenlerin model dışında bırakılması gerekmektedir” (İslamoğlu, Almaçık, 2014: 376-378).

Probit model standart normal dağılıma sahip iken logit ise lojistik normal dağılıma sahiptir. Dolayısıyla bu modellerde standart sapma sabit, lojistik yoğunluk ortalaması sıfır, tekdüzensel ve simetrik. Ayrıca logit model kümülatif dağılım fonksiyonunun açıkça hesaplanabilmesi bakımından önemli bir avantaja sahiptir (Heij vd., 2004: 443-444).

Nitekim ikili seçimlerin (0 ile 1 gibi) tahminlenmesinde logit modelinin sayısal olarak basit ve anlaşılır olması ve normallik varsayımına dayanmaması gibi nedenlerden dolayı, model probit modeline alternatif oluşturmuştur (Hill vd., 2011: 595).

Çalışmada Logit modelini elde edebilmek için; “Stepwise” (adımsal) yöntemlerden “*Backward Wald*” metodu kullanılarak gereksiz değişkenler modelden ayıklanmıştır. Probit modelinin oluşturulmasında ise Heteroskedastic probit yöntemi kullanılarak gerekli denklem ve tahmin sonuçları elde edilmiştir.

Kimya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin mali durumlarının tespit edilmesi için kullanılan değişkenler (oranlar) ve hesaplama yöntemleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Finansal Oranlar

Değişken	FORMÜL
X1	DÖNEN VARLIKLAR / KISA VADELİ BORÇLAR
X2	(DÖNEN VARLIKLAR - STOKLAR) / KISA VADELİ BORÇLAR
X3	(DÖNEN VARLIKLAR - KISA VADELİ BORÇLAR) / NET SATIŞLAR
X4	(DÖNEN VARLIKLAR - KISA VADELİ BORÇLAR) / TOPLAM AKTİF
X5	(KISA VADELİ BORÇLAR + UZUN VADELİ BORÇLAR) / TOPLAM VARLIKLAR
X6	ÖZSERMAYE / TOPLAM VARLIKLAR
X7	BORÇLAR / ÖZSERMAYE
X8	NET SATIŞLAR / TOPLAM AKTİF
X9	NET SATIŞLAR / ÖZSERMAYE
X10	TOPLAM AKTİF / ÖZSERMAYE
X11	NET SATIŞLAR / DÖNEN VARLIKLAR
X12	NET SATIŞLAR / DURAN VARLIKLAR
X13	SATIŞLARIN MALİYETİ / NET SATIŞLAR
X14	NET SATIŞLAR / SATIŞLARIN MALİYETİ
X15	KISA VADELİ BORÇLAR / TOPLAM AKTİF
X16	DÖNEN VARLIKLAR / TOPLAM AKTİF
X17	DURAN VARLIKLAR / ÖZSERMAYE
X18	NET KAR / ÖZSERMAYE
X19	NET KAR / NET SATIŞLAR
X20	NET KAR / TOPLAM AKTİF
X21	FAALİYET KARI / NET SATIŞLAR
X22	BRÜT KAR / TOPLAM AKTİF
X23	BRÜT KAR / KISA VADELİ BORÇLAR
X24	BRÜT KAR / NET SATIŞLAR
X25	(FAALİYET KÂRI + AMORTİSMANLAR) / AKTİF TOPLAMI
X26	(FAALİYET KÂRI + AMORTİSMANLAR) / KISA VADELİ BORÇLAR
X27	(FAALİYET KÂRI + AMORTİSMANLAR) / NET SATIŞLAR
X28	STOKLAR / DÖNEN VARLIKLAR
X29	STOKLAR / TOPLAM AKTİF

1.5. Finansal Değerlerin Normalizasyonu

Parametrik veriler kullanılarak yapılan bazı istatistiksel analizlerde normallik koşullarının sağlanması bir gerekliliktir. Bu bağlamda normallik koşullarının sağlanması gereken istatistiksel analizlere; t-Testi, z-Testi, varyans analizi, pearson korelasyon analizi, regresyon analizinde bağımlı değişken, faktör analizi (hipotez testlerinde), kümeleme, diskriminant ve yapısal eşitlik modeli örnek olarak verilebilir. Verilerin normal dağılım göstermemesi, bu verilerle yapılacak istatistiksel analizlerin yanlış ve yönlendirici yorumlanmasına neden olabilmektedir. Bu durumu aşabilmek için, tabakalaştırma ve dönüştürme gibi yöntemler uygulanabilmektedir. Ancak

normallik ihlalini ortadan kaldırılabilmek için kullanılan dönüştürme yöntemleriyle de bazen istenilen sonuca ulaşamamak mümkündür (Şencan, 2005: 195-203).

Mali oranlardan elde edilen uç ve negatif yönlü değerler mali oranlar kullanılarak elde edilen parametrelerde önemli sapmalara neden olmakta olup, bu durum ortaya konulan modellerde ciddi sapmalara neden olacaktır. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak amacıyla elde edilen değişkenler normalizasyona tabi tutulmuştur.

Min-Max istatistiki dönüştürme yöntemi, verilerin doğrusal olarak normalizasyonuna olanak tanıdığından dolayı araştırmada bu yöntem kullanılarak gerekli hesaplamalar yapılmıştır. Bu yöntem veriyi 0-1 arasında değerlere dönüştürmektedir. Bu normalleştirme yöntemi yakın-komşu ilişkilerinin sınıflandırılmasının yanı sıra kümeleme ve yapay sinir ağları veya mesafe ölçümlerini içeren sınıflandırma algoritmaları açısından oldukça yararlı bir metottur. Söz konusu yöntem denklem 1'de verilmiştir (Han vd., 2012: 112-114). Ayrıca bu yöntemle gözlemler arasında aşırı uç değerler sorununa da çözüm getirilmiştir.

$$V' = \frac{V_i - V_{min}}{V_{max} - V_{min}} \quad (1)$$

Formülde, V' normalize edilmiş veriyi, V_i girdi değerini, V_{min} girdi setindeki en küçük değeri, V_{max} ise girdi setindeki en büyük değeri ifade etmektedir.

Normalizasyona tabi tutulan verilerin incelenmesi için kullanılan en yaygın yöntemler; Shapiro Wilk, Lilliefors, D'Agostino ve Stephens, Anderson-Darling, Kolmogorov-Smirnov, Çarpıklık ve Basıklık testleridir. Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov testinde $p > 0.05$ ise veriler %95 düzeyinde güvenilir ve anlamlıdır. Bu yöntemlerden Kolmogorov-Smirnov testinin az sayıda ayrık/uç puandan büyük ölçüde etkilenmesi nedeniyle p değeri her zaman sağlıklı bir sonuç ifade etmeyebilir. Bu nedenle söz konusu yöntem kullanıldığında ayrıca grafiklerini de esas alarak karar vermek gerekmektedir (Şencan, 2005: 196-197).

Araştırmada kullanılan yirmi dokuz oran içerisinde normal dağılım gösteren değişkenler Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre SPSS'te yapılan normallik testleri sonuçlarına göre on iki değişkenin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Elde edilen değişkenler ile tahminleyici değişkenler arasındaki ilişki katsayılarının korelasyon matrisinden (*Pearson Correlation*) elde edilen katsayılardan, çoklu eş doğrusallık (*Multicollinearity*) diğer bir ifadeyle çoklu bağlantı sorununun olup olmadığının bir ön değerlendirmesi yapılmıştır.

Tablo 3. Normal Dağılım Gösteren Finansal Değişkenler

DEĞİŞKEN	FORMÜL
NX8	NET SATIŞLAR/ TOPLAM AKTİF
NX9	NET SATIŞLAR / ÖZSERMAYE
NX13	SATIŞLARIN MALİYETİ / NET SATIŞLAR
NX15	KISA VADELİ BORÇLAR / TOPLAM AKTİF
NX16	DÖNEN VARLIKLAR / TOPLAM AKTİF
NX20	NET KAR / TOPLAM AKTİF
NX22	BRÜT KAR / TOPLAM AKTİF
NX23	BRÜT KAR / KISA VADELİ BORÇLAR
NX24	BRÜT KAR / NET SATIŞLAR
NX25	(BRÜT KAR - AMORTİSMANLAR) / AKTİF TOPLAMI
NX28	STOKLAR / DÖNEN VARLIKLAR
NX29	STOKLAR / TOPLAM AKTİF

2. UYGULAMA

2.1. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Normal dağılım özelliği gösteren on iki mali oran arasında çoklu bağlantı olması ihtimalinin yüksek olması sebebiyle, Stepwise metoduyla elde edilen modelde istatistiki ($p < 0.05$) açıdan önemsiz olan değişkenler ayıklanarak üç bağımsız değişkenli bir tahmin modeli yaratılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Stepwise Yönteminden Elde Edilen Bağımsız Değişkenler

Model Özeti ^d					
Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmin Hatası	Durbin-Watson
1	.625 ^a	.390	.384	.39407	1.202
2	.713 ^b	.509	.499	.35536	
3	.759 ^c	.577	.565	.33142	

a. Tahminleyici: (Sabit), Nx15

b. Tahminleyici: (Sabit), Nx15, Nx9

c. Tahminleyici: (Sabit), Nx15, Nx9, Nx8

d. Bağımlı değişken: durum_basari

Tablo 5'te Stepwise yöntemine göre oluşturulan modelin istatistiki analiz sonuçları verilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre $p < 0.01$ anlamlılık düzeyinde değişkenler ile başarı durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Başarı durumu açıklanan değişken ile finansal oranlar arasında mutlak değerce %75.9 düzeyinde bir ilişkinin bulunduğu ve modelin bağımlı değişkeni açıklama oranı ise %57.7'dir.

Tablo 5. Stepwise Yöntemi Uygulanan Değişkenlerin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	R	R ²	F	Sig	Bağımsız Değişken	B	Beta	Sig
Başarı durumu	0.759	0.577	48.122	0.000	Sabit	1.603		0.000
					Nx15	-2.15	-0.765	0.000
					Nx9	-2.33	-0.644	0.000
					Nx8	1.222	0.402	0.000

Modelin genel anlamlılığının bir ifadesi olan ANOVA testinden çıkan F istatistiki değeri 48.122 ve buna karşı gözlenen anlamlılık düzeyinin de ($p=0.000$) $p<0.01$ 'den küçük olduğu tespit edilmiştir. $F_{0.01;3;106}$ değeri $\alpha=0.01$ düzeyinde modelin anlamlı olduğunu ($F_h > F_c$, $48.122 > 3.96$) başarı durumunun, modele göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ve dolayısıyla modelin öngöründe bulunabilme olasılığının bulunduğunu göstermektedir.

Durbin-Watson istatistiği 1.202 olarak hesaplanmış ve hesaplanan bu değer cetvel değerleri 0.01 anlamlılık düzeyinde $d_{0.01;3;110}$ ($d_L=1.482$, $d_U=1.604$, $4-d_L=2.518$ ve $4-d_U=2.396$) ile karşılaştırılması sonucunda modelde otokorelasyonun bulunmadığı ($0 < d < d_L$ ise pozitif otokorelasyon yoktur, H_0 Red) ifade edilebilmektedir. Ayrıca analiz çıktılarından elde edilen tolerans (tolerance), VIF (Variance Inflation Factor), özdeğer (eigenvalue) ve koşul dizin (condition indeks) değerleri de bu durumu destekleyici niteliktedir.

Eğim katsayısının (B), negatif işaretli olması başarı durumu ile finansal oranlar arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Buna göre; Nx8'deki (NET SATIŞLAR / TOPLAM AKTİF) bir birimlik artış finansal başarı skorunda 1.22'lik bir artışa ya da bir birimlik azalış bu skorda 1.22'lik bir azalışa neden olabilecektir. Aynı şekilde Nx9'daki (NET SATIŞLAR / ÖZSERMAYE) bir birimlik azalışın başarı skorunda 2.33'lük bir artışa sebep olacağı ifade edilebilir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre β (Beta), yorumlayıcı değişkenlerin işletmelerin başarı durumları üzerindeki görece önem sırası; Nx15, Nx9 ve Nx8 şeklindedir. Buna göre elde edilen çoklu regresyon modeli Denklem 2'de verilmiştir.

$$Z = 1.603 + 1.222 * Nx8 - 2.33 * Nx9 - 2.15 * Nx15 \quad (2)$$

Çoklu regresyon modeliyle oluşturulan formülde veriler yerine konularak elde edilen tahmin sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Denklemden kullanılan değişkenler formülde kullanılarak işletmelerin ayırt edilmesinde "kritik değer" 0.50 olarak alınmış ve işletmeler ≤ 0.50 ise başarısız $0.50 >$ ise başarılı olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre model; başarısız işletmeleri %87.27 ve başarılı işletmeleri ise %89.09 düzeyinde doğru sınıflandırmıştır. Modelin doğru tahmin gücü ise %88.18 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6. Regresyon ile Tahmin Sonuçları

	Tahmin Edilen			Oran (%)
	Başarısız	Başarılı		
Başarı durumu	Başarısız	48	7	87.27
	Başarılı	6	49	89.09
Toplam Başarı Oranı (%)				88.18

2.2. Çoklu Diskriminant Analizi Sonuçları

Wilks-Lambda diskriminant fonksiyonunun veri setindeki gözlemleri gruplara ayırma durumunun değerlendirilmesi Tablo 7’de verilmiştir. Wilks-Lambda’ya ilişkin anlamlılık düzeyi değeri $p < 0.01$ değerinden küçük olduğundan dolayı ortaya konulan fonksiyonun %99 güven düzeyinde önemli olduğunu göstermektedir. Modelin genel anlamlılığının bir ifadesi olan Ki-kare değerinin 91.535 ve buna karşı gözlenen anlamlılık düzeyinin de ($p=0.000$) $p < 0.01$ ’den küçük olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen serbestlik derecesi değeri ($df = 3$), T tablosundaki one-tail $\alpha=0.01$ değeri ile karşılaştırıldığında $t_{df,\alpha}$ için $t_{3,0.01}$ modelin $\alpha=0.01$ düzeyinde anlamlı olduğunu ($91.535 > 12.924$), başarı durumunun modele göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ve dolayısıyla diskriminant fonksiyonunun grupları ayırma yeteneğinin bulunduğunu ifade etmektedir.

Tablo 7. Diskriminant Analizi Wilks-Lambda Değerleri

İşlev Sınaması	Wilks' Lambda	Ki-Kare	Df	Sig.
1	0.423	91.535	3	0.000

Wilks-Lambda değeri anlamsız çıkması halinde gerçekleştirilen analizin geçersiz olduğuna karar verilmektedir. Ayrıca söz konusu değer $\lambda > 0.40$ olması halinde modelin ayırma gücünün oldukça iyi olduğu da ifade etmektedir. Elde edilen fonksiyonun “serbestlik derecesi” df (degrees of freedom) yapılan istatistik testi güvenilirliğiyle doğrudan ilişkili olup, bu kategorik değişkenler mevcut grupların sayısı ve diskriminant değişkenlerinin sayısı ile ilişkilidir (Gujarati, Porter, 2010: 101). Nitekim elde edilen λ değeri 0.423 olarak bulunduğu için dolaylı olarak modelin ayırma gücünün iyi olduğu da ifade edilmektedir.

Bu modelde df değeri tahminleyici sayısı*($n-1$) şeklinde [$df = 3*(2-1)$] (Cramer, 2003: 210) hesaplanarak, modelin 3 serbestlik derecesine sahip olduğu da görülmektedir. Standardize kanonik diskriminant fonksiyonları Tablo 8’de verilmiştir. Farklı ölçek düzeylerinde ölçülmüş değişkenlerin ayırma gücü etkisi sırasıyla $N \times 9$, $N \times 15$ ve $N \times 8$ şeklindedir.

Tablo 8. Standardize Kanomik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

Değişkenler	Fonksiyon
	1
Nx8	-0.796
Nx9	1.252
Nx15	1.209

Diskriminant yapı matrisi bağımsız değişkenlerin diskriminant fonksiyonu ile arasındaki ilişkiyi yüksekten düşüğe doğru sıralamaktadır (İslamoğlu ve Alınışık, 2014:434). Buna göre; Nx9, Nx15 ve Nx8 etki sırasına göre değişkenlerin finansal başarısızlığı ayırmada etkili olduğu Tablo 9'da görülmektedir.

Tablo 9. Diskriminant Yapı Matrisi

Değişkenler	Fonksiyon
	1
Nx8	-4.902
Nx9	9.346
Nx15	8.624
Sabit	-4.425

Buna göre elde edilen diskriminant modeli denklem 3'de gösterilmiştir. Buna göre; Nx8'deki bir birimlik artış finansal başarı skorunda 4.902'lik bir azalışa ya da bir birimlik azalış bu skorda 4.902'lik bir artışa neden olabilecektir.

$$Z = -4.425 - 4.902 * Nx8 + 9.346 * Nx9 + 8.624 * Nx15 \quad (3)$$

Tablo 10'da grup merkezleri fonksiyon tablosu verilmiştir. Bu fonksiyon yardımıyla gruplar arası kesişim noktası hesaplanmış ve kritik değer 0 olarak elde edilmiştir.

Tablo 10. Grup Merkezleri Fonksiyonları

Başarı Durumu	Fonksiyon
	1
Başarısız	1.156
Başarılı	-1.156

Yapılan analizde gruplar eşit olduğundan dolayı aşağıdaki denklem 4 kullanılarak gruplar arası kesişim noktası hesaplanmıştır. Burada, Z_{CE} ; eşit grup büyüklükleri için kritik kesme puanı, Z_A ; birinci grubun merkezi, Z_B ; ikinci grubun merkezini ifade etmektedir.

$$Z_{CE} = \frac{Z_A + Z_B}{2} \quad (4)$$

Z_{CE} değeri (kritik değer) 0 olarak bulunmuştur. Bu durum, incelenen işletmeler için $\bar{Y}$ değeri sıfırdan küçükse başarısız gruba, sıfırdan büyük ise başarılı gruba dâhil edileceğini göstermektedir. Diskriminant analizi sonucunda elde edilen diskriminant fonksiyonu değerleri Tablo 11’de verilmiştir. Buna göre; fonksiyondan elde edilen formüle değişkenler atandığında modelin %88.2 olarak doğru tahmin yaptığı ortaya konulmuştur.

Tablo 11. Diskriminant Sınıflandırma Sonuçları

		Sınıflandırma Sonuçları ^{a,c}			
		Başarı durumu	Tahmin Grubu		Toplam
			Başarısız	Başarılı	
Orijinal	Sayı	Başarısız	48	7	55
		Başarılı	6	49	55
	Oran (%)	Başarısız	87.3	12.7	100.0
		Başarılı	10.9	89.1	100.0
Çapraz-doğrulama^b	Sayı	Başarısız	46	9	55
		Başarılı	6	49	55
	Oran (%)	Başarısız	83.6	16.4	100.0
		Başarılı	10.9	89.1	100.0

a. %88.2 gruplanmış olayların doğru sınıflandırılması.

b. Çapraz doğrulama, yalnızca analizdeki durumlar için yapılır.

Çapraz doğrulamada, her bir olay, o olaydan başka tüm durumlardan türetilen fonksiyonlarla sınıflandırılır.

c. %86.4 çapraz doğrulanmış ve gruplanmış olayların doğru sınıflandırılması.

2.3. Logit Modeli Sonuçları

Tablo 12’de tahmin modeli katsayılarının Omnibus testi görülmektedir. Ki-kare’ye ilişkin anlamlılık düzeyi değeri $p < 0.01$ değerinden küçük olduğundan dolayı elde edilen fonksiyonun %99 düzeyinde mali açıdan işletmeleri ayırt edebildiği ifade edilebilir.

Modelin genel anlamlılığının bir ifadesi olan Ki-kare değerinin 92.468 ve buna karşı gözlenen anlamlılık düzeyinin de ($p=0.000$) $p < 0.01$ ’den küçük olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen serbestlik derecesi değeri ($df = 3$), T tablosundaki one-tail $\alpha=0.01$ değeri ile karşılaştırıldığında $t_{df,\alpha}$ için $t_{3,0.01}$ modelin $\alpha=0.01$ düzeyinde anlamlı olduğunu ($92.468 > 12.924$), başarı durumunun modele göre anlamlı farklılıklar gösterdiğini ve dolayısıyla modelin öngörüle bulunabilme olasılığının bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 12. Tahmin Modeli Katsayılarının Omnibus Testi

		Ki-Kare	Df	Sig.
Adım 1	Step	92.468	3	0.000
	Block	92.468	3	0.000
	Model	92.468	3	0.000

Başlangıç modeli değişkenleri tablosu Tablo 13'te verilmiştir. Nx8, Nx9 ve Nx15 değerleri Wald istatistik değerlerine göre $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde önemli değildir. Buna karşın (Nx8), (Nx9) ve (Nx15) değişkenlerinin %95 düzeyinde anlamlı oldukları tespit edilmiştir.

Exp(B) değeri, değişkenlerde meydana gelebilecek bir birimlik artış veya azalışın başarısızlık durumunu nasıl etkileyeceğini belirlemektedir. Dolayısıyla; Nx8 değişkenindeki bir birimlik artış modelden elde edilen başarısızlık skorunda 645243.7 katlık bir artışa, neden olacağı görülmektedir.

Tablo 13. Başlangıç Modeli Değişkenleri

Değişkenler	B	S.E.	WALD	DF	SİG.	EXP(B)
Nx8	13.377	4.174	10.272	1	0.001	645243.759
Nx9	-26.705	6.245	18.286	1	0.000	0
Nx15	-21.373	4.275	24.991	1	0.000	0
Sabit	11.690	2.415	23.428	1	0.000	119380.826

Elde edilen logit modeli, denklem 5'te gösterilmiştir.

$$Z = 11.690 + 13.377 * Nx8 - 26.705 * Nx9 - 21.373 * Nx15 \quad (5)$$

Tablo 14'te Logit modelinden elde edilen tahmin modelinin doğru sınıflandırma oranı %89.1 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca model başarısız işletmeler için %89.1'lik doğru tahminde bulunurken başarılı işletmelerde ise doğru tahmin %89.1 düzeyindedir.

Tablo 14. Logit Tahmin Modelini Sınıflandırılması

Gözlemlenen	Tahmin Edilen				
			Başarı durumu		Doğru Yüzdesi
			Başarısız	Başarılı	
Adım 1	Başarı durumu	Başarısız	49	6	89.1
		Başarılı	6	49	89.1
Doğru sınıflandırma oranı					89.1

a kesim değeri .500

2.4. Probit Modeli Sonuçları

Tablo 15'e göre, Nx8'e karşılık gelen $p = 0.041 < 0.05$ olduğundan dolayı işletmelerin başarılı olma durumu ile nx8 arasında ilişki vardır. Nx8 değişkeninin katsayısı pozitif ilişkili olduğundan, nx8 değeri arttığında işletmenin başarılı olma durumu da artar. Nx9'un $p = 0.008 < 0.05$ olduğundan dolayı işletmenin başarılı olma durumu ile Nx9 değişkeni arasında ilişki bulunmaktadır. Ancak değişkenin katsayısı

negatif işaretli olduğundan, bu ilişki ters yönlüdür ve Nx9 değeri arttıkça, işletmenin başarılı olma olasılığı azalmaktadır. Nx15 değeri için ise $p=0.004<0.05$ ve başarılı olma durumu ile Nx15 arasında ilişki bulunmaktadır. Ayrıca Nx15'in katsayısı negatif olduğundan dolayı ters yönlü bir ilişki söz konusudur.

Tablo 15. Probit Modeli Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart Sapma	Z	P
nx8	4.09904	2.001772	2.05	0.041
nx9	-9.838318	3.698416	-2.66	0.008
nx15	-7.755088	2.699218	-2.87	0.004
Sabit	4.713035	1.443094	3.27	0.001

Elde edilen probit modeli Denklem 6'da gösterilmiştir.

$$Z = 4.713035 + 4.09904 * Nx8 - 9.838318 * Nx9 - 7.755088 * Nx15 \quad (6)$$

Tablo 16'da probit analizi sonucu ile yapılan tahmin modeli sınıflandırılması verilmiştir. Analiz sonucuna göre sensitivity oranı %85.45, specificity oranı ise %89.09 olarak bulunmuştur. Probit analizi ile doğru sınıflandırma yüzdesi ise %87.27 olarak belirlenmiştir.

Tablo 16. Probit Tahmin Modeli Sınıflandırılması

Gözlenen	Doğru (D)	Yanlış (~D)	Toplam
Doğru +	47	6	53
Yanlış -	8	49	57
Toplam	55	55	110
Sensitivity Pr(+ D)			%85.45
Specificity Pr(- ~D)			%89.09
Positive predictive value Pr(D +)			%88.68
Negative predictive value Pr(~D -)			%85.96
Doğru sınıflandırma oranı			%87.27

SONUÇ

Çalışmada kimya sektöründe faaliyet gösteren 22 işletmenin 2010-2014 mali dönemlerindeki 5 yıllık finansal tabloları araştırma kapsamında yer almıştır. Mali tablolardan elde edilen finansal değişkenler TTK'nın 376. Maddesi gereğince teknik iflas hükümleri esas alınarak başarılı ve başarısız olarak iki gruba ayrılmıştır. Bu hükümlere göre söz konusu işletmelerin 55 mali dönemde başarılı, 55 mali dönemde ise başarısız olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen finansal değişkenler normallik testine tabi tutulmuş fakat değişkenlerde aşırı uç değerlerin bulunmasından dolayı, parametreleri normal dağılım varsayımına uyarlamak için normalleştirme işlemine tabi tutulmuştur.

Normalleştirme işlemleri sonucunda elde edilen yeni değerlere ilişkin olarak 29 finansal değişken (oran) içerisinde 12 oranın analizler için gerekli esasları yerine getirdiği saptanmış ve söz konusu değişkenlerin anlamlılık düzeyleri göz önünde bulundurularak adım adım ayıklama işlemine tabi tutularak üç değişkenden oluşan bir model yaratılmıştır.

Elde edilen modelden hareketle yapılan çoklu regresyon analizinin %86.36 düzeyinde doğru sonuçlar elde ettiği belirlenmiştir. Ayrıca standardize edilmiş regresyon katsayısına göre β (Beta), yorumlayıcı değişkenlerin işletmelerin başarı durumları üzerindeki görece önem sırası; $N \times 15$ (KISA VADELİ BORÇLAR / TOPLAM AKTİF), $N \times 9$ (NET SATIŞLAR / ÖZSERMAYE) ve $N \times 8$ (NET SATIŞLAR/ TOPLAM AKTİF) şeklinde elde edilmiştir. Çoklu regresyon modeliyle ilgili çalışmalar incelendiğinde Aktaş (1997)'e göre %80.0 daha başarılı bir öngörü modeli ortaya konulduğu saptanmıştır.

Diskriminant (ayırma) analizinden elde edilen modelin tahmin gücü %88.2 olarak hesaplanmış ve elde edilen modelde kullanılan değişkenlerin %99 düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca standardize kanonik diskriminant fonksiyonundan elde edilen farklı ölçek düzeylerinde ölçülmüş değişkenlerin ayırma gücü etkisi sırasıyla $N \times 9$ (NET SATIŞLAR / ÖZSERMAYE), $N \times 15$ (KISA VADELİ BORÇLAR / TOPLAM AKTİF) ve $N \times 8$ (NET SATIŞLAR/ TOPLAM AKTİF) şeklinde elde edilmiştir.

Dolayısıyla hem regresyon hem de diskriminant (ayırma) analizinde kullanılan değişkenlerin görece önemlilik sınıflandırması birbiriyle farklılaşmaktadır. Öngörü modelinde elde edilen başarı oranı; Li ve Sun (2008) %87.93, Vuran (2009) %84.4 diğer çalışmalara yakın olduğu görülmektedir.

Elde edilen logit modelinin %89.1 düzeyinde öngöründe bulunduğu tespit edilmiştir. Logit tahmin modeli ile diğer çalışmalardaki logit modellerinin başarı oranları kıyaslandığında; Altaş ve Giray (2005) %74.2, Li ve Sun (2008) %87.04, Vuran (2009) %84.4, Özdemir vd. (2012) %84.6 elde edilen modelin daha başarılı tahminlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye'de kimya sektörüyle ilgili yapılan logit modeli Toraman ve Karaca (2016) %86.9 çalışmasına göre de daha yüksek oranda sonuç elde edilmiştir.

Probit model sonucuna göre; duyarlılık (*sensitivity*) oranı %85.45, özgüllük (*specificity*) oranı ise %89.09 olarak bulunmuştur. Probit analizi ile doğru sınıflandırma yüzdesi ise %87.27 olarak belirlenmiştir. Buna göre ortaya konulmuş olan logit modelinin probit'e göre daha yüksek oranda doğru sınıflandırma yeteneğine sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca logit ve probit modellerinde kopuş değerinin 0.5'den

büyük olduğunda işletmenin 1 yıl sonra başarılı olacağı ifade edilebilir. Elde edilen probit tahmin modeli ile diğer çalışmaların sınıflandırma oranları karşılaştırıldığında; Ohlson (1980), Zmijewski (1984), Zavgren (1985) ve Aktaş (1997) elde edilen modelin tahmin yeteneğinin daha düşük seviyede olduğu gözlemlenmiştir.

Finansal yazında onlarca tahmin modeli bulunmaktadır. Tahminlerin başarı düzeylerinin birbiriyle örtüşmemesi sektördeki işletmelerin farklı büyüklükte ve mali güçte olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca analize tabi tutulan işletmelerin az sayıda olması da finansal değişkenlerden elde edilen modelin kaderini tayin edebilmektedir. Nitekim farklı yöntemler kullanılarak elde edilen her üç modelin doğru tahmin başarısı karşılaştırıldığında logit modelin (%89.1) diğer modellere göre mükemmel yakın tahminlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında, logit modelinin parametrik testlerdeki bazı varsayımları gerektirmediğinden ve diğer modellere nispeten yüksek düzeyde başarılı tahminler ortaya koyabildiğinden dolayı, kimya sektöründe faaliyet gösteren işletmeler açısından oluşturulabilecek finansal başarısızlık modellerinde kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. (2013), *Firmalarda Finansal Başarısızlığın Tahmini ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Aktaş, R., M. Doğanay, B. Yıldız (2003), “Mali Başarısızlığın Öngörülmesi: İstatistiksel Yöntemler ve Yapay Sinir Ağı Karşılaştırması”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(4), 1-24.
- Aktaş, R. (1997), *Mali Başarısızlık (İşletme Riski) Tahmin Modelleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Altaş, D., S. Giray (2005), “Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Örneği”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 13-27.
- Altman, E.I., E. Hotchkiss (2006), *Corporate Financial Distress and Bankruptcy*, New Jersey: John Wiley & Sons:
- Beaver, W.H. (1967), “Financial Ratios as Predictors of Failure, Empirical Research in Accounting: Selected Studies 1966”, *Journal of Accounting Research/Supplement*, 5(1), 71-111.
- Büyükarıkan, U., B. Büyükarıkan, (2014), “Bilişim Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Finansal Başarısızlık Tahmin Modelleriyle İncelenmesi”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(7), 160-172.
- Büyükoztürk, Ş. (2012), *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem Akademi.
- Civan M., F. Dayı (2014), “Altman Z Skoru ve Yapay Sinir Ağı Modeli İle Sağlık İşletmelerinde Finansal Başarısızlık”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(2), 40-54.

- Clark-Carter, D. (2004), *Doing Quantitative Psychological Research: From Design To Report*, Oxford: Psychology Press.
- Cramer, D. (2003), *Advanced Quantitative Data Analysis*, Philadelphia: McGraw-Hill Irwin.
- Field, E. (2009), *Discovering Statistics Using SPSS*, London: Sage.
- Gujarati, D.N. (2004), *Basic Econometrics*, New York: McGraw-Hill.
- Gujarati, D.N., D.C. Porter (2010), *Essentials of Econometrics*, New York: McGraw-Hill Irwin.
- Han, J., M. Kamber, J. Pei (2012), *Data Mining*, Morgan Kaufmann: Massachusetts.
- Härdle, W., L. Simar (2007), *Applied Multivariate Statistical Analysis*, New York: Springer.
- Heij, C., P. De Boer, P.H. Franses, T. Kloek, H.K. Van Dijk (2004), *Econometric Methods with Applications in Business and Economics*, New York: Oxford University Press.
- Hill, R.C., W.E. Griffiths, G.C. Lim (2011), *Principles of Econometrics*, Chennai: John Wiley & Sons.
- İslamoğlu, A.H., Ü. Alnıaçık (2014), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İstanbul: Beta Basım.
- Karakozak, Ö. (2012), 2008 Küresel Finansal Krizinin Finansal Oranlar Üzerine Etkisi: İMKB’de İşlem Gören İmalat Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Kennedy, P. (2008), *A Guide to Econometrics*, Massachusetts: Blackwell Publishing.
- Kurtaran Çelik, M. (2009), Finansal Başarısızlık Tahmin Modellerinin İMKB’deki Firmalar İçin Karşılaştırmalı Analizi, Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Li, H., J. Sun (2008), “Ranking-Order Case-Based Reasoning for Financial Distress Prediction”, *Knowledge-Based Systems*, 21(1), 868-878.
- Norusis, J.M. (2002), *Making sense of Data and Statistics in Psychology*, New Jersey: Prentice Hall.
- Mulhern, G., B. Greer, (2011), *Making Sense of Data and Statistics in Psychology*, Oxford: Palgrave Macmillan.
- Ohlson, J.A. (1980), “Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy”, *Journal of Accounting Research*, 18(1), 109-131.
- Okka, O. (2009), *Analitik Finansal Yönetim*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Orhunbilge, N. (2002), *Uygulamalı Regresyon ve Korelasyon Analizi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Özdamar, K. (2002), *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi 1*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özdemir, F.S., F.D.S. Choi, E. Beyazıtılı (2012), “Finansal Başarısızlık Tahminleri Yönüyle UFRS ve Bilginin İhtiyaca Uygunluğu”, *Mali Çözüm*, 112(1), 17-52.
- Schmuck, M. (2012), *Financial Distress and Corporate Turnaround*, Springer Gabler: München.
- Sümbüloğlu, K., B. Akdağ (2009), *İleri Biyoistatistiksel Yöntemler*, Ankara: Hatiboğlu Basım Yayın.
- Şencan, H. (2005), *Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Terzi, S. (2011), “Finansal Rasyolar Yardımıyla Finansal Başarısızlık Tahmini: Gıda Sektöründe Ampirik Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 1-18.

- Toraman, C., C. Karaca (2016), “Kimya Endüstrisinde Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerinde Mali Başarısızlık Tahmini: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 15(1), 111-128.
- Türk Ticaret Kanunu. (2011), T.C. Resmi Gazete, 27846, 14.02.2011.
- Vuran, B. (2009), “Prediction of Business Failure: A Comparison of Discriminant and Logistic Regression Analyses”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38(1), 47-65.
- Zavgren, C.V. (1985), “Assessing the Vulnerability to Failure of American Industrial Firms: A Logistic Analysis”, *Journal of Business Finance & Accounting*, 12(1), 19-45.
- Zmijewski, M.E. (1984), “Methodological Issues Related to the Estimation of Financial Distress Prediction Models”, *Journal of Accounting Research*, 22(1), 59-82.

DEMOKRASİ, KRİZ VE SİYASAL KÜLTÜR

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 51-70*

Köksal ÇALIŞKAN

Dr.Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
koksalcalskan@karabuk.edu.tr

Öz: Son yıllarda siyaset biliminin ana gündem maddelerinden bir tanesini demokrasinin bir kriz içerisinde olup olmadığı sorusu oluşturmaktadır. Bu soruya yönelik cevap arayışlarının ise genellikle kurumlara ya da ekonomik koşullara odaklanmaktan öteye gidemedikleri görülmektedir. Oysa bu makale, demokrasinin içerisinde bulunduğu krizin arkasında siyasal tutumlarda yaşanan değişimler ile küresel düzeyde bir siyasal yabancılaşmanın ortaya çıkmasının yattığını iddia etmektedir. Bunlar siyasal kültür ile siyasal yapı arasında uyumsuzluğun ortaya çıkmasının ve bundan dolayı da demokrasilerin yüz yüze kaldıkları istikrarsızlığın ana sebebidirler. Diğer taraftan demokrasinin bir kriz içerisinde olduğunu ele alan çalışmalar genellikle Batı dışındaki ülkelere odaklanmışken, bu makale demokrasinin tüm dünyada bir kriz içerisinde olduğunu ve Batılı demokrasilerin de yıkılma tehdidi altında olduklarını iddia etmektedir.

Anahtar Sözcükler: *Demokrasi teorisi, demokrasinin krizi, siyasal kültür, siyasal yabancılaşma, demokrasinin çökmesi.*

DEMOCRACY, CRISIS AND POLITICAL CULTURE

Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 51-70

Köksal ÇALIŞKAN

Assist.Prof.Dr., Karabük University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Political Science and Public
Administration
koksalcalkan@karabuk.edu.tr

Abstract: One of the leading topics that has been occupying political science for the last decade is the question whether democracy is facing a crisis. It is seen that the replies do not go beyond focusing mostly on institutions or on economic conditions. However, this paper suggests that the reason behind the democracy crisis lies within the changes in political attitudes and emergence of a global political alienation. These are the main reasons of the emergence of incongruence between political culture and political structure, and they are therefore prominent reasons of the instability that democracies are experiencing. On the other hand, relevant studies claiming that democracy is in a crisis generally focus on non-western countries, while this paper suggests that the democracy crisis is taking place in the whole world, and that western democracies are facing the threat of collapse, as well.

Keywords: *Democratic theory, crisis of democracy, collapse of democracy, political culture, political alienation.*

GİRİŞ

Son yıllarda siyaset bilimi içerisinde yaşanan tartışmalardan bir tanesini demokrasinin global düzeyde bir “kriz”, “durgunluk” ya da “gerileme” içerisinde olup olmadığı tartışması oluşturmaktadır (Nye, 1997; Ercan, Gagnon, 2014: 1–10; Merkel, 2014b: 11–25; Merkel, 2016; Dresden, Howard 2016: 1122-1143). Kökleri 1970’li yıllara kadar uzanan bu tartışmalara günümüzde bir de otoritaryenizmin dünya çapında bir yükseliş içerisinde olup olmadığı tartışması eklenmiş durumdadır (Huntington *vd.*, 1975; Diamond, 2008). Ayrıca bu tartışmalara temel oluşturması amacıyla, demokratik ve otoriter ülkeler sınıflandırması yapılmaktadır (Kneuer, Demmelhuber, 2016: 775-796; Castiglione, 2015: 8-16).

Fakat bu tartışmaların, hem demokrasinin içerisinde bulunduğu durumu ele almak hem de ülkeleri sınıflandırmak bakımından yeterince sağlam temellere dayanmadıkları ifade edilebilir. Bir defa bu tartışmalar kriz kavramının nasıl tanımlanacağına dair başka bir tartışmayı başlatmış durumdadırlar. Ayrıca bu tartışmaların genellikle Batı dışına odaklandıkları gözlemlenmektedir. Nihayetinde bu tartışmaları yürüten çalışmaların aynı verilere dayanmalarına rağmen demokrasinin gerçekten bir kriz içerisinde olup olmadığı konusunda görüş birliği içerisinde olmadıkları gibi bir krizin var olduğunu iddia eden çalışmaların da bu krizi analiz etmeye yönelik teorik bir çerçeve sunmada başarılı olamadıkları görülmektedir.

Buna karşın bu makale demokrasinin bir kriz içerisinde olduğunu, özellikle de Batılı demokrasilerin yıkılma tehdidi altında olduklarını ve bunun sebebinin de siyasal kültürel olduğunu iddia etmektedir.

1. BATI, DEMOKRASİ VE KRİZ

Öncelikle bu tartışma ve sınıflandırmalar içerisinde Bermeo (2016), Foa ve Mounk (2017), Krastev (2016), Wessels (2015) gibi birkaç istisna dışında bu konuda kaleme alınmış diğer tüm çalışmaların Batı dışı ülkelere odaklanarak demokrasinin bir gerileme ve otoritaryenizmin de bir yükseliş içerisinde olduğunu iddia ettikleri görülmektedir. Ancak bu iddia, gerçekçi bir yaklaşım olmaktan çok toptancı bir bakış açısını ifade etmektedir. Çünkü son yıllarda otoritaryenizmin bir dalga halinde tüm dünyaya yayıldığı, özellikle de Batılı demokrasileri istikrarsızlık tehdidi altında bıraktığı görülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde başkanlık seçimleri esnasında Donald J. Trump’ın kullandığı popülist dil, seçim vaatleri, göreve gelişinden sonraki icraatları, özellikle de yedi ülke vatandaşlarının ABD’ye girişinin yasaklanması, ülkede demokrasi ve insan haklarının geleceği için kaygı duyulması gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan Polonya ve Macaristan'da otoriter yönetimlerin ortaya çıkması yanında, Fransa'da “*Ulusal Cephe*” (FN), Avusturya'da “*Özgürlük Partisi*” (FPÖ), Almanya'da “*Almanya için Alternatif*” (AfD), İngiltere'de “*Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi*” (UKIP), Yunanistan'da “*Bağımsız Yunanlar*” (ANEL) ve “*Altın Şafak*”, İtalya'da “*Kuzey Ligi*” (Lega Nord), Finlandiya'da “*Finlerin Partisi*”, Hollanda'da “*Özgürlük Partisi*” (PVV) gibi İslam, göç ve Avrupa Birliği (AB) karşıtı söylemler ile dikkat çeken, demokrasi ve insan haklarına mesafeli duran popülist sağcı partilerin yükselişe geçtikleri görülmektedir (Pappas, 2016: 22-36). Bu durum, Avrupa'daki demokrasilerin de siyasal istikrarsızlık ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Bu tartışmalarda dikkat çeken ikinci nokta, çalışmaların genellikle “*Freedom House*” ve benzeri kuruluşlar tarafından yayınlanan ülke raporları etrafında dönüyor olmalarıdır. Bu çalışmalardan bir kısmı demokrasinin bir kriz ya da gerileme içerisinde olmadığını iddia etmektedir. Örneğin, Levitsky ve Way (2015: 45-58) sadece “*Freedom House*” tarafından yayınlanan ülke raporları ile yetinmeyip, bu raporları, “*Polity*”, “*Economist Intelligence Unit*” ve “*Bertelsmann Democracy Index*” tarafından yayınlanan ülke raporları ile karşılaştırmış ve demokrasinin “çok az ya da hemen hiç derecede bir durgunluk” içerisinde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşın Diamond (2008; 2015) “*Freedom House*” tarafından yayınlanan ülke raporlarından hareketle demokrasinin bir kriz içerisinde olduğunu iddia etmiştir.

Ayrıca bu tartışmalar kriz nasıl tanımlanmalıdır sorusunu gündeme getirmişlerdir, çünkü her ne kadar kökleri Marksizm'e dayanan bir “*Kriz Teorisi*” (Tabb, 2010) bulunsa da ve kriz kavramı Offe (1976), Habermas (1976) ve Koselleck (2006, 2012) gibi isimler tarafından ele alınmış olsa da siyaset bilimi tarafından büyük ölçüde ihmal edilmiş bir kavramdır (Merkel, 2016).

Nihayetinde bir krizin var olduğunu iddia eden çalışmaların krizin sebebine ve analiz edilmesine ilişkin yeterli bir cevap sunamadıkları görülmektedir. Genel olarak bu çalışmalarda dile getirilen argümanları iki eğilim içerisinde toplamak mümkündür.

Bu eğilimlerden ilki yalnızca kurumsal düzene odaklanarak demokrasinin bir kriz içerisinde olmasının sebebini siyasal kurumlarda arayan eğilimdir. Bu eğilime göre krizin sebebi demokratik kurumların doğru çalışmaması sonucu meşruluklarını kaybetmeleridir (Fukuyama, 2015: 12-14; Bermeo, 2016; Wessels, 2015; Schmitter, 2015: 35; Diamond, 2015: 143; Mansbridge, 2014; Frye, 2014).

İkinci eğilim demokrasinin krizini ekonomik perspektiften açıklamaya çalışan eğilimdir. Bu eğilim içerisinde yer alan ilk yaklaşım, siyasal aktör ve kurumların, kamu yararına odaklanmak yerine, özel çıkar gruplarının etkisi altında hareket ettiklerini ve bu

yüzden de meşruluklarını kaybettiklerini ileri süren “*post demokrasi*” yaklaşımıdır (Crouch, 2004). Bu eğilim içerisinde gözlemlenen diğer bir yaklaşım ise demokrasi ile kapitalizm arasında bir “*uyumsuzluk*” olduğunu ve bu uyumsuzluğun da krize sebebiyet verdiğini iddia etmektedir (Streeck, 2012; Merkel, 2014a).

2. KRİZ VE SİYASAL KÜLTÜR

2.1. Tartışmaların Eleştirisi

Genel olarak ele alındıklarında her iki eğilim içerisinde yer alan görüşlerin belirli bir haklılık payına sahip oldukları söylenebilir. Fakat her iki eğilim de krizin siyasal kültürel boyutlarını, özellikle de kurumların iyi işlememesi ya da ekonominin kötüye gitmesi sonucu ortaya çıkan siyasal yabancılaşmayı gözden kaçırmaktadırlar.

Bir defa kurumsal yaklaşımların krizin nasıl analiz edileceğine dair bir teorik çerçeveye ve krizin ne gibi sonuçları olacağına, örneğin meşruluklarını kaybeden kurumların halkın siyasete bakışını değiştirdiği kabul edilirken, bunun siyasal yapıları ve kurumları nasıl etkileyeceğine, dair bir öngörüye sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca bu yaklaşımın birbirinden farklı siyasal sistemlere ve kültürlere sahip ülkelerde ortaya çıkan krizin sebebini tek bir nedene indirgemesi yanında, halkın siyasete bakışını birçok faktörün etkisi altında değiştirdiği gerçeğini önemli ölçüde görecelileştirmesi de oldukça iddialıdır.

Ekonominin etkisine odaklanan eğilim içerisinde yer alan analizlerin ise genellikle teorik düzeyde kaldığı ve demokrasi ile kapitalizm arasında var olduğu iddia edilen uyumsuzluğun AfD ya da UKIP için anlamının ne olduğu konusuna hiç değinmedikleri görülmektedir. Bu eğilim içerisinde ifade edilen temel argümanlardan bir tanesi finans krizinin insanların demokrasiye bakışları üzerinde negatif bir etki yaptığıdır (Shapiro, 2014; Hall, 2014; Benhabib, Przeworski, 2006). Popülist sağcı partilerin oylarını artırmalarının sebebi de bu bağlamda ele alınmaktadır.

Bu, belirli bir haklılık payına sahip bir varsayım olmakla beraber, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin bazı ülkelerde bu yükseliş sadece bu gibi ekonomik sebeplere dayandırılabilirken, bazılarında ise bunun yanında mülteci göçü gibi başka nedenler de söz konusudur. Buna karşın insanların, mülteci göçüne ekonomik nedenlerle karşı oldukları iddia edilebilir, ama krizin yaşandığı ülkelerin büyük bir bölümünde göçün, popülist sağcı partilere oy veren seçmenlerce daha çok kültürel bir meydan okuma olarak yorumlandığı gözlemlenmektedir (Hartleb, 2018: 106-108; Krastev, 2016: 12). Örneğin Almanya’daki AfD partisi temel olarak finans ve Euro krizlerinden görece az etkilenen ve mültecileri kendi işleri için bir tehdit olarak görme ihtimali oldukça düşük olan orta sınıf tarafından desteklenmektedir (Süddeutsche, 2016; Welt, 2016). Ekonomik nedenler, ABD’de popülizmin yükselişinin temel sebeplerinden

biri olarak gösterilmektedir (Fukuyama, 2016). Fakat oradaki problemi de sadece ekonomik tabanlı olarak görmek yanıltıcı olur (Dawson, 2014). Çünkü Trump'ın “yeniden büyük Amerika” ya da “önce Amerika” sloganları ekonomik boyut yanında iç ve dış politik boyutlara da sahiptir.

Sonuç olarak her iki eğilimin de ülkelerin siyasal kültürlerini büyük ölçüde göz ardı ettikleri görülmektedir. Oysa Verba'nın (2015: 235) “*demokrasiyi destekleyen değerlere sahip olmayan birine bir anayasa şekli kabul ettirilemez*” şeklinde ifade ettiği gibi demokrasinin yaşaması ve istikrarı, öncelikle halkın duygu, düşünce ve değerlendirmelerinde karşılık bulmasına bağlıdır. Bu yüzden krizi analiz ederken sadece siyasal kurumlardaki ya da ekonomideki olumsuz değişimlere odaklanmak yerine, bunları halkın siyasete olan bakışındaki değişimler ile, halkın tutumlarının siyasal yapı üzerinde ne gibi etkileri olduğu ile ya da siyasal yapıyı değişime zorlaması ile beraber düşünmek gerekir. Bu konuda çığır açan çalışma hiç kuşkusuz “*The Civic Culture*” çalışması ve onun ortaya attığı siyasal kültür kuramıdır.

2.2. Siyasal Kültür Kuramı

II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, demokrasinin geleceğine ilişkin soruları gündeme getirmiştir. Almond ve Verba (1963) çalışması ile bu sorunun cevabının siyasal kültürde yattığını iddia etmişlerdir.¹

Almond ve Verba (1963: 33), siyasal kültürü kısaca “*mikro ve makro politika arasındaki bağlantı*” olarak tanımlamışlardır. Bu tanım, siyasal kültürün, duygu, düşünce ve değerlendirmeler sonucu ortaya çıkan bireysel siyasal tutumlar ile siyasal yapılar arasındaki bir bağ olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bu, siyasal kültürün siyasal yapıyı belirlediği şeklinde değil de ikisi arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu şeklinde anlaşılmalıdır (Almond, 1989: 29; 1983: 127-128).

Aslında demokrasinin istikrarlı olmasını da belirleyen bu etkileşimin niteliğidir, çünkü Almond ve Verba'ya göre (1963: 21, 25-26, 32-36, 494-497), siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyum, siyasal sistemin istikrarlı olmasına, uyumsuzluk ise istikrarsızlığa düşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla demokrasiyi istikrarlı yapan da, onunla uyumlu bir siyasal kültür tipinin var olup olmadığıdır. Öyleyse burada aydınlatılması gereken iki soru, demokrasi ile uyumlu siyasal kültür tipi hangi siyasal kültür tipidir ve siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyum ya da uyumsuzluğu belirleyen nedir sorularıdır.

Almond ve Verba (1963: 15 -20, 23-27), çalışmalarında, siyasal oryantasyonlar (bilişsel, duygusal ve değerlendirici) ile siyasal objelerin (girdi boyutu, çıktı boyutu, siyasal sistemin tümü ve toplumun kendini nasıl değerlendirdiği) oluşturduğu matrizen hareketle, öncelikle üç siyasal kültür tipi (mahalli, tebaa ve katılımcı) öngörmüşler,

ancak bu saf tiplerin birçok sebepten ötürü ortaya çıkma ihtimalinin düşük olması dolayısıyla daha çok karma tiplerin (mahalli-tebaa, mahalli-katılımcı, tebaa-katılımcı) var olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu siyasal kültür tiplerinden mahalli-tebaa olanı imparatorluklardaki siyasal kültürü, mahalli-katılımcı olanı Üçüncü Dünya ülkelerindeki siyasal kültürü, tebaa-katılımcı ise halkın kendisi hakkındaki bilincinin düşük olduğu ve genellikle siyasal sistemin çıktığı boyutuna odaklandığı, ayrıca otoriter bir hükümet beklentisi içindeki bir siyasal kültürü ifade etmektedir. Tebaa-katılımcı siyasal kültürün bir diğer özelliği, içerisinde “yabancılaşma eğilimi” barındırmasıdır. Demokratik tutumlara sahip olanlar bile bu eğilimin etkisi altına girebilirler. Bu üç karma siyasal kültür tipi demokrasi ile uyumlu tipler değildir. Almond ve Verba’ya göre (1963: 6, 31-32, 473-492, 497-502), sadece bu siyasal kültür tiplerinin hepsinden pay alan katılımcı bir siyasal kültür olan “*Civic Culture*” demokrasi ile uyumludur.

Siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyum ve uyumsuzluğu belirleyen ise, siyasal objeler karşısında oluşan siyasal oryantasyonların niteliğidir.

Tablo 1. Siyasal Kültür ile Siyasal Yapı arasındaki Uyum ve Uyumsuzluk

	Tabiiyet (<i>Allegiance</i>)	İlgisizlik (<i>Apathy</i>)	Yabancılaşma (<i>Alienation</i>)
Bilişsel Oryantasyonlar	+	+	+
Duygusal Oryantasyonlar	+	0	-
Değerlendirici Oryantasyonlar	+	0	-

Kaynak: Almond ve Verba (1963: 22). (+): Siyasal objelere karşı pozitif duyguların frekansı, (-): Siyasal objelere karşı negatif duyguların frekansı, (0): Siyasal objelere karşı kayıtsızlığın frekansı.

Bu tabloya göre, siyasal oryantasyonlar ile siyasal objeler arasındaki pozitif ilişki, siyasal kültürün siyasal yapı ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu ilişki zayıfladıkça uyumun yoğunluğu da düşmektedir. Siyasal oryantasyonların siyasal objeler karşısında negatif hale gelmesi durumunda ise bir siyasal yabancılaşma ortaya çıkmış olur. Bu yabancılaşma siyasal kültür ile siyasal yapı arasında bir uyumsuzluk olduğu anlamına gelmektedir (Almond, Verba, 1963: 22; Çalışkan, 2017: 39-40). Bir diğer ifade ile siyasal sistemin çökmesine yol açabilecek bir istikrarsızlık ortaya çıkmaya başlar.

Almond ve Verba’nın bu tezleri günümüz demokrasilerinin yaşadıkları problemleri açıklamak bakımından önemini hala korumaktadır. Çünkü II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında olduğu gibi bugün de demokrasilerin geleceği aynı problem tarafından tehdit edilmektedir; siyasal yabancılaşma ve bunun sonucunda siyasal kültür ile siyasal yapının birbirine uyumsuz hale gelmesi, bir diğer ifade ile istikrarsızlık.

3. SİYASAL YABANCILAŞMA VE DEMOKRASİNİN KRİZİ

Siyaset bilimi içerisinde yapılan çalışmalar, siyasal yabancılaşmanın 1970’li yıllardan bu tarafa dünya genelinde artma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Finifter, 1970; Denters, Geurts, 1993; Stoker, Evans, 2014; Leggewie, 2018). Bunun sebebinin genellikle siyasal sistemin “çıkı boyutuna” vurgu yapan “kötü yönetim” olarak ifade edildiği gözlemlenmektedir; yani, demokratik yapıların çeşitli nitelikteki “toplumsal bölünmüşlükleri yönetmede”, “insan haklarını korumada”, “hukuk devleti ilkelerine bağlı kalmada”, “ekonomiyi ayakta tutmada” ya da “küreselleşmenin etkilerine karşı koymada” başarılı olamamalarıdır (Fukuyama, 2015: 15; Schmitter, 2015: 33-35; Diamond, 2015: 149-150).

Bununla beraber, bu faktörlerin yoğunluğu, başka faktörlerle etkileşimi ve siyaset üzerindeki etkileri ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Ayrıca bu faktörler yanında dış politik tehditler ile baş etme gibi ülkeye özgü daha başka faktörler de mevcuttur. Nihayetinde kötü yönetim, krizin sebebinin kurumlarda ve ekonomik nedenlerde arayan argümanların dile getirdikleri bir neden olmakla beraber bu yaklaşımlar, bunun siyasal kültürlerde bir yabancılaşmaya yol açacağı ve sonuçta siyasal kültür ile yapılar arasında bir uyumsuzluk ve istikrarsızlık ortaya çıkaracağı öngörüsünde bulunmamışlardır.

3.1. ABD ve İngiltere’de Siyasal Yabancılaşma

Almond ve Verba (1963: 440-455, 473-494), çalışmalarında demokrasi ile uyumlu, yani onu istikrarlı yapan, tek siyasal kültür olan “Civic Culture” tipinin ABD ve değişik boyutlarıyla İngiltere’de bulunduğunu iddia etmişlerdir.² Fakat son yıllarda yapılan çalışmalar, bu durumun büyük ölçüde değişerek, siyasal yabancılaşmanın en yoğun olarak yaşandığı ülkelerin başında ABD ve İngiltere’nin geldiğini göstermektedir.

Bu değişim, tam da ABD’nin prestijinin dünya çapında belki de en yüksek seviyeye ulaştığı Soğuk Savaş’ın sona erdiği bir dönemde başlamıştır. Almond’a göre (1996), Soğuk Savaş siyaseti meşrulaştırma işlevi görmüş, Soğuk Savaş sonrası dönemde “*hükümet bir küfür sözcüğü, bürokrasi ise (...) bir kötülük*” haline gelmiştir. Almond (1996), bunun yanında, ekonomik değişimler, iletişim devrimi ve demografide yaşanan değişimler dolayısıyla demokrasinin giderek “*popülizm, ekstremizm ve ilgisizlik*” tarafından tehdit edilmeye başladığını iddia etmiştir. Buna karşın Putnam (1995) ise, ABD’de demokrasiyi ayakta tutan “*sosyal sermayenin*” 1990’lı yıllardan itibaren çökmeye başladığını tespit etmiştir. Son yıllarda ise insanlar arasındaki güvenin önemli ölçüde düştüğü, bireyselleşmenin yıkıcı boyutlara ulaştığı, marjinalleşme ve demokrasi karşıtı tutumların geliştiği iddia edilmiştir (Howe, 2017: 28). Ayrıca Amerikan halkının çoğunluğu, demokrasinin, siyasal ve ekonomik, iç ve dış

gelişmeler karşısında yeterince efektif işlemediği düşüncesindedir (Diamond, 2015: 152; Inglehart, 2016; Galston, 2017).

Siyasal kültürdeki bu değişimlerin başlıca sonucu sadece hükümete olan güvenin en düşük seviyeye ulaşması değil, aynı zamanda demokrasiye olan güvenin de önemli ölçüde düşmüş olmasıdır (Diamond, 2015: 152). Örneğin 2011 yılında ülkedeki gençler arasında yapılan bir ankete katılanlardan %24'ü ülkedeki demokrasinin gidişatını kötü ya da çok kötü olarak görmektedir (Foa, Mounk, 2017: 5; Howe, 2017). Ayrıca ABD'de askeri yönetime olan onay 1995 yılında %6'lar seviyesindeyken, 2011 yılında bu oran %16'lar civarına çıkmıştır (Foa, Mounk, 2017: 5). Yine 2016 yılında yapılan bir ankete katılanlardan %46'sı Amerikan demokrasisine hiç inançları olmadığını ya da var olan inançlarını kayb ettiklerini belirtmiştir (Foa, Mounk, 2017: 7).

Benzer bir sonuca Foa ve Mounk (2017: 6) altı ülkeye ait Avrupa ve Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey-WVS) verilerini kombine ederek ulaşımlardır. Buna göre demokrasi ile yönetilen bir ülkede yaşamayı vazgeçilmez bir koşul olarak görenlerin oranı 1930 yılında doğanlar arasında Avustralya'da %80'lerin biraz altı, İngiltere'de %70'ler civarı, Hollanda'da %50'ler civarı, Yeni Zelanda'da %70'ler civarı, İsveç'te %80'in üstü ve ABD'de ise %72 olmuştur.

Anılan bu ülkelerde, 1980 yılında doğanlardan demokrasi ile yönetilen bir ülkede yaşamayı vazgeçilmez bir koşul olarak görenlerin oranı sırasıyla %40, %30, %35, %30, %60'ın biraz altı ve %30 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar, bu altı ülkede siyasal yabancılaşmanın boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak özellikle de ABD açısından şaşırtıcıdır. Bu ülkede 1930 yılında doğanların %72'si demokrasiye destek verirken, 1980 doğumluların desteği %30 olmuştur (Foa, Mounk, 2017: 6).

Öte yandan İngiltere'de "Civic Culture", 1990'lı yıllara gelindiğinde yerini popülist-otoriter öğelere sahip bir "kitle kültürü[ne]" bırakmıştır (Street, 1994). Son yıllarda ise siyasal yabancılaşma artarken yukarıdaki araştırmanın gösterdiği gibi demokrasiye olan güven ve destek önemli ölçüde düşmeye başlamıştır. Bunun temel nedenleri, siyasal partilerin dönüşümü ve buna bağlı olarak seçmenlerin parti tercihlerinin değişimi, yeni kimlik gruplarının ortaya çıkması ve bu grupların mevcut partilerce temsil edilememeleri, ekonomik ve sosyo-kültürel krizler, göç ve beraberinde getirdiği sorunlar olarak sıralanabilir (Ford, Goodwin, 2017).

3.2. Avrupa'da Siyasal Yabancılaşma

Avrupa genelinde yapılan anketler siyasal yabancılaşmanın burada da önemli boyutlara ulaştığını göstermektedir. Örneğin Bernhard (2015: 97) "Eurobarometer" verilerine dayanarak Avrupa genelinde halkın demokrasi memnuniyetini, hükümete,

partilere ve parlamentoya olan güvenini değerlendirdiği çalışmasında şu sonuçlara ulaşmıştır.

Avrupa genelinde 2015 yılında demokrasi memnuniyeti %45 civarı olmuştur. 1975 ile 2015 arası dönemde sadece 2000-2005 arası dönemde %60'ların biraz üstü gerçekleşmiş ve 2005 yılından sonra ise düşüşe geçmiştir. Bölgesel olarak bakıldığında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde demokrasi memnuniyeti 2003-2015 arası dönemde %30'lar civarı kalmış, 2015'ten sonra ise bu oranın altına düşmüştür. En büyük düşüş ise İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da yaşanmıştır. Bu ülkelerde 1980'lerde %50 civarı olan demokrasi memnuniyeti, 2000'li yıllarda ulaştığı %60 düzeylerinden 2015 yılında %20'lerin altına inmiştir. Buna karşın yerleşmiş eski demokrasilerde demokrasi memnuniyeti 1980'lerde %50'ler seviyesindeyken, 2015 yılına gelindiğinde %65 seviyesine çıkmıştır.

Wessels'e göre (2015: 97), 1990'lı yılların başında Avrupa genelinde %55 civarı olan hükümete güven, düşme eğilimine girerek 2015 yılında %30'un biraz üstü olarak gerçekleşmiştir. Bölgesel dağılıma bakıldığında yerleşmiş eski demokrasilerde hükümete güven 1990'lı yılların başında %60 civarı olmuş, ancak 2015 yılına gelindiğinde %40 seviyesine düşmüştür. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da bu oran 1990'lı yılların başında %50 olmuş, 2015 yılında ise %10 seviyesine inmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise 1990'lı yılların başında %35'lerin biraz üstü olan hükümete güven, 2015 yılına gelindiğinde %30'ların altına inmiştir.

Avrupa genelinde parlamentoya olan güven 1990'lı yılların başında %55'lerin biraz üstüyken, 2015 yılına gelindiğinde %30'lar seviyesine inmiştir (Wessels, 2015: 97). İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da bu oran 1990'lı yılların başında %55 olurken, 2015 yılında %10 seviyesine inmiştir. Orta ve Doğu Avrupa'da 1990'lı yılların başında %40 olan parlamentoya güven, 2015 yılında %25 seviyesine inmiştir. Yerleşmiş demokrasilerde ise 1990'lı yılların başında %60 olan parlamentoya güven, 2012-13 yıllarında %40'a kadar inmiş, ancak 2015 yılında yükselişe geçerek yaklaşık %45 olmuştur.

Yine Wessels'e göre (2015: 97), Avrupa genelinde partilere olan güven 1997 yılında %20'lerin biraz üstüyken, 2010-11 yıllarına %20'lerin altına inmiş, 2015 yılında ise yeniden %20'ler civarını yakalamıştır. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da bu oran 1997'de %20 olmuş, ancak 2015 yılında %8 seviyesine kadar düşmüştür. Orta ve Doğu Avrupa'da 1997'de %15'ler civarı olan siyasal partilere güven, kısa düşüşlere rağmen yeniden yükselerek 2015 yılında bu seviyeyi koruyabilmiştir. Yerleşmiş demokrasilerde ise 1997 yılında %20'lerin biraz üstü olan siyasal partilere olan güven, 2015 yılında %30'ların biraz altı olarak gerçekleşmiştir.

Demokrasi ve demokratik kurumlara olan güvendedeki bu düşüş birkaç sebebe birden dayandırılabilir (Leggewie, 2018: 70-71). Bir defa 2006 yılında patlak veren finans krizi tüm dünyada insanları korkuya düşürmüştür, çünkü insanlar işlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır (Fukuyama, 2016; Hall, 2012). Ancak dünyanın öteki bölgelerine göre Avrupa bu krizden büyük yaralar alarak çıkmıştır. Krizin en üst seviyesine ulaştığı dönemde İspanya’da işsizlik oranı %25, Portekiz’de %15 ve Yunanistan’da ise %25 civarı olmuştur. Yine İspanya’da yaşayan halkın %31’i krizden doğrudan etkilendiklerini belirtmişlerdir (Bruttel, 2014: 276-277).

Finans krizinin kendisi Avrupalı ekonomiler üzerinde büyük bir baskı getirdiği gibi, bu krizi takip eden çeşitli Avrupalı ülkelerinin içine düştükleri Euro krizi sorunu daha da derinleştirmiştir. Çünkü finans krizinin etkisi altındaki Avrupalı ülkeler, bir yandan da diğer üye ülkelerin yaşadığı ekonomik krizin yükünü çekmeye başlamışlardır. Euro krizinin yaşandığı “*PIIGS*” (Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya) ülkelerinde, ama bu ülkeler içerisinde özellikle de Yunanistan’da, devletin iflası tehdidi hala sürmektedir. Bu durum halkta siyasete karşı büyük bir tepki oluşmasına yol açmıştır. Krizin etkisinin az hissedildiği ülkelerde de halk, kendi ülkelerinde olmayan bir krizin maliyetini çektikleri için öncelikle AB’ye, ama daha da önemlisi kendi ülkelerinde gelirin adaletli dağıtılmasını sağlamak yerine krizde olan ülkelere destek veren siyasetçilere tepki göstermeye başlamışlardır. Örneğin Alman kamuoyunda Yunanistan “*dipsiz bir fıçı*” olarak nitelendirilmiş ve bu ülkeye verilen yardımların durdurulması istenmiştir.

Sonuçta Avrupalı demokrasiler bir yandan finans ve Euro krizi ile mücadele ederken ortaya bir de AB krizi çıkmıştır. İngiltere’nin Birlik’ten ayrılması bu tepkinin boyutlarını göstermektedir. Sadece İngiltere değil (%4) AB’nin motoru sayılan Almanya’da bile yetkilerin AB’ye devri konusunda %4 civarı bir destek tespit edilmesine karşın, Almanya’da %44, Fransa’da %58, İspanya’da %41 ve İngiltere’de %62 oranında yetkilerin AB’den geri alınması ya da yetki devri yapılmaması yönünde kuvvetli bir istek gözlemlenmiştir (Bruttel, 2014: 285). Bütün bunlara ek olarak son dönemde AB’yi ve üye ülkelerdeki demokrasileri tehdit eden en büyük problem ise mülteci krizi olmuştur.

Bu genel sebepler yanında ülkelere özgü özel sebepler de bulunmaktadır. Örneğin Fransa, 2000’li yıllardan itibaren ekonomik durgunluk, işsizlik ve göçmenlerin problemleri gibi giderek artan ekonomik ve sosyal problemler ile karşı karşıya kalmıştır. Bu problemlerin sebebi olarak genellikle AB ve Almanya görülmektedir. Fransa ile Almanya arasında yapılan ticaret durma noktasına gelmiştir. Hatta 2016 yılında Avusturalya tarafından açılan denizaltı ihalesinin gösterdiği gibi iki ülke arasındaki iş birliği yerini kısmen rekabete bırakmıştır. Merkez partilerin oluşturdukları hükümetlerin temel reformlarla bu ekonomik ve sosyal problemleri aşmayı başaramamaları, halk

arasında merkez partilerine karşı büyük bir güven kaybına yol açmış ve popülist sağın büyük bir çıkış yakalamasına sebebiyet vermiştir. Marine Le Pen, 2012'deki başkanlık seçimlerinde ve sonrasındaki parlamento seçimlerinde önemli bir başarı elde etmiştir. Le Pen'in partisi "Ulusal Cephe" 2014 yılında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oyların %24,86'sını almıştır. Öte yandan 2015 yılı Kasım ayında Paris'te yaşanan terör saldırıları, ülkede var olan İslam ve göç karşıtı söylemleri daha da artırmıştır.

Almond ve Verba çalışmalarında (1963: 25), Fransa'nın 19. ve 20. yüzyıllarda bir tebaa-katılımcı siyasal kültüre sahip olduğu iddia etmişlerdir. Bu gelişmeler, demokrasi ile uyumlu bir siyasal kültürün Fransa'da günümüze değin ortaya çıkmadığını, bilakis bunun yerine, otoriter siyasal yapılara yönelik tutumların toplumun büyük bir kesiminde yerleştiği, yabancılaşmış bir tebaa-katılımcı siyasal kültürün giderek güç kazandığını göstermektedir.

Diğer taraftan Avusturya'da siyasal yabancılaşmanın nedeni her üç krizin karışımı gibi görünmektedir; ekonomik kriz, Euro krizi ve mülteci krizi. Ülkede işsizlik mülteci krizinin en üst seviyesine ulaştığı 2015 yılında %9,1 civarı gerçekleşmiştir ve bu oran 2016 yılında daha da artmıştır (Wirtschaftsblatt, 2016). Bu yüzden mülteci krizi bu ülkede iki nedenle önemli bir anlama sahiptir. Bir defa mülteci krizi işsizlik oranlarını artırabileceği gerekçesiyle ülkede mültecilere karşı büyük bir tepki oluşmuş durumdadır. Ama daha önemlisi mülteci krizi aynı zamanda bir kültürel meydan okuma olarak görülmektedir. İslam ve göç karşıtı tutumlar burada oldukça etkilidirler. Bu sebeplerden dolayı 2016 yılı mayıs ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri, popülist sağın zaferi ile sonuçlanmıştır. Avusturya Özgürlük Partisi'nin (FPÖ) seçimlerde ulaştığı %49,7 oy oranı, siyasal kültürü, Almanya'daki II. Dünya Savaşı öncesi ve esnasında ortaya çıkan siyasal kültürden kaynaklanan ve Almond ve Verba tipolojisine göre tebaa-katılımcı ya da mahalli-katılımcı (Pelinka, 2006) bir siyasal kültür olarak sınıflandırılabilir olan bu ülkede demokrasinin geleceği bakımından kaygı duyulması gerektiğini göstermiştir.³ Çünkü her iki siyasal kültür tipi de demokrasi ile uyumlu olmayan tiplerdir ve şimdi yabancılaşmış bir siyasal kültüre dönüşmüşlerdir. Siyasal yapıların yaşadığı bu istikrarsızlık bu dönüşümün bir sonucudur.

Almanya'da popülist sağın yükselişe geçmesi, eski Alman Merkez Bankası üyesi Thilo Sarrazin'in (2010) "*Almanya Kendini Yok Ediyor*" isimli kitabını yayınlanmasıyla ile başlamıştır. 2012 yılında 1,5 milyon adet satış rakamına ulaşarak en çok satılan kitaplar listesine girmeyi başaran kitap, özellikle Müslüman ülkelere gelen göçmenlerin çocuklarının ülkenin geleceğinde söz sahibi olma potansiyeline sahip olmalarından dolayı, Almanya'nın kendi kendini yok etmesi tehlikesi altında olduğunu anlatmaktadır.

Bu kitap ile önemli bir ilerleme kaydeden popülist sağ orta sınıfa ulaşmayı başarmıştır. Bunun ilk sonucu 6 Şubat 2013 tarihinde AfD partisinin kurulması olmuştur (Niedermayer, 2014: 88-92; Leggewie, 2018). AfD partisini, Ekim 2014 tarihinde Dresden şehrinde kurulan “Batının İslamlaşmasına karşı Vatansever Avrupalılar” (“*Patriotische Europäer gegen Islamisierung des Abendlandes*” -kısaca PEGIDA) hareketi izlemiştir. İslam ve göç karşıtı söylemleriyle dikkat çeken PEGIDA’yı kısa sürede diğer büyük şehirlerde benzer oluşumlar takip etmiştir.

Angela Merkel’in açık kapı politikası sonrasında ülkeye yalnızca 2015 yılında 950.000 civarı mülteci gelmesi, PEGIDA ve benzeri hareketler ile AfD’nin önemli ölçüde yükselişe geçmesine sebebiyet vermiştir. Öyle ki AfD Almanya’da 2016 yılı mart ayında üç eyalette yapılan seçimlerde önemli başarılar kazanmış ve Saksonya-Anhalt eyaletinde hükümet ortağı olmuştur. Öte yandan ülkenin önde gelen düşünürlerinden Peter Sloterdijk, 2016 yılı başında “*kendini yok etmek için herhangi bir ahlaki yükümlülük yoktur*” (“*Es gibt keine moralische Pflicht zur Selbstzerstörung*”) başlığı ile bir makale yayınlamış ve bununla Merkel’in mülteci politikasını, kendi kendini imha ile bir tutmuştur. Bu makale, sadece Almanya’nın kendi kendini yok ettiği teorisinin ülkede geniş bir kabule ulaşmış olduğunu değil, aynı zamanda Almanya’da demokrasinin geleceğini tehdit eden bir siyasal yabancılaşmanın var olduğunu da göstermektedir. O kadar ki son yıllarda günümüz Almanya’sı ile Weimar Cumhuriyeti arasında popülizmin yükselişi bakımından çeşitli “*anolojiler*” yapılmaktadır (Seefried, 2016).

Bu gelişmelerin temel sebebi, Almanya’da demokrasiyle uyumlu bir siyasal kültürün yerleşmemiş olmasıdır. Alman siyasal kültürü için temel problem II. Dünya Savaşı sonrasında değişik siyasal kültürleri içerisinde barındırması dolayısıyla Amerika ya da İngiltere ile karşılaştırılamayacak düzeyde “siyasal kültürel devamlılığa” sahip olmayışıdır (Minkenberg, 1993: 56).

Öte yandan Almond ve Verba (1963: 25, 494-497) çalışmalarında Batı Almanya’da siyasal sistemin çıktılar boyutuna yüksek frekans ve siyasal sisteme olan bağlılığın ise düşük olduğunu tespit etmişler, bundan dolayı da ülkenin siyasal kültürünü tebaa-katılımcı bir siyasal kültür olarak nitelendirmişlerdir. Ancak buna karşın siyasal sisteme olan düşük bağlılığın yeni kurumlardan kaynaklandığı iddia edilmiştir (Lijphart, 1989: 41). Bu yüzden halk kendini, siyaset yerine ekonomi üzerinden tanımlamak yoluna gitmiştir, ekonomik başarıya odaklanmıştır (Conradt, 2002: 48).

Ekonomik başarı sağlanınca sisteme olan bağlılık 1980’li yıllara gelindiğinde yüksek bir seviyeye ulaşmış ve bu durum Batı Almanya’nın da ABD ve İngiltere gibi bir “Civic Culture” tipine sahip olduğu yönünde iddiaların ortaya atılmasına neden

olmuştur (Minkenberg, 1993: 57). Ancak Almanya katılımcı bir siyasal kültüre sahip olmakla beraber, bu bir “Civic Culture” değildir (Schissler, 1978: 167). Batı Almanya’ya karşın Doğu Almanya’nın ise katılımcı olmayan otoriter bir tebaa siyasal kültüre sahip olduğu iddia edilmiştir (Minkenberg, 1993: 62).

İki Alman devletinin birleşmesi sonrasında eski Doğu Alman halkı, Batı Alman devletinin ilk kuruluş yıllarında olduğu gibi, önce ekonomi üzerinden kendini tanımlamış, siyasal sisteme bağlılık ise düşük kalmıştır (Conradt, 2002: 48-50). Hatta birleşme sonrasında Doğu Almanya’da yabancılaşmış bir siyasal kültürün ortaya çıktığı iddia edilmiştir (Minkenberg, 1993: 63-64). Çünkü Doğu Almanya’da birleşme zamanında demokrasiye yönelik yüksek bir destek olmasına rağmen, 2000’li yıllardan itibaren bu destek giderek düşmeye başlamıştır (Gabriel, 2007: 543-545). Dolayısıyla Almanya için temel problem ülkede iki ayrı siyasal kültürün varlığını koruması olmuştur ve bu, bir “Civic Culture” tipinin ortaya çıkmasını engellediği gibi siyasal sistem ile bir uyumsuzluk, dolayısıyla da demokrasinin istikrarı bakımından da bir sorun oluşturmuştur (Gabriel, 2007: 540).

Öte yandan Avrupa’da demokrasilerin öncelikle yıkılma tehlikesi altında olduğu ülkeler bir zamanların demokratikleşme bakımından örnek gösterilen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleridir (Greskovits, 2015: 28-36; Kaltwasser, Taggart, 2016: 201-220). Bu ülkeler için temel problem, biri “kozmpolit elitlerin” diğeri ise “milliyetçilerin” sahip olduğu iki farklı “1989” anlayışının var olmasıdır (Krastev, 2016: 11). Krastev’e göre (2016:11) bunlar, bir arada var olabilmüşlerdir, çünkü Batı’ya bağlanmak, örneğin AB’ye giriş, bu ülkeler için Rusya’nın etkisinden kurtulmak için temel çıkış yolu olarak görülmüştür. Fakat özellikle de ulusal konuların ulusal sınırlar dışından belirlenmesi bu birlikteliği çökertmiştir (Krastev, 2016: 11). Kaldı ki Rusya’nın izlediği dış politika bölge ülkelerini önemli ölçüde tehdit etmektedir. Ayrıca bu ülkeler liberal demokratik “kurumları ithal ederken”, bu kurumları “destekleyen sosyal kimlikleri ithal” edememişlerdir (Krastev, 2016: 11). Dolayısıyla bu demokratik kurumlar ile uyumlu bir siyasal kültür oluşamamıştır.

Bu ülkeler için ortak bir siyasal kültür söz konusu olmamakla beraber, belirli bir dönem kısmen ortak bir geçmişi paylaşmaları sebebiyle “komünist [bir] siyasal kültür[e]” (Beyme, 1994: 185) sahip oldukları iddia edilmiştir. Katılımcı bir boyutu olmayan bu siyasal kültürün kalıntıları, eski sisteme ait kurum ve yapıların bir kısmı gibi, hemen tüm Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde varlıklarını korumaya devam etmiştir (Beyme, 1994: 188). Geçiş döneminde yapılan çalışmalar bu ülkelerde siyasal sisteme ilişkin bilişsel ve değerlendirici boyutta önemli zayıflıklar tespit etmiştir (Beyme, 1994: 190-191). Dolayısıyla ilk başlarda siyasal sisteme olan bağlılık Almanya’da olduğu gibi siyaset üzerinden değil de ekonomi üzerinden gerçekleşmiştir. Ekonomik durum kötüye gitmeye başlayınca sisteme olan bağlılık da düşmüştür. Buna bir de demokratik

kurumların işleyişindeki bozukluklar eklenince yabancılaşmış bir siyasal kültürün ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

SONUÇ

Siyasal yabancılaşmanın Batılı demokrasilerde ulaştığı bu boyutlar demokrasinin geleceğinin nasıl olacağına dair bir soruyu gündeme getirmektedir. Siyasal kültür teorisine göre bu şartlar altında beklenmesi gereken gelişme, siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki uyumsuzluğun demokratik siyasal yapıları değişime zorlamasıdır. Bu nokta da düşük de olsa hala siyasal yabancılaşmanın yeniden ilgisizlik ya da tabiiyet yönünde hareket etmesi ve böylece siyasal kültür ile siyasal yapı arasındaki ilişkinin de yeniden uyum noktasına gelmesi ihtimali mevcuttur. Ancak günümüzde bu ihtimalin gerçekleşmesine neden olacak çok az, hatta hemen hiçbir gelişme gözlemlenmemektedir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri için belirleyici olan öncelikle hükümetlerin siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel problemleri çözümedeki performansı olacaktır. Eğer şu an var olan durum devam eder ya da kötüleşme eğiliminde olursa, henüz yabancılaşmamış, tabiiyet ya da ilgisizlik yönündeki tutumların da yabancılaşma yönünde değişimi muhtemeldir ve böylelikle demokratik siyasal yapıların da otoritaryenizm yönünde değişime uğrayacağı ifade edilebilir. İkinci faktör dış politik tehdit algılamasında görülecek değişikliklerdir. Ancak her iki faktörün de uzun dönemde iyileşme eğilimine sahip olmaları dolayısıyla bu bölgede demokrasinin geleceği bakımından kısa dönemde bir düzelme beklemek pek gerçekçi değildir.

Batı Avrupa'da demokrasilerin geleceği için belirleyici iki gelişme, mülteci ve Euro krizlerinin nasıl sonuçlanacağıdır. Her iki krizin de bir çözüme kavuşturulamamasının, demokratik siyasal yapıların siyasal kültür tarafından değişime zorlanmasını beraberinde getirmesi muhtemel görünmektedir.

Almanya'da Eylül 2017'de yapılan ve Birlik partilerinin (CDU/CSU) zaferiyle sonuçlanan parlamento seçimlerinde AfD, seçimler öncesinde yapılan anketlerde Almanya'nın en eski partisi olan Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) ile başa baş gitmesine rağmen, %12,6 oranında bir oy alarak üçüncü parti olmuştur. Seçimler sonrasında hükümetin kurulmasının oldukça zaman alması ve kurulan hükümetteki görüş ayrılıklarının hala giderilememiş olması, siyasal kültür ile yapı arasındaki uyumsuzluğun ortaya çıktığının önemli bir göstergesidir. Bu durumdan en çok yararlanan ise AfD olmuştur. Güncel kamuoyu araştırmalarına göre AfD, SPD'yi geçmiş durumdadır.

2017 yılında seçime giden bir diğer ülke olan Fransa'da Ulusal Cephe, anketlerde en güçlü parti olmasına rağmen, seçimlerin ilk turunda %8,75, ikinci turunda ise %13,20 düzeyinde bir oy almıştır. Bu durum, ilk etapta ülkede otoriter, milliyetçi ve

popülist bir siyasetin yerleşmesinin engellendiğini göstermektedir, ancak tehlike henüz atlatılabilmiş değildir. Çünkü Ulusal Cephe'nin seçimleri kaybetmesinin en büyük nedeni, diğer partilerin seçmenleri ona karşı mobilize etmede başarılı olmalarıdır. Dolayısıyla eğer gelecek seçimlere kadar ülkede var olan siyasal, ekonomik ve sosyokültürel problemlere bir çözüm yolu bulunamaz ise Ulusal Cephe yine iktidarın en güçlü adayı olacaktır.

Keza Hollanda'da Geert Wilders liderliğindeki PVV seçimlerden önce kitlelere ulaşma başarısı göstermiş, fakat buna rağmen seçimleri kaybetmiştir. Ancak PVV de önemli bir oy oranına ulaşmış durumdadır ve gelecek seçimlerdeki en güçlü aday durumundadır.

Bu ülkeler içerisinde en dramatik gelişmeler Avusturya'da yaşanmıştır. FPÖ, cumhurbaşkanlığı seçimlerini kaybetmesine rağmen önemli ölçüde desteğe sahip olmayı sürdürmüştür. Ekim 2017'de yapılan Ulusal Konsey seçimlerinde FPÖ oy oranını %5,5 artırarak %26 oranında oy almış ve Avusturya Halk Partisi (ÖVP) ile ittifak yaparak hükümete ortak olmuştur. Bu durum hiç kuşkusuz siyasal kültür ve siyasal yapı arasındaki uyumsuzluğun bir sonucudur.

Trump'ın göreve başlamasından itibaren aldığı kararlar, önemli değişimlerin yaşanacağı ülkelerin başında ABD'nin geleceğinin bir göstergesidir. Bu ülkeler yanında İtalya'da 2018 yılı başlarında yapılan parlamento seçimlerinden sonra popülist sağcı "Kuzey Ligi" ile "Beş Yıldız Hareketi" arasında oluşturulan koalisyon, Çek Cumhuriyeti'nde 2017 yılında yapılan seçimleri popülist sağcı Andrej Babiş'in lideri olduğu ANO partisinin kazanması ve Slovenya'da haziran 2018'de yapılan seçimlerden Janez Jansa liderliğindeki popülist sağcı Slovenya Demokrat Partisi'nin (SDS) yüzde 24,4'lük oy oranıyla birinci çıkması, siyasal yabancılaşmanın ve siyasal kültür ile siyasal yapılar arasındaki uyumsuzluğun diğer Avrupa ülkelerindeki boyutlarını göstermektedir.

Tüm bu ülkelerdeki değişimleri etkileyecek ve bu dönemde demokrasilerin yaşamasını belirleyecek faktör ise, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, elitler olabilirler. Elitler, tutumlarda gözlemlenen bu değişikliklere karşı koyabildikleri ölçüde demokrasiler ayakta kalabilirler. Ancak bir problem var ki, o da, halkın büyük bir bölümü gibi elitlerin de demokrasinin yaşaması için gerekli olan tutumlara sahip olmayı çoktan bırakmış olmalarıdır.

NOTLAR

- ¹ Çalışmanın ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. (Çalışkan, 2017).
- ² Amerikan ve İngiliz siyasal kültürlerinin ayrı olduğu yönündeki bir çalışma için bkz. (Jessop, 1971).
- ³ Anayasa Mahkemesi bu seçimleri daha sonra iptal etmiş ve seçimler Aralık 2016'da yenilenmiştir. Her ne kadar FPÖ bu seçimi de kaybetmiş olsa da %46 oranında oy alarak daha önceki seçimde aldığı oy oranını büyük ölçüde korumayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

- Almond, G.A. (1983), "Communism and Political Culture Theory", *Comparative Politics*, 15(2), 127-138.
- Almond, G.A. (1989), "The Intellectual History of the Civic Culture Concept", in G. A. Almond and S. Verba (ed.), *Civic Culture Revisited*, California; First Sage Printing, 1-37.
- Almond, G.A. (1996), "The Civic Culture: Prehistory, Retrospect, and Prospect" CSD Working Papers, California: University of California, <http://escholarship.org/uc/item/4mm1285j> (E.T.: 28. 04. 2016).
- Almond, G.A., S. Verba (1963), *The Civic Culture; Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press.
- Benhabib, J., A. Przeworski (2006), "The Political Economy of Redistribution under Democracy", *Economic Theory*, 29 (2), 271-290.
- Bermeo, N. (2016), "On Democratic Backsliding", *Journal of Democracy*, 27(1), 5-19.
- Beyme, K. von (1994), "Die politische Kultur Osteuropas im Wandel", in O. Niedermayer and K. von Beyme (ed.), *Politische Kultur in Ost- und Westdeutschland*, Berlin: Akademie Verlag, 184-210.
- Bruttel, O. (2014), "Europäische Integration und Krise in der Eurozone: Akzeptanz und Ablehnung der EU in Deutschland, Frankreich, Spanien und Großbritannien", *Integration*, 37(3), 275-290.
- Castiglione, D. (2015), "Trajectories and Transformations of the Democratic Representative System", *Global Policy* 6(1), 8-16.
- Conradt, David P. (2002), "Political Culture in Unified Germany: The First Ten Years", *German Politics & Society*, 20(2), 43-74.
- Crouch, C. (2004), *Post Democracy*, London: Polity.
- Çalışkan, K. (2017), "Siyasal Kültür Teorisi: 'The Civic Culture' ve Eleştirisi", *Amme İdaresi Dergisi*, 50(1), 27-66.
- Dawson, M.C. (2014), "Civic Engagement and America's Racialized, Anti-Democratic Public Sphere", <http://www.thedemocracypapers.ssrc.org/civic-engagement-and-americas-racialized-anti-democratic-public-sphere/> (E.T. 06. 11. 2016).
- Denters, B., P. Geurts (1993), "Aspects of Political Alienation: An Exploration of their Differential Origins and Effects", *Acta Politica*, 4, 445-469.

- Diamond, L. (2008), “The Democratic Rollback: The Resurgence of the Predatory State”, *Foreign Affairs*, 87(2), 36-48.
- Diamond, L. (2015), “Facing up to the Democratic Recession”, *Journal of Democracy*, 26(1), 141-155.
- Dresden, J.R., M. M. Howard (2016), “Authoritarian Backsliding and the Concentration of Political Power”, *Democratization*, 23(7), 1122-1143.
- Ercan, S.A., J.P. Gagnon (2014), “The Crisis of Democracy- Which Crisis? Which Democracy?”, *Democratic Theory*, 1(2), 1–10.
- Finifter, A.W. (1970), “Dimensions of Political Alienation”, *The American Political Science Review*, 64(2), 389-410.
- Foa, R.S., Y. Mounk (2017), “The Signs of Deconsolidation”, *Journal of Democracy*, 28(1), 5-15.
- Ford, R., M. Goodwin (2017), “A Nation Divided”, *Journal of Democracy*, 28 (1), 17-30.
- Frye, T. (2014), “Representative Democracy and Alternative Models”, <http://www.thedemocracypapers.ssrc.org/representative-democracy-and-alternative-models/> (E.T. 05.11.2016).
- Fukuyama, F. (2015), “Why is Democracy performing so poorly?”, *Journal of Democracy*, 26(1), 11-20.
- Fukuyama, F. (2016), “Demokratie stiftet keine Identität”, *Zeitonline*, <http://www.zeit.de/2016/13/francis-fukuyama-politikwissenschaftler-populismus-usa> (E.T.: 31.03.2016).
- Gabriel, Oscar W. (2007), “Bürger und Demokratie im vereinigten Deutschland”, *Politische Vierteljahresschrift*, 48(3), 540-552.
- Galston, W.A. (2017), “The Populist Moment”, *Journal of Democracy*, 28(2), 21-33.
- Greskovits, B. (2015), “The Hollowing and Backsliding of Democracy in East Central Europe”, *Global Policy*, 6(1), 28-36.
- Habermas, J. (1976), *The Legitimation Crisis*, London: Heinemann Educational Books.
- Hall, P.A. (2012), “The Economics and Politics of the Euro Crisis”, *German Politics*, 21(4), 355-371.
- Hall, P.A. (2014), “Anxiety about Democracy: Why Now?”, <http://www.thedemocracypapers.ssrc.org/anxiety-about-democracy-why-now/> (E.T.: 06.11.2016).
- Hartleb, F. (2018), “Gibt es einen europäischen Kern des populistischen Diskurses?”, in J. Schellhöh, J. Reichertz, V.M. Heins and A. Flender (Ed.), *Großerzählungen des Extremen*, Bielefeld: Transcript Verlag, 97-112.
- Howe, P. (2017), “Eroding Norms and Democratic Deconsolidation”, *Journal of Democracy*, 28(4), 15-29.
- Huntington, S.P., M. Croizer, J. Watanuki (1975), *The Crisis of Democracy*, New York: New York University Press.
- Inglehart, R.F. (2016), “How much should we worry?”, *Journal of Democracy*, 27(3), 18-23.

- Jessop, R.D. (1971), "Civility and Traditionalism in English Political Culture", *British Journal of Political Science*, 1(1), 1-24.
- Kaltwasser, C.R., P. Taggart (2016), "Dealing with Populists in Government: A Framework for Analysis", *Democratization*, 23(2), 201-220.
- Kneuer, M., T. Demmelhuber (2016), "Gravity Centres of Authoritarian Rule: A Conceptual Approach", *Democratization*, 23(5), 775-796.
- Koselleck, R. (2006), "Crisis", *Journal of the History of Ideas*, 67(2), 357-400.
- Koselleck, R. (2012), *Kritik ve Kriz: Burjuva dünyanın patolojik gelişimi üzerine bir katkı*, (Çev. Eylem Yolsal Murteza), İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Krastev, I. (2016), "The Unraveling of the Post-1989 Order", *Journal of Democracy*, 27(4), 5-15.
- Leggewie, C. (2018), "Entkräftung und Widerstand; Wie Demokratien ermüden und wieder zu Kräften kommen", in J. Schellhöf, J. Reichertz, V. M. Heins and A. Flender (Ed.), *Großerzählungen des Extremen*, Bielefeld: Transcript Verlag, 69-85.
- Levitsky, S., L. Way (2015), "The Myth of Democratic Recession", *Journal of Democracy*, 26(1), 45-58.
- Lijphart, A. (1989), "The Structure of Inference", in G. A. Almond and S. Verba (Ed.), *Civic Culture Revisited*, California: First Sage Printing, 37-57.
- Mansbridge, J. (2014), "Negotiation in the Crisis of Democracy", <http://www.thedemocracypapers.ssrc.org/negotiation-in-the-crisis-of-democracy/> (E.T.: 06. 11. 2016).
- Merkel, W. (2014a), "Is Capitalism compatible with Democracy?", *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 8, 109-128.
- Merkel, W. (2014b), "Is There a Crisis of Democracy?", *Democratic Theory*, 1(2), 11-25.
- Merkel, W. (2016), "Krise der Demokratie? Anmerkungen zu einem schwierigen Begriff", *APuZ*, 66(40-42), 4-11.
- Minkenberg, M. (1993), "The Wall after the Wall: On the Continuing Division of Germany and the Remaking of Political Culture", *Comparative Politics*, 26(1), 53-68.
- Niedermayer, O. (2014), "Aufsteiger, Absteiger und ewig „Sonstige“: Klein- und Kleinstparteien bei der Bundestagswahl 2013", *Zeitschrift für Parlamentsfragen*, 45(1), 73-93.
- Nye, J. S. (1997), "In Government we don't trust", *Foreign Policy*, 108, 99-111.
- Offe, C. (1976), "Crisis of Crisis Management: Elements of a political Crisis Theory", *International Journal of Politics*, 6(3), 29-67.
- Pappas, T. S. (2016), "The Specter Haunting Europe: Distinguishing Liberal Democracy's Challengers", *Journal of Democracy*, 27(4), 22-36.
- Pelinka, A. (2006), "Die Politik der politischen Kultur", *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft (ÖZP)*, 35(3), 225-235.
- Putnam, R.D. (1995), "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, 6(1), 65-78.
- Sarrazin, T. (2010), *Deutschland schafft sich ab; Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*, München: DVA.

- Schissler, J. (1978), "Zu einigen Problemen der politischen Kultur der Bundesrepublik Deutschland", *Zeitschrift für Politik*, 25(2), 154-167.
- Schmitter, P.C. (2015), "Crisis and Transition, but not Decline", *Journal of Democracy*, 26(1), 32-44.
- Seefried, E. (2016), "Die Krise der Weimarer Demokratie– Analogien zur Gegenwart?", *APuZ*, 40-42, 18-23.
- Shapiro, I. (2014), "Anxieties of Democracy and Distribution", <http://www.thedemocracypapers.ssrc.org/anxieties-of-democracy-and-distribution/> (E.T.: 06.11.2016).
- Sloterdijk, P. (2016), "Es gibt keine moralische Pflicht zur Selbstzerstörung", *Cicero*, <http://www.cicero.de/berliner-republik/peter-sloterdijk-ueber-merkel-und-die-fluechtlingskrise-es-gibt-keine-moralische> (E.T.: 28.01.2016).
- Streeck, W. (2012), "Auf den Ruinen der alten Welt: von der Demokratie zur Marktgesellschaft", *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 57(12), 61-72.
- Street, J. (1994), "Political Culture - From Civic Culture to Mass Culture", *British Journal of Political Science*, 24(1), 95-113.
- Stoker, G., M. Evans (2014), "The Democracy-Politics Paradox; The Dynamics of Political Alienation", *Democratic Theory*, 1(2), 26-36.
- Süddeutsche, 28 Eylül 2016, <http://www.sueddeutsche.de/politik/rechtspopulismus-die-afd-ist-die-neue-partei-der-mittelschicht-1.3166963> (E.T.: 07.07.2018).
- Tabb, W.K. (2010), "Marxism, Crisis Theory and the Crisis of the Early 21st Century", *Science & Society*, 74(3), 305-323.
- Verba, S. (2015), "The 50th Anniversary of The Civic Culture", *German Politics*, 24(3), 234-248.
- Wessels, B. (2015), "Political Culture, Political Satisfaction and the Rollback of Democracy", *Global Policy*, 6(1), 93-105.
- Welt, 30 Nisan 2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article154899202/Die-AfD-ist-eine-Partei-der-Besserverdiener-und-Gebildeten.html> (E.T.: 07.07.2018).
- Wirtschaftsblatt*, <http://wirtschaftsblatt.at/home/nachrichten/newsletter/4723061/Weiterhin-Rekordarbeitslosigkeit-in-Osterreich-Ende-April-419875> (E.T.: 19.07.2016).

HAVA KİRLİLİĞİ BORSA İSTANBUL’U ETKİLER Mİ?

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 71-87*

Sinem EYÜBOĞLU

Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
sinemyilmaz@ktu.edu.tr

Kemal EYÜBOĞLU

Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
keyuboglu@msn.com

Öz: Günümüzde çevresel faktörlerin insan davranışları üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar hızla artmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı finansal piyasalardaki yatırımcı davranışları üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada BIST’te 01.02.2007-20.07.2016 dönemi için yatırımcı davranışlarını etkileyebilecek çevresel bir faktör olan hava kirliliğinin hisse senedi getirileri üzerinde etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda hava kirliliğinin Hizmetler Endeksi getirisi üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif olma üzere eşzamanlı; BIST-100, Sınai ve Mali Endeks getirileri üzerinde ise gecikmeli etkisi olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Hava kirliliği, davranışsal finans, Borsa İstanbul.

IS BORSA ISTANBUL AFFECTED BY AIR POLLUTION?

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 71-87*

Sinem EYÜBOĞLU

Dr., Karadeniz Teknik University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
sinemyilmaz@ktu.edu.tr

Kemal EYÜBOĞLU

Assoc.Prof.Dr., Karadeniz Teknik
University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
keyuboglu@msn.com

Abstract: Nowadays, studies examining the effects of environmental factors on human behavior are increasing rapidly. Some of these studies focus on investor behaviors in financial markets. In this study, it is examined whether or not air pollution, which is an environmental factor that may have an effect on investor behaviors, has an effect on stock returns for the period of 01.02.2007-20.07.2016 in BIST. As a result of the analysis, it is determined that air pollution has significant and negative current-time effect on BIST Services and lagged-time effect on BIST 100, BIST Industrials and BIST Financials indices returns.

Keywords: *Air pollution, behavioral finance, Borsa Istanbul.*

GİRİŞ

Geleneksel finans teorilerinde “*Homo economicus*” olarak ifade edilen yatırımcılar, ekonomik kararlar almaları gerektiğinde sadece fayda maksimizasyonuna odaklanan rasyonel bireyler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımcı tipi geleneksel finans teorilerinin temelini oluşturmaktadır. Ancak son yıllarda araştırmacılar, finansal piyasalarda yatırımcı kararlarının geleneksel finans teorilerinde açıklandığı kadar basit olmadığını, psikolojik faktörlerden etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Özellikle Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından yapılan “*Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk*” (1979) isimli çalışma ile “Beklenti Teorisi” ortaya atılmıştır. Bu çalışmanın ardından yatırım kararlarını etkileyen psikolojik faktörleri tanımlayan ve bu faktörlere açıklama getiren pek çok araştırma yapılmıştır.

Literatürde yer alan çalışmaların ışığında, geleneksel finans teorilerinin açıklama getiremediği, piyasa anomalilerinin kaynağı olarak insan psikolojisini dikkate alan davranışsal finansın temelleri atılmıştır. Davranışsal finans teorileri, geleneksel finans teorilerinden izlenen yaklaşım bakımından ayrılmaktadır. Geleneksel finans alanında, bir model oluşturulup, ardından yapılan ampirik çalışmalarla bu modelin doğruluğu araştırılırken; davranışsal finans alanında önce piyasadaki davranış biçimleri gözlenmekte, ardından bu gözlemlerin sonucuna göre davranış biçimlerini açıklayan bir model oluşturulmaktadır. Dolayısıyla davranışsal finans modellerinde yatırımcıların finansal piyasalarda nasıl hareket etmesi gerektiği değil, yatırımcı davranışlarını nelerin şekillendirdiği belirlenmeye çalışılmaktadır (Sefil, Çilindiroğlu, 2011: 249-252). Bu açıdan davranışsal finans alanında yapılan çalışmalarda yatırımcıların fayda maksimizasyonuna ulaşamadıkları tespit edilmiştir. Buna temel gerekçe olarak; psikolojik faktörler gösterilmektedir. Söz konusu psikolojik faktörler ışığında, yatırımcıların yatırım kararı alırken aşırı veya düşük reaksiyon gösterdikleri, bildikleri hisse senetlerine duygusal olarak bağlandıkları, aşırı güven sonucu zararına işlem yaptıkları ve sürü davranışı gösterdikleri saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, yatırım kararlarının rasyonel olmaktan ziyade, daha çok bireylerin hislerine ve ruh hallerine bağlı olarak alındığı vurgulanmıştır (Tufan, Sarıççek, 2013: 166). Yatırımcıların ruh halleri ise çevresel faktörlerden etkilenebilecek ve finansal piyasalardaki yatırımcı davranışlarını değiştirebilecektir. Bu alanda yapılan çalışmaların başında Saunders’ın (1993) hava durumu ile New York Borsası arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışması gelmektedir. Bu çalışmayı diğer çevresel faktörlerden sıcaklık, gün ışığı süresi, ayın evreleri, nem gibi faktörlerin borsalar üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar izlemiştir (Cao, Wei, 2005; Kamstra vd., 2003; Kamstra vd., 2000; Garrett vd., 2005; Yuan vd., 2006; Chang vd., 2006).

Borsalar üzerinde etkili olan çevresel faktörlerden biri ise hava kirliliğidir. Hava kirliliği, havanın doğal bileşiminin çeşitli nedenlerle değişmesi, havada katı, sıvı ve gaz

şeklindeki yabancı maddelerin canlılara ve eşyalara zararlı olabilecek derişim ve sürede bulunmasıdır. Sanayileşme ve modern yaşamın getirdiği kentleşmenin bir sonucu olan hava kirliliği, dünya nüfusunun hızla artmasına paralel olarak her geçen gün insan sağlığını olumsuz etkiler hale gelmiştir. Hava kirliliğine atmosfere yabancı maddelerin girişi sebep olmakla birlikte basınç, yağış, rüzgâr ve güneş radyasyonu gibi meteorolojik faktörlerle, konum ve topografik yapı da etki etmektedir. Plansız kentleşme ve yeşil alanların yeterli miktarda bulunmaması ve kullanılan yakıtlar da hava kirliliğini arttıran önemli etkenlerdendir (havaizleme.gov.tr).

Yapılan klinik ve psikolojik araştırmalar hava kirliliğine maruz kalan kişilerin durumdan olumsuz etkilendiğini ortaya koymuş ve kirliliğin bu kişilerde endişe, bunalım ve uyuşukluk gibi belirtilerin oluşmasına neden olduğu belirlenmiştir (Hu *vd.*, 2014: 5-6). İlaveten kirliliğin önemli boyutlara ulaşmasının solunum yolu hastalıklarını, kanseri ve kalp problemlerini tetiklediği ifade edilmiştir. Bu açıdan hava kirliliğinin sürekli takip edilmesi gerekmektedir. Tüm dünyada yaygın olarak kullanılan, Hava Kalitesi İndeksi (HKİ) ile kirlilik düzeyi incelenebilmektedir. Yapılan pek çok çalışma hava kirliliğinin insan psikolojisinde değişikliklere yol açtığını göstermiştir. Örneğin Evans *vd.* (1988) yapmış oldukları çalışmada hava kirliliğinin insanların endişeli bir ruh haline bürünmesine sebep olduğunu tespit etmişlerdir. Jones (1978) ile Stone *vd.* (1979) ise sigara dumanına maruz kalan kişilerin diğer insanlara oranla daha çok sinirlendiğini ifade etmişlerdir. Rotton (1983) da benzer şekilde hava kirliliğinin insanların sağlıksız ve mutsuz hissetmesini sağladığını vurgulamıştır.

İyi bir ruh hali, insanların daha iyimser kararlar almasına neden olabilecek ve başarı yüzdelerini arttırabilecektir. Hava kirliliği gibi ruh halini olumsuz yönde etkileyen çevresel faktörler ise insanların daha kötümser olmasına, dolayısıyla yatırım yaparken riskten kaçınma güdüsünün artmasına ve sonuç olarak negatif getiriler ortaya çıkmasına sebep olabilecektir (Levy, Yagil, 2011: 375). Riskli yatırım alanlarından bir tanesi menkul kıymet borsalarıdır. Bu çalışmada hava kirliliği ile Borsa İstanbul'da hesaplanan BIST-100, Sınai, Mali ve Hizmet endeks getirileri arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Türkiye literatüründe hem temel endeks (BIST-100) hem de sektör endeksleri ile hava kirliliği arasındaki ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın literatüre önemli katkıları olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde çevresel faktörler ile hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar özetlenecektir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem açıklanacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular sunulacaktır.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Psikoloji alanında yapılan birçok çalışma, hava kirliliğinin psikolojik ve ruhsal durumları doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebileceğini göstermektedir (Bullinger, 1990). Bu etkiler çeşitli fiziksel, zihinsel ve ruhsal değişikliklere neden olabilmektedir. Çalışmalar, hava kirliliğine maruz kalmanın depresyona, kaygıya, gerginliğe, çaresizliğe ve öfkeye yol açtığını göstermiştir (Evans *vd.*, 1987). Dolayısıyla kötü ruh halinin riskten kaçınma içgüdüsünü artıracığı ve yatırımcıların stratejik kararlarını etkileyeceği öngörülebilir. Hisse senetlerine yapılacak yatırım da risk içeren bir karar alma sürecidir.

Literatürde çevresel faktörlerin hisse senetleri üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların başında Saunders'ın (1993) çalışması gelmektedir. Bu çalışmada Saunders 1927-1989 dönemi için New York'taki hava koşulları ile New York Borsası'ndaki hisse senetleri arasındaki ilişkiyi araştırmış ve sonuç olarak hava koşulları ile hisse senetleri getirileri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Kamstra *vd.* (2000) ABD'de NYSE, AMEX ve NASDAQ'ta 1967-1997 dönemi için yaz saati uygulaması ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve etkinin üç borsada da geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hirshleifer ve Shumway (2003) 1982-1997 dönemini kapsayan çalışmalarında yirmi altı borsayı dikkate almış ve borsalar ile güneş ışığı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analizlerden elde edilen sonuçlar, borsalarda oluşan günlük getirilerin güneş ışığı ile önemli derecede ilişkili olduğunu göstermiştir. Kamstra *vd.* (2003) dokuz ülke borsasını ele aldıkları çalışmalarında mevsimsel depresyon ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve özellikle sonbahar ile kış dönemlerinde hisse senedi getirileri ile güneş ışığı süresi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Loughran ve Schultz (2004) 1984-1997 dönemi için NASDAQ'ta işlem gören hisse senetleri ile hava durumu arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında hisse senedi getirilerinin hava koşullarından etkilendiğini saptamışlardır. Goetzmann ve Zhu (2005) 1991-1996 dönemi için ABD'nin beş büyük şehrindeki yatırımcıları ele alarak yapmış oldukları çalışmada, havanın güneşli veya bulutlu olmasının bireysel yatırımcıların kararları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Cao ve Wei (2005) 1962-2001 dönemi için dokuz borsa ile sıcaklık arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Buna göre düşük sıcaklığın insanlarda saldırganlığı ve dolayısıyla risk alma güdüsünü arttırdığını, yüksek sıcaklığın ise insanlarda uyuşukluk yarattığını ve uyuşukluğun risk alma güdüsünü azalttığını ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, hisse senedi getirileri ile sıcaklık arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Garrett *vd.* (2005) ABD, İsveç, Yeni Zelanda, İngiltere, Japonya ve Avustralya'da kış aylarında oluşan depresyon ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Sonuç olarak oluşan depresyonun riskten kaçınma güdüsünü tetiklediğini ve hisse senedi

getirilerininolumsuz etkilendiğini vurgulamışlardır. Yuan *vd.* (2006) ise ayın evreleri ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi 48 ülkeyi ele alarak incelemiş ve dolunay zamanında oluşan getirilerin yeni ay zamanında oluşan getirilerden düşük gerçekleştiğini tespit etmişlerdir. Chang *vd.* (2008) New York'taki hava durumu ile NYSE arasındaki ilişkiyi gün içi getiriler açısından ele almışlardır. Çalışma sonucunda ise bulutlu günlerin sadece piyasa açılışında hisse senedi getirilerini düşürdüğünü belirlemişlerdir.

Kelly ve Meschke (2010) dokuz ülke borsasındaki endeksi dikkate alarak yapmış oldukları çalışmaları sonucunda, mevsimsel depresyon ile borsa arasında herhangi bir ilişki olmadığını vurgulamışlardır. Akhtari (2011) 1948-2010 dönemi için hava durumu ile NYSE arasındaki ilişkiyi araştırmış ve bulutlu havanın hisse senedi getirilerini azalttığını ifade etmiştir. Levy ve Yagil (2011) 1997-2007 dönemi için ABD'de NYSE, AMEX, NASDAQ ve Philadelphia borsalarını ele alarak hava kirliliği ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda hava kalitesinin düşmesinin hisse senedi getirilerini negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Levy ve Yagil (2013) 2005-2007 dönemi için ABD, Kanada, Hollanda, Çin ve Avustralya'yı ele alarak hava kirliliği ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre beş ülkede de hava kirliliğindeki artışın hisse senedi getirilerini düşürdüğü, ilaveten ABD'de ve Kanada'da kirletme oranı yüksek olan şirketlerde etkinin daha da yüksek olduğu belirlenmiştir. Hu *vd.* (2014) 2001-2012 dönemi için Çin'de hava kirliliği ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, hava kalitesinin hisse senedi fiyatlarını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. İlaveten hava kalitesinin işlem hacmini de negatif yönde etkilediği çalışmada vurgulanmıştır.

Li ve Peng (2016) 2005-2014 dönemini dikkate alarak Çin'de hisse senedi getirileri ile hava kirliliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak kirliliğin getiriler üzerinde negatif eş zamanlı ve gecikmeli etkisi olduğu tespit edilmiştir. Lepori (2016) 1989-2006 dönemi için yapmış olduğu ve dokuz ülkeyi kapsayan çalışmasında hava kirliliğinin hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi seans odasının var olup olmaması açısından ele almıştır. Çalışma sonucunda hava kirliliği etkisinin yatırımcılardan daha çok işlem odasındaki çalışanları hem aynı gün hem de izleyen günde negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Försti (2017) Finlandiya'da 2000-2016 dönemi için hava kirliliğinin izleyen günkü hisse senedi getirilerini etkilediğini ifade etmiştir. İlaveten bu etkinin Gaz ve Petrol sektöründe daha yüksek olduğunu vurgulamıştır. Wu *vd.* (2017) Çin'de 2014-2016 yılları arasında kapsayan çalışmalarında hava kirliliğindeki artışın hisse senedi getirilerini azalttığını tespit etmişlerdir. Özetlemek gerekirse psikoloji ve finans alanında yapılan çalışmalarda, genellikle hava kirliliğinin ruh halini olumsuz yönde etkilediği, kötü ruh halinin yatırımcılarda riskten

kaçınma arzusunun tetiklediği ve riskten kaçınma arzusunun da hisse senedi getirilerini düşürdüğü ifade edilmiştir. Bu açıdan çalışmada üç hipotez test edilmiştir. Bunlar;

H₁: Sağlıklı günlerde elde edilen getiriler ile sağlıklı günlerde elde edilen getiriler arasında fark vardır,

H₂: Hava kirliliğinin hisse senedi getirileri üzerinde negatif etkisi vardır,

H₃: Hava kirliliğinin hisse senedi getirileri üzerinde bir gün gecikmeli negatif etkisi vardır şeklinde oluşturulmuştur.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

2.1. Veri Seti

Çalışmada 01.02.2007-20.07.2016 dönemine ilişkin HKİ ile Borsa İstanbul endekslerine (BIST-100, Sınai, Mali ve Hizmet) ilişkin günlük verilerden yararlanılmıştır. HKİ günlük hava kalitesini gösteren bir endekstir. Türkiye’de beş temel kirlenici için HKİ hesaplanmaktadır. Bunlar; partikül maddeler (PM10), karbon monoksit (CO), kükürt dioksit (SO₂), azot dioksit (NO₂) ve ozon (O₃)’dur. Bu kirlenicilere maruz kalma, zihinsel ve duygusal değişiklikler de dahil olmak üzere insan sağlığı üzerinde sayısız etkiyle ilişkilendirilmektedir. HKİ’nin amacı, yerel hava kalitesinin sağlık için ne anlama geldiğini anlamaya yardımcı olmaktır. AB’de PM10 için HKİ’nin 0-50 arasında bir değer olması sağlıklı havaya, 51-500 arasında değer olması ise sağlıklı havaya işaret etmektedir.

Çalışmada endekslere ilişkin veriler Borsa İstanbul’dan, hava kalitesine ilişkin veriler ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağından elde edilmiştir (<http://www.havaizleme.gov.tr/Default.ltr.aspx>). 01.02.2007’den itibaren hava kalitesi ölçümlerine ilişkin veriler hesaplanmaya başladığından analiz dönemi bu tarihten itibaren başlatılmıştır. İlaveten hava kirliliğinin Borsa İstanbul üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla ekonomik gelişmişlik düzeyi en yüksek il olan İstanbul’a ait hava kalitesi verileri dikkate alınmıştır. Nitekim en yüksek vergi gelirlerinin elde edildiği, GSYİH’ya en yüksek katkının yapıldığı il olması açısından elde edilecek bulguların Türkiye için genelleştirilebileceği düşünülmektedir.

AB mevzuatına göre 0-50 arası HKİ endeksi sağlıklı hava olarak kabul edilmektedir. Buna göre 2112 işlem gününün İstanbul için AB mevzuatına göre %44,3’ü sağlıklı gün olarak belirlenmiştir.

2.2. Yöntem

Çalışmada öncelikle her bir endekse ilişkin günlük getiriler endekslerin kapanış değerleri kullanılarak hesaplanmıştır. Getiri hesaplamasında ise;

$$R_t = \ln\left(\frac{P_t}{P_{t-1}}\right) \quad (1)$$

formülünden yararlanılmıştır. Burada R_t ; her bir endeks için ayrı ayrı olmak üzere, endeksin t dönemi doğal logaritmik getiri değerini, P_t ; her bir endeks için ayrı ayrı olmak üzere, t dönemi kapanış değerini ve P_{t-1} ; her bir endeks için ayrı ayrı olmak üzere, P-1 dönemindeki kapanış değerini göstermektedir.

Ardından her bir işlem gününe ilişkin HKİ değerleri elde edilmiş ve günler sağlıklı-sağlıksız olarak mevzuata göre belirlenmiştir. Literatürde yukarıda özetlendiği gibi sağlıksız HKİ seviyelerinin, ruh hali ve karar verme üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Dolayısıyla, sağlıksızHKİ düzeyinin hisse senedi getirileri üzerinde olumsuz bir etki yaratması beklenmektedir.

Çalışmada hava kirliliği ile Borsa İstanbul sektör endeks getirileri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla t-testi ve regresyon analizinden yararlanılmıştır. t-testi sağlıklı ve sağlıksız günlere ilişkin ortalama getiriler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığını araştırmak için kullanılmıştır.

$$t_{ort} = (\bar{r}_{sağlıklı} - \bar{r}_{sağlıksız}) / (\delta^2_{sağlıklı} / n_{sağlıklı} + \delta^2_{sağlıksız} / n_{sağlıksız})^{\frac{1}{2}} \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde $\bar{r}$ ve δ^2 sırasıyla günlük endeks getiri oranının ortalamasını ve varyansını, n ise işlem günü sayısını ifade etmektedir.

Regresyon analizi, potansiyel olarak ilgili değişkenleri kontrol ederek hava kirliliği ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi araştırmak için kullanılacaktır. Hava kirliliği ve endeks getirileri arasındaki ilişki, aşağıdaki (3) numaralı regresyon denklemi tahmin edilerek araştırılmıştır (Levy, Yagil, 2013: 2-3).

$$R_t = \beta_0 + \beta_1 Kir_t + \epsilon_t \quad (3)$$

Denklemde R_t , endeksin getirisini; Kir_t , HKİ_d ve HKİ_k olmak üzere iki alternatifli kirlilik etkisini; t ise zaman periyodunu göstermektedir. HKİ_d orijinal hava kalitesi değerini ifade ederken, HKİ_k ise eğer sağlıksız gün ise 1, değilse 0 değerini alan kukla değişkeni ifade etmektedir. β_0 ve β_1 katsayıları, ϵ_t ise hata terimini göstermektedir. Burada hava kirliliğinin etkisinden söz edebilmek için β_1 katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olması gerekmektedir.

Bullinger (1989) HKİ’deki artışların ruh hali üzerinde 4 güne kadar gecikmeli etkisi olabileceğini ifade etmiştir. Literatürde Lepori (2016), Li ve Peng (2016) ile Försti (2017) tarafından yapılan çalışmalarda hava kirliliğinin istatistiksel açıdan anlamlı bir gecikmeli etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla literatürdeki çalışmalar dikkate alınarak hava kirliliği ve hisse senedi getirileri arasındaki olası bir gecikmeli ilişkiyi test etmek için, aşağıdaki (4) numaralı regresyon denklemi tahmin edilmiştir (Levy, Yagil, 2013).

$$R_t = \beta_0 + \beta_1 Kir_t + \beta_2 Kir_{t-1} + \epsilon_t \quad (4)$$

Burada R, endeksin getirisini; Kir_t yukarıda ifade edildiği gibi 2 alternatifli kirlilik etkisini; t ise zaman periyodunu göstermektedir.

Ayrıca Pazartesi etkisi, Ocak ayı ve yaz etkisi gibi potansiyel etkileri kontrol altına almak için (4) numaralı denklem literatürde yer alan çalışmalar da dikkate alınarak (Kamstra *vd.*, 2003; Yuan *vd.*, 2006; Cao, Wei, 2005; Levy, Yagil, 2013) gözden geçirilmiş ve (5) numaralı denklem oluşturulmuştur.

$$R_t = \beta_0 + \beta_1 Kir_t + \beta_2 Kir_{t-1} + \beta_3 DPtesi_t + \beta_4 DOcak_t + \beta_5 DYaz_t + \beta_6 R_{t-1} + \epsilon_t \quad (5)$$

Burada t ile t-1 eşzamanlı ve gecikmeli zaman periyodunu; R endeks getirisini, Kir_t kirlilik etkisini; Pazartesi, Ocak ve yaz ise kukla değişkenlerini ifade etmektedir. Buna göre kuklalar sırasıyla Pazartesi, Ocak ayı ve yaz ise 1, değilse 0 değerini almaktadır. R_{t-1} otokorelasyon problemini önlemek için denkleme eklenen bağımlı değişkenin bir gecikmeli değerini vurgulamaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar ışığında (5) numaralı denklemde katsayıların işaretlerinin sırasıyla $\beta_1 < 0$, $\beta_2 < 0$, $\beta_3 < 0$, $\beta_4 > 0$, $\beta_5 < 0$ ve $\beta_6 = 0$ olması beklenmektedir (Levy, Yagil, 2013: 3).

3. BULGULAR

Tablo 1’de HKİ’ye göre Borsa İstanbul’da hesaplanan dört endeksten elde edilen günlük ortalama getiriler gösterilmiştir. Buna göre tüm endekslerde sağlıklı günlerde (PM10 için 0-50 sağlıklı) elde edilen getirilerin sağlıklı günlerde elde edilen getirilerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

İlaveten HKİ’ye göre sağlıklı günlerdeki getirilerin negatif olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar sadece XUHIZ için sağlıklı günlerde elde edilen getiriler ile sağlıklı günlerde elde edilen getiriler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Bu açıdan sağlıklı günlerde elde edilen getiriler ile sağlıklı günlerde elde edilen getiriler arasında fark olduğunu ileri süren H_1 hipotezi sadece XUHIZ için kabul edilmiştir.

Tablo 1. HKİ'ye Göre Dört Endeksin Tanımlayıcı İstatistikleri

Endeks	Ortalama Günlük Getiri			HKİ Ortalaması	
	Sağlıklı	Sağlıksız	Fark	Sağlıklı	Sağlıksız
XU100	0.0008	-0.0002	0.0010		
XUSIN	0.0007	-0.0001	0.0008	37,13	79,09
XUMAL	0.0006	-0.0001	0.0007		
XUHIZ	0.0010	-0.0002	0.0012 ^c		

^c%10 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Hava kirliliği ile endeksler arasındaki ilişki regresyon analizi yardımıyla da ele alınmıştır. Bunun için yukarıda açıklanan (3), (4) ve (5) numaralı denklemlerden yararlanılmış ve denklemlerin tahmin sonuçları sırasıyla Tablo 2, 3 ve 4'te gösterilmiştir.

Kirlilik etkisi hem kukla değişken kullanılarak (HKİ_k) hem de HKİ endeks değeri (HKİ_d) dikkate alınarak araştırılmış ve sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Üç Numaralı Denklemlerin Tahmin Sonuçları

HKİ _{kukla}	
$R_{XU100t} = 0.0005 - 0.0007 Kir + \epsilon_t$	(1.148)(-1.023)
$R_{XUSINt} = 0.0006 - 0.0006 Kir + \epsilon_t$	(1.462) (-0.968)
$R_{XUMALt} = 0.0003 - 0.0004 Kir + \epsilon_t$	(0.638)(-0.522)
$*R_{XUHIZt} = 0.0007 - 0.0009 Kir + \epsilon_t$	(1.875) ^c (-1.716) ^c
HKİ _{değer}	
$R_{XU100t} = 0.0007 - 8.43E-06Kir + \epsilon_t$	(0.963)(-0.747)
$R_{XUSINt} = 0.0004 - 1.31E-06Kir + \epsilon_t$	(0.738) (-0.150)
$R_{XUMALt} = 0.0005 - 6.87E-06Kir + \epsilon_t$	(0.623)(-0.500)
$R_{XUHIZt} = 0.0008 - 9.79E-06Kir + \epsilon_t$	(1.435) (-1.046)

Parantez içerisindeki değerler t-istatistik değerlerini göstermektedir. (c) %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Katsayıların standart hataları değişen varyans ve ardışık bağımlı tutarlı (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent-HAC) sağlam standart hatalarla tahmin edilmiş ve tabloda bu şekilde hesaplanan t-istatistikleri raporlanmıştır.

Buna göre kukla değişkenlere göre yapılan analizlerde hava kirliliğinin çalışmada yer alan dört endeksi de negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Ancak kirliliğin sadece XUHIZ üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer tüm denklemlerde kirliliğe ilişkin katsayılar ise istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur. İlâveten HKI değerleri (HKI_d) dikkate alınarak yapılan analizde de, HKI_k ele alınarak yapılan analiz sonuçlarına benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, kirliliğin benzer şekilde hisse senedi getirilerini negatif yönde etkilediği ancak bu etkilerin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı ortaya konmuştur. H₂ hipotezi, hava kirliliğinin hisse senedi getirileri üzerinde negatif yönde bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu sonuçlar, H₂ hipotezinin sadece XUHIZ için geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3’te ise hava kirliliği ile hisse senedi getirileri arasındaki olası gecikmeli etkiyi araştıran denklemlerin tahmin sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre HKI_k açısından getiriler ile kirlilik arasında gecikmeli bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Kirlilik etkisi HKI_d açısından ele alındığında ise kirliliğin gecikmeli olarak hisse senedi getirileri üzerinde negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı (XUHIZ hariç) bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Buna göre hava kirliliği arttıkça, ertesi güne ilişkin hisse senedi getirileri azalmaktadır. Dolayısıyla hava kirliliğine maruz kalan yatırımcıların riskten kaçınarak hisse senedi piyasalarına daha az yatırım yaptığı ve dolayısıyla mevcut hisse senedi fiyatlarını ve getirilerini düşürdüğü söylenebilir. Elde edilen sonuçlar, hava kirliliğinin hisse senedi getirileri üzerinde bir gün gecikmeli negatif etkisi olduğunu ifade eden H₃ hipotezinin geçerli olduğunu (XUHIZ hariç) ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Dört Numaralı Denklem Tahmin Sonuçları

HKİ _{kukla}		
	$R_{XU100t} = 0.0004 - 0.0010Kir_t - 0.0004Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(0.824)	(-1.366)	(0.583)
	$R_{XUSINt} = 0.0006 - 0.0007Kir_t - 2.93E-05Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(1.363)	(-1.129)	(-0.045)
	$R_{XUMALt} = 0.0002 - 0.0008Kir_t + 0.0004Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(0.362)	(-0.887)	(0.522)
	$R_{XUHIZt} = 0.0006 - 0.0013Kir_t + 0.0006Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(1.475)	(-2.001) ^b	(0.921)
HKİ _{değer}		
	$R_{XU100t} = 0.0017 - 9.83E-07Kir_t - 2.78E-05Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(2.2322) ^b	(-0.076)	(-2.185) ^b
	$R_{XUSINt} = 0.0014 + 6.70E-06Kir_t - 2.74E-05Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(2.321) ^b	(0.695)	(-2.609) ^a
	$R_{XUMALt} = 0.0017 + 5.83E-07Kir_t - 3.14E-05Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(1.982) ^b	(0.037)	(-2.139) ^b
	$R_{XUHIZt} = 0.0014 - 6.11E-06Kir_t - 1.43E-05Kir_{t-1} + \varepsilon_t$	
(2.187) ^b	(-0.579)	(-1.278)

Parantez içerisindeki değerler t-istatistik değerlerini göstermektedir. (a), (b) sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. Katsayıların standart hataları değişen varyans ve ardışık bağımlı tutarlı (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent-HAC) sağlam standart hatalarla tahmin edilmiş ve tabloda bu şekilde hesaplanan t-istatistikleri raporlanmıştır.

Tablo 4'te ise Pazartesi, Ocak ayı ve yaz etkisi gibi potansiyel etkileri kontrol altına almak için oluşturulan 5 numaralı denklemin tahmin sonuçları verilmiştir. Buna göre, kirliliğin hisse senetlerini eşzamanlı olarak negatif yönde etkilediği ve bu etkinin XUHIZ endeksi için istatistiksel açıdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca etkinin, haftanın günü, Ocak ayı, yaz mevsimi anomalilerinden kaynaklanmadığı tespit edilmiştir. Gecikmeli etkinin ise tüm getiriler üzerinde istatistiksel açıdan anlamsız bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

HKİ_d dikkate alınarak yapılan analiz sonuçları etkinin Pazartesi, Ocak ayı ve yaz anomalilerinden kaynaklanmadığını ve kirliliğin izleyen günde XU100, XUSIN ve XUMAL endeks getirilerini negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilediğini ortaya koymuştur. İlâveten kirlilik endeksindeki yükselişin izleyen günde en çok XUMAL endeksi getirisini azalttığı belirlenmiştir.

Tablo 4. Beş Numaralı Denklem Tahmin Sonuçları

HKİ _{kukla}							
R _{XU100t}	= 0.0009-0.0011Kir _t	+0.0003Kir _{t-1}	+0.0002DPtesi _t	+0.0018DOcak _t	-0.0006DYaz _t	+0.0125R _{t-1}	+ε _t
	(1.283)	(-1.447)	(0.501)	(0.247)	(-1.335)	(-0.934)	(0.526)
R _{XUSINt}	= 0.0011-0.0008Kir _t	-9.61E-05Kir _{t-1}	+0.0006DPtesi _t	-0.0015DOcak _t	-0.0009DYaz _t	+0.0185R _{t-1}	+ε _t
	(1.959) ^c	(-1.280)	(-0.145)	(0.781)	(-1.247)	(-1.664) ^c	(1.647) ^c
R _{XUMALt}	= 0.0007-0.0009Kir _t	+0.0004Kir _{t-1}	+9.25E-05DPtesi _t	-0.002DOcak _t	-0.0006DYaz _t	-0.0139R _{t-1}	+ε _t
	(0.850)	(-0.946)	(0.447)	(0.088)	(-1.226)	(-0.706)	(-0.512)
R _{XUHIZt}	= 0.0011-0.0013Kir _t	+0.0005Kir _{t-1}	+5.08E-05DPtesi _t	-0.0014DOcak _t	-0.0006DYaz _t	-0.0094R _{t-1}	+ε _t
	(1.880) ^c	(-2.131) ^b	(0.789)	(0.065)	(-1.204)	(-1.123)	(-0.363)
HKİ _{değer}							
R _{XU100t}	= 0.0023-1.48E-06Kir _t	-2.86E-05Kir _{t-1}	+0.0003DPtesi _t	-0.0018DOcak _t	-0.0008DYaz _t	+0.0114R _{t-1}	+ε _t
	(2.425) ^b	(-0.131)	(-2.470) ^b	(0.339)	(-1.333)	(-1.116)	(0.562)
R _{XUSINt}	= 0.0019+5.89E-06Kir _t	-2.85E-05Kir _{t-1}	+0.0007DPtesi _t	-0.0014DOcak _t	-0.0010DYaz _t	-0.0182R _{t-1}	+ε _t
	(2.532) ^b	(0.636)	(-3.000) ^a	(0.960)	(-1.269)	(-1.149)	(2.863) ^a
R _{XUMALt}	= 0.0023+5.12E-08Kir _t	-3.23E-05Kir _{t-1}	+0.0001DPtesi _t	-0.0019DOcak _t	-0.0008DYaz _t	-0.0146R _{t-1}	+ε _t
	(2.098) ^b	(0.003)	(-2.341) ^b	(0.149)	(-1.223)	(-0.943)	(-0.717)
R _{XUHIZt}	= 0.0019-6.68E-06Kir _t	-1.53E-05Kir _{t-1}	+0.0001DPtesi _t	-0.0013DOcak _t	-0.0007DYaz _t	-0.0100R _{t-1}	+ε _t
	(2.471) ^b	(-0.707)	(-1.571)	(0.162)	(-1.174)	(-1.165)	(-0.490)

Parantez içerisindeki değerler t-istatistik değerlerini göstermektedir. ^{a,b}sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir. Katsayıların standart hataları değişen varyans ve ardışık bağımlı tutarlı (Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent-HAC) sağlam standart hatalarla tahmin edilmiş ve tabloda bu şekilde hesaplanan t-istatistikleri raporlanmıştır.

Buna göre, H₂ hipotezinin XUHIZ ve H₃ hipotezinin XU100, XUSIN ve XUMAL endeksleri için farklı anomaliler dikkate alındığında da geçerliliğini koruduğu söylenebilir.

Özetle çalışmadan elde edilen bulgular, hava kirliliği, ruh hali, karar verme ile risk alma arasında bir bağlantı olabileceğini göstermektedir. Buna göre hava kirliliğinden dolayı oluşan kötü ruh hali, XUHIZ için eşzamanlı, XU100, XUMAL ve XUSIN için izleyen günde risk primini değiştirebilir. Psikoloji alanında yapılan araştırmalarda, hava kirliliğinin ruhsal etkilerinin saldırganlık ve kötümserlik olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bu durumun yatırımcının daha yüksek oranda risk almasına veya riskten kaçınmasına yol açması beklenmektedir. Riskten kaçınma ise hisse senedi getirilerinin düşmesine sebep olabilecektir. Bu sonuçlar yatırımcıların HKİ'ye göre Borsa İstanbul'da yatırım kararlarını oluşturabileceklerini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

İçinde bulunduğumuz çevresel faktörler insan doğasını farklı şekillerde etkilerken bu durum günlük hayat ve iş hayatından alınan kararlara da doğrudan ya da dolaylı olarak tesir etmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar çevresel faktörlerin insanların kanaatlerinin değişmesini sağladığını ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak çevresel faktörlerin finansal piyasalar açısından yatırımcıların rasyonellikten uzaklaşmalarına veya riskten kaçınma içgüdüleriyle hareket etmelerine neden olduğu belirtilmiştir. Bu çevresel faktörlerden biri hava kirliliğidir.

Hava kirliliği insan sağlığı ve psikolojisi üzerinde olumsuz etkiler yaratan önemli bir faktördür. Bu açıdan çalışmada 01.02.2007-20.07.2016 dönemi için hava kalitesinin yatırımcı davranışlarını değiştirerek hisse senedi getirileri üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada dört Borsa İstanbul endeksinden yararlanılmıştır. Bunlar BIST-100, BIST Sınai, BIST Mali ve BIST Hizmetler endeksleridir. Analizde öncelikle İstanbul ili HKİ verilerine göre işlem günleri sağlıklı ve sağlıklı olmayan üzere (AB mevzuatına göre 51-500 arası sağlıklı) sınıflandırılmıştır. Ardından t-testi yardımıyla sağlıklı ve sağlıklı olmayan günlerde elde edilen getiriler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığı test edilmiştir. Yapılan t-testi sonucunda ise sadece XUHIZ endeksi için sağlıklı ve sağlıklı olmayan günlerde elde edilen getiriler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.

İlaveten literatürdeki çalışmalar dikkate alınarak regresyon denklemleri yardımıyla kirlilik (hem kukla hem de orijinal değerler kullanılarak) ile getiriler arasında ilişki olup olmadığı hem eşzamanlı hem de gecikmeli etki açısından incelenmiştir.

Buna göre eşzamanlı etkiyi ölçmek amacıyla kukla değişkenlerle yapılan analizlerde hava kirliliğinin çalışmada yer alan dört endeksi de negatif yönde etkilediği ve bu etkinin sadece XUHIZ için istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre XUHIZ için HKİ'ye göre yatırım stratejisi, sağlıklı günlerde kısa pozisyon almayı (hisse satmak) ve sağlıklı günlerde uzun pozisyon almayı (hisse almak) içermektedir. Bu stratejiden beklenen kârın, sağlıklı günlerde oluşan pozitif ortalama getiri ile sağlıklı günlerde oluşan negatif ortalama getiriden kaynaklanacağı tahmin edilmektedir.

Hava kirliliği ile hisse senedi getirileri arasındaki olası gecikmeli etkiye ilişkin sonuçlar ise HKİ_d açısından ele alındığında, kirliliğin izleyen günde hisse senedi getirilerini negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı (XUHIZ hariç) olarak etkilediğini ortaya koymuştur. Buna göre hava kirliliği arttıkça, XU100, XUSIN ve XUMAL'da izleyen günkü hisse senedi getirileri azalmaktadır. Bu durumda yatırımcılar açısından

kar elde edilmesi HKİ seviyesine göre sağlanabilecektir. Eğer t gününde HKİ’de bir artış meydana gelmiş ise üç endeksin getirisinin t+1 gününde düşeceği söylenebilir.

Son olarak çalışmada eşzamanlı ve gecikmeli etkiler, literatürde yer alan Pazartesi, Ocak ayı, yaz gibi kontrol değişkenleri de eklenerek tekrar araştırılmıştır. HKİ_t dikkate alınarak yapılan analiz sonuçlarında, etkinin Pazartesi, Ocak ayı ve yaz değişkenlerinden kaynaklanmadığı ve kirliliğin izleyen günde XU100, XUSIN ve XUMAL endeks getirilerini negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar kirliliğin borsa getirileri üzerindeki etkisi açısından literatürdeki çalışmalarla örtüşmektedir.

Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç ise politika yapıcılarla ilgilidir. Eğer HKİ seviyesi tahmin edilerek anormal getirilerde edilebiliyorsa, bu durum piyasa etkinliğinin zayıf olduğunu göstermektedir. Bu açıdan HKİ’ye ilişkin gelecekteki tahminlerin kamuoyu ile paylaşılması bu piyasanın etkinlik düzeyini arttıracaktır.

Çalışmanın önemli bir kısıtı ise Borsa İstanbul’a yatırım yapan yatırımcıların lokasyonlarıdır. Bu çalışmada sadece İstanbul ili HKİ değerleri analize dahil edilmiştir. Diğer illerin HKİ değerlerinin de analize ilave edilmesi, daha sağlıklı sonuçlar temin edilmesine imkan verebilir. İlerleyen farklı çevresel faktörlerin (nem, sıcaklık gibi) hisse senedi getirileri üzerindeki etkileri incelenerek literatüre katkı sağlanabilir.

NOTLAR

¹ İstanbul’a ilişkin HKİ İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 19 bölgeye yerleştirilen istasyonlardan elde edilen verilerin ortalaması alınarak elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akhtari, M. (2011), “Reassessment of the Weather Effect: StockPrices and Wall Street Weather”, *UndergraduateEconomicReview*, 7(1), 1-25.
- Bullinger, M. (1989). “Psychological Effects of Air Pollution on Healthy Residents-A Time Series Approach”, *Journal of Environmental Psychology*, 9, 103-118.
- Bullinger, M. (1990), *Environmental Stress: Effects of Air Pollution on Mood, Neuropsychological Functionand Physical State*, Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Cao, M., J. Wei. (2005), “Stock Market Returns: A Note on Temperature Anomaly”, *Journal of Bankingand Finance*, 29, 1559-1573.
- Chang, S., S. Chen, R. Chou, Y., Lin. (2008), “Weather and Intraday Patterns in Stock Returns and Trading Activity”, *Journal of Banking and Finance*, 1754-1766.

- Chang, T., N. Chien-Chung, Y. MingJing, Y. Tse-Yu (2006), “Are Stock Market Returns Related to the Weather Effects?, Empirical Evidence from Taiwan”, *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 364, 343-354.
- Evans, G.W., S.V., Jacobs, D. Dooley, R. Catalino (1987), “The Interaction of Stressful Life Events and Chronic Strains on Community Mental Health”, *American Journal of Community Psychology*, 15, 23-24.
- Evans, G., S. Colome, D., Shearer. (1988), “Psychological Reactions to Air Pollution”, *Environmental Research*, 45, 1-15.
- Evans, G., S. Jacobs. (1981), “Air Pollution and Human Behavior”, *Journal of Social Issues*, 37, 95-125.
- Försti, A. (2017), “The Stock Market Effect of Air Pollution: Evidence from Finland and Hong Kong”, Bachelor’s Thesis, 29s.
- Garrett, I., M. Kamstra, L. Kramer. (2005), “Winter Blues and Time Variation in the Price of Risk”, *Journal of Empirical Finance*, 12, 291-316.
- Goetzmann, W., Zhu, N., Ning. (2005), “Rain or Shine: Where is the Weather Effect?”, *European Financial Management*, 11(5), 559-578.
- Hirshleifer, D., T. Shumway. (2003), “Good Day Sunshine: Stock Returns and the Weather”, *The Journal of Finance*, 58, 1099-1032.
- Hu, X., Z.O. Li, Y. Lin (2014), “Particles, Pollutions and Prices”, <http://abfer.org/docs/2015/program-5/particles-pollutions-and-prices.pdf>
- Jones, J. (1978), “Adverse Emotional Reactions of Non smokers to Secondary Cigarette Smoke”, *Environmental Psychology & Nonverbal Behavior*, 3, 125-127.
- Kahneman, D., A. Tversky (1979), “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, *Econometrica*, XLVII, 263-291.
- Kamstra, M., L. Kramer, M. Levi (2000), “Losing Sleep at the Market: The Day light Saving Anomaly”, *The American Economic Review*, 90, 1005-1011.
- Kamstra, M., L. Kramer, M. Levi (2003), “Winter Blues: A Sad Stock Market Cycle”, *The American Economic Review*, 93, 324-343.
- Kelly, P., F. Meschke. (2010), “Sentiment and Stock Returns: The SAD Anomaly Revisited”, *Journal of Banking and Finance*, 34, 1308-1326.
- Lepori, G.M. (2016), “Air Pollution and Stock Returns: Evidence from A Natural Experiment”, *Journal of Empirical Finance*, 35, 25-42.
- Levy, T., J. Yagil, (2011), “Air Pollution and Stock Returns in the US”, *Journal of Economic Psychology*, 32, 374-383.
- Levy, T., J. Yagil (2013), “Air Pollution and Stock Returns - Extensions and International Perspective”, *International Journal of Engineering, Business and Enterprise Applications (IJEBA)*, 13(107), 1-14.
- Li, Q., C.H. Peng (2016), “The Stock Market Effect of Air Pollution: Evidence from China”, *Applied Economics*, 48(36), 3442-3461.

- Loughran, T., P. Schultz (2004), "Weather, Stock Returns and the Impact of Localized Trading Behavior", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 39, 343-364.
- Rotton, J. (1983), "Affective and Cognitive Consequences of Malodorous Pollution", *Basic and Applied Social Psychology*, 4, 171-191.
- Saunders, E. (1993), "Stock Price and Wall Street Weather", *The American Economic Review*, 83, 1337-1345.
- Sefil, S., H.K. Çilindiroğlu (2011), "Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bölgesel ve Duygusal Eğilimleri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 247-268.
- Stone, J., S. Breidenbach, N. Heimstra (1979), "Annoyance Response of Non smokers to Cigarette Smoke", *Perceptual and Motor Skills* 49, 907-916.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Hava Kalitesi İzleme İstasyonları Web Sitesi, <http://www.havaizleme.gov.tr/Default.ltr.aspx>, (E.T.: 06.08.2016).
- Tufan, C., R. Sarıççek (2013), "Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 159-182.
- Wu, X., S. Chen, J. Guo, G. Gao (2017), "Effect of Air Pollution on the Stock Yield of Heavy Pollution Enterprises in China's Key Control Cities", *Journal of Cleaner Production*, 170, 399-406.
- Yuan, K., L. Zheng, Q. Zhu (2006), "Are Investors Moonstuck? Lunar Phases and Stock Returns", *Journal of Empirical Finance*, 13, 1-23.

BORSA EKONOMİNİN BAROMETRESİ MİDİR? TÜRKİYE'DE EKONOMİK AKTİVİTE İLE HİSSE SENEDİ FİYATLARI ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 89-106*

Orhan KARACA

Dr., İstanbul Kültür Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü
o.karaca@iku.edu.tr

Öz: Ekonomi ile borsa arasındaki ilişki uzun zamandır önemli bir ekonomik araştırma konusu olmuştur. Hisse senedi fiyatları ile ekonomik aktivitedeki dalgalanmalar arasında gözlenen ilişki, borsanın ekonominin barometresi olduğu şeklinde yaygın bir görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çalışmada bu görüş test edilmiştir. Çalışmada Türkiye'deki ekonomik aktivite ile hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisi, üç aylık veriler kullanılarak, 2000-2016 dönemi için araştırılmıştır. Ampirik analizde Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Nedensellik testlerinin sonuçları, Türkiye'de hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Bu, borsanın ekonominin barometresi olduğu görüşünü destekleyen bir sonuçtur.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik aktivite, borsa, hisse senedi fiyatları, nedensellik.

**IS THE STOCK MARKET
A BAROMETER OF THE ECONOMY?
THE CAUSALITY RELATIONSHIP
BETWEEN ECONOMIC ACTIVITY
AND STOCK PRICES IN TURKEY**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 89-106*

Orhan KARACA

Dr., Istanbul Kültür University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Economics
o.karaca@iku.edu.tr

Abstract: The relationship between the economy and the stock market has long been an important subject of economic research. The observed relationship between the fluctuations in stock prices and economic activity has led to a widespread view that the stock market is a barometer of the economy. This view is tested in this study. In the study, the causality relationship between economic activity and stock prices in Turkey is investigated using quarterly data for the period 2000-2016. Toda-Yamamoto causality test is used in the empirical analysis. The results of the causality tests show that there is unidirectional causality running from stock prices to economic activity in Turkey. This is a result supporting the view that the stock market is a barometer of the economy.

Keywords: *Economic activity, stock market, stock prices, causality.*

*“Borsalar hem mevcudu ölçer, termometredir.
Hem de ilerisi için sinyaller verir yani bir nevi
barometredir. Borsadaki iniş-çıkışlar
ekonomideki iniş çıkışlara paraleldir.”*

-Doğan Cansızlar, 2001
(Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı,
20.11.2000-17.11.2006)¹

GİRİŞ

Finansal piyasaların önemli bir bileşeni olan menkul kıymet borsaları ile ekonomi arasındaki ilişki iktisatçıların uzun zamandır ilgisini çeken bir konudur. Borsalarda işlem gören hisse senetlerinin fiyatlarındaki dalgalanmalar ile ekonominin faaliyet hacmindeki dalgalanmalar arasında gözlenen ilişki, borsanın ekonominin barometresi olduğu şeklinde yaygın bir görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ilişki, çok eskiden beri, borsa endekslerinin ekonominin geleceğine ilişkin öngörüler yapılırken kullanılan popüler öncü göstergelerden birisi olmasını sağlamıştır. Borsanın ekonomi için öncü gösterge olmasına Tobin’in (1969) “q teorisi” ve “servet etkisi” gibi teorik görüşler temel sağlamaktadır. Fakat Samuelson’un (1966) “Borsa, son beş resesyondan dokuzunu tahmin etmiştir” şeklindeki alaycı ifadesinde görüldüğü gibi, borsaların öncü gösterge olarak performansı her zaman kuşku çekmiştir. Öte yandan Galbraith (1955) gibi, ekonomi ile borsa arasındaki ilişkinin her zaman ekonomiden borsaya doğru olduğunu ileri sürenler olmuştur. Finans teorisindeki finansal varlıkları fiyatlama modelleri de bu ikinci görüşe teorik temel sağlamaktadır. Bu durum borsa ile ekonomi arasındaki ilişkide nedenselliğin yönü konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Bu da bazı iktisatçıları bu nedensellik ilişkisini araştırmaya yöneltmiştir (örn. bkz. Mahdawi, Sohrabian, 1991; Gallinger, 1994; Adrangi vd., 1999; Sawhney vd., 2006; Duca, 2007). Ancak bu çalışmalar nedenselliğin yönü konusunda ortak bir sonuca ulaşamamıştır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de hisse senedi fiyatları ile ekonomik aktivite arasındaki nedensellik ilişkisini araştırarak ilgili literatüre bir katkıda bulunmaktır. Bu ilişkinin ortaya konulmasının hem finansal yatırımcılar hem de ekonomi yönetimi - hükümet ve Merkez Bankası- açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu ilişkinin ortaya konulması finansal yatırımcılara portföylerini hisse senetleri ve diğer finansal yatırım araçları arasında daha dengeli bir şekilde dağıtma imkanını verecek, ekonomi yönetimine de para ve maliye politikalarını daha iyi uygulama olanağı sağlayabilecektir. Çalışmanın temel hipotezi borsanın ekonominin barometresi olduğu şeklindedir. Eğer durum gerçekten böyleyse, borsadaki gelişmeler ekonomi yönetimine ekonomik aktivitenin geleceği konusunda sinyal verecektir. Çalışmada ekonomik aktivitenin göstergesi olarak reel Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (GSYH) değişkeni, hisse senedi fiyatlarının göstergesi olarak ise Borsa İstanbul (BİST) 100 Endeksi’nin GSYH

deflatörüyle reel hale getirilmiş biçimi kullanılmıştır. BİST 100 Endeksi, Türkiye’de hisse senedi fiyatlarının göstergesi olarak en sık kullanılan değişkendir. GSYH ise genelde ekonominin ne kadar iyi performans gösterdiğinin en iyi ölçüsü olarak kabul edilir (Mankiw, 2009: 18). Bunun nedeni, üretim, harcama ve gelir yöntemleri olmak üzere üç şekilde hesaplanabilen GSYH’nin ekonomideki hem toplam üretimi, hem toplam harcamayı ve hem de toplam geliri ifade edebilmesidir. Aylık verilerle yapılan çalışmalarda iktisadi aktivitenin göstergesi olarak sanayi üretimi gibi başka değişkenler kullanılabilse de, üçer aylık veya yıllık verilerle yapılan çalışmalarda GSYH’nin kullanılması neredeyse standart bir hal almıştır. Çünkü GSYH genelde üçer aylık veya yıllık olarak hesaplanmakta, aylık verileri henüz bulunmamaktadır. Çalışmada Borsa İstanbul (BİST) 100 Endeksi ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi, 2000:I-2016:IV dönemi için ve üçer aylık veriler kullanılarak araştırılmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda Türkiye’de hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu, borsanın ekonominin barometresi olduğu görüşünü destekleyen bir sonuçtur.

Çalışma şöyle organize edilmiştir. Bu giriş bölümünden sonra birinci bölümde ekonomi ile borsa arasındaki ilişki konusundaki teorik ve ampirik literatürün bir özeti verilmektedir. İkinci bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmıştır. Üçüncü bölüm, yapılan ampirik analizleri içermektedir. Son bölümde ise çalışmada ulaşılan sonuçlar özetlenmekte ve değerlendirilmektedir.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Borsa ile ekonomi arasındaki ilişki iktisatçıların uzun zamandır ilgisini çekmektedir. Hisse senetlerinin fiyatlarındaki dalgalanmalar ile ekonomik aktivitedeki dalgalanmalar arasında bir ilişki olduğu çok eskiden beri gözlenmektedir. Ancak bu ilişkinin yönü çıplak gözle tespit edilebilecek kadar açık değildir. Acaba önce hisse senedi fiyatlarında yükselme (düşüş) olup da sonra bunu ekonomik aktivitede canlanma (yavaşlama) mı takip etmektedir yoksa bunun tam tersi mi olmaktadır? İşte bu soru yanıtlanmaya muhtaçtır.

İktisatçılar bugüne kadar borsa ile ekonomi arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik olarak çeşitli teoriler geliştirmiştir. Bu teorilerin bir kısmı ekonomiden borsaya doğru bir nedenselliğe işaret ederken, bir kısmı da borsadan ekonomiye doğru bir nedensellik öngörmektedir. Ekonomiden borsaya doğru nedensellik öngören görüşler genelde finans teorisindeki finansal varlıkları fiyatlama modellerine dayanmaktadır. Ancak finansal varlıkları fiyatlama modelleri, görünüşte de olsa, borsadan ekonomiye doğru bir nedenselliğe de kapı açmaktadır. Borsadan ekonomiye doğru nedensellik öngören görüşlerin diğer teorik kaynakları ise Tobin’in (1969) “q teorisi”, “servet

etkisi” ve “tüketici güveni etkisi” olarak sıralanabilir. Ekonomi literatüründe her iki görüşü de destekleyen ampirik çalışmalar da bulunmaktadır. Aşağıda bu teorik görüşler ve bunlarla ilgili olarak yapılan ampirik çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

Finans teorisindeki finansal varlıkları fiyatlama modelleri, borsa ile ekonomi arasındaki ilişkide nedenselliğin yönünün ekonomiden borsaya doğru olduğu görüşüne teorik temel sağlamaktadır. Burada iki temel varlık fiyatlama modelinden bahsedilebilir: Sharpe (1964), Litner (1965) ve Mossin (1966) tarafından geliştirilen Finansal Varlık Fiyatlama Modeli (Capital Asset Pricing Model: CAPM) ile Ross (1976) tarafından geliştirilen Arbitraj Fiyatlama Modeli (Arbitrage Pricing Model: APM). Varlık fiyatlama modelleri, herhangi bir menkul kıymetin beklenen getirisi ile risk derecesi arasındaki ilişkiyi gösterir. Bu modellere göre, bir hisse senedinin fiyatı, gelecekteki beklenen getirilerinin veya bir başka deyişle nakit akışlarının (kâr payı + değer artışı) iskonto edilmiş bugünkü değerine eşittir. Burada iskonto oranı, risksiz faiz oranı (genellikle devlet tahvili faizi) ve risk primi değişkenlerine bağlı olarak belirlenir. Beklenen getiriler, risksiz faiz oranı ve risk primi ise ekonomideki gelişmelerden etkilenir. Böylece varlık fiyatlama modelleri ekonomiden borsaya doğru bir nedensellik öngörmektedir. Burada borsayı etkileyen ekonomik gelişmeler sadece ekonomik aktivitedeki değişiklikleri değil, enflasyon, faiz oranı, döviz kuru gibi değişkenlerdeki değişiklikleri de içermektedir. Konumuz açısından bu faktörlerden sadece ilkinde odaklanırsak, ekonomik aktivite düzeyinin şirketlerin kârları üzerindeki etkisi dolayısıyla hisse senedi fiyatlarını etkileyebileceğini söyleyebiliriz. Abdullah ve Hayworth'un (1993: 52) belirttiği gibi, üretimdeki bir artış nakit akışlarını arttırarak hisse senedi fiyatlarını yükseltirken, bir resesyon tam tersi etkide bulunacaktır. Chen *vd.* (1986), bu görüşü destekleyen bulgulara ulaşmıştır.

Esasında, Pearce (1983: 8) tarafından belirtildiği gibi, varlık fiyatlama modelleri, borsanın ekonomik aktivite için öncü gösterge olabilmesine de kapı açmaktadır. Ancak burada borsadan ekonomiye doğru gerçek bir nedensellik değil, görünüşte bir nedensellik söz konusudur. Bu durum borsanın beklentilerden etkilenmesinden ve hem hisse senedi fiyatlarını hem de ekonominin faaliyet hacmini etkileyen gelişmelere çok daha hızlı tepki vermesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik aktiviteyi gecikmeli olarak etkileyen bazı gelişmeler varlık fiyatlama modellerindeki iskonto oranını daha çabuk etkileyerek, hisse senedi fiyatlarında daha önce değişikliğe neden olabilir. Örneğin reel faiz oranlarındaki bir yükseliş iskonto oranını yükselterek hisse senedi fiyatlarını hemen düşürürken, ekonomik aktivitede gecikmeli olarak yavaşlama yaratır. Bu durumda borsadaki düşüş ekonomideki yavaşlamayı öncülemiş olur. Piyasa katılımcıları arasında yakın dönemde ekonomide bir resesyon yaşanacağı ve dolayısıyla şirket kârlarının düşeceği beklentisi ortaya çıktığında da beklenen getiriler gerileyecek ve hisse senedi fiyatları derhal düşecektir. Bir süre sonra gerçekten resesyon yaşanırsa, borsadaki düşüş ekonomik aktivitedeki düşüşü öncülemiş olacaktır. Tabii beklenen resesyon

gerçekleşmezse borsa ekonomik aktiviteye ilişkin olarak yanlış sinyal vermiş olur. Bu tür yanlış sinyaller ne kadar çoksa borsanın ekonomi için öncü gösterge olma işlevi o kadar zayıflayacaktır. Samuelson'un (1966) "Borsa, son beş resesyondan dokuzunu tahmin etmiştir" şeklindeki alaycı ifadesinde görüldüğü gibi, bu tür yanlış sinyallerin varlığı bazı iktisatçıların borsaların öncü gösterge olarak performansından her zaman kuşku duymasına neden olmuştur. Fakat Fischer ve Merton'un (1984: 9) ifade ettiği gibi, hisse senedi fiyatları çok uzun süredir konjonktür dalgalanmalarının öngörülmesi amacıyla kullanılan öncü göstergeler arasında yer almaktadır. Fischer ve Merton (1984), borsanın gerçekten bu amaca hizmet edebileceğine ilişkin kanıtlar sunmuştur. Fama (1981; 1990), Kaul (1987) ve Schwert'in (1990) hisse senedi fiyatlarıyla gelecekteki ekonomik aktivite arasında güçlü bir ilişki bulması da bu görüşü desteklemektedir.

Varlık fiyatlama modellerinin ortaya koyduğu yukarıdaki ilişki, hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru görünüşte bir nedensellik ortaya çıkarır. Burada gerçek nedensellik kaynağı hem hisse senedi fiyatlarını hem de ekonomik aktiviteyi etkileyen faktördür. Fakat ekonomi literatüründe hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru gerçek bir nedenselliği öngören teoriler de vardır. Bunlardan biri Tobin'in (1969) q teorisidir. q teorisi, hisse senedi fiyatlarından yatırımlara doğru bir ilişki öngörür. Yatırım harcamaları ekonomideki büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğundan, sonuçta burada hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru bir nedensellik ortaya çıkar. Tobin, q'yu, firmanın piyasa değerinin sermaye yenileme maliyetine oranı olarak tanımlamıştır. q değeri yüksekse, firmanın piyasa değeri sermaye yenileme maliyetinden fazla demektir. Bunun anlamı, yeni fabrika veya teçhizata harcanacak sermayenin şirketin piyasa fiyatına göre daha düşük olmasıdır. Bu durumda firma az miktarda hisse senedi ihraç ederek fazla miktarda yeni sermaye mali satın alabileceği için yatırım harcamalarını arttıracaktır. Firmanın q değerinin düşük olması durumunda ise piyasa değeri sermaye yenileme maliyetine göre daha düşüktür. Bu durumda firma, sermayesini büyütme isterse, yeni sermaye malları almak yerine bir başka firmayı düşük fiyattan satın almaya çalışmayı tercih edecektir. Bu da yeni sermaye mallarının satın alınması anlamına gelen yatırım harcamalarının düşük kalmasına neden olacaktır. Fischer ve Merton (1984) ile Barro (1990), yatırımlar ile hisse senedi fiyatları arasında, q teorisinin öngördüğü gibi güçlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru nedensellik öngören bir başka teorik argüman servet etkisidir. Bu etki, Ando ve Modigliani (1963) tarafından geliştirilen tüketim ilişkin yaşam süreci hipotezine dayanmaktadır. Söz konusu modelde tüketim harcamaları, tüketicinin yaşamı boyunca elde ettiği kaynaklar tarafından belirlenmektedir. Tüketicilerin yaşamı boyunca sahip oldukları kaynakların önemli bir bileşeni finansal servetleri, finansal servetin en önemli bileşeni ise hisse senetleridir. Hisse senedi fiyatları arttığı zaman mevcut finansal servetin değeri

yükseleceği için tüketimde de artış olacaktır. Hisse senedi fiyatları düştüğünde ise bunun tersi yaşanacaktır. Tüketim harcamalarının ekonomik büyümenin önemli belirleyicilerinden biri olduğu düşünülürse, bu argüman da hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru bir nedensellik içermektedir. Fischer ve Merton (1984) ile Poterba ve Samwick (1995), bu görüşü destekleyen bulgular elde etmiştir.

Hisse senedi fiyatlarından tüketim harcamalarına ve dolayısıyla ekonomik aktiviteye doğru bir ilişki de tüketici güveni vasıtasıyla kurulmaktadır. Buna göre hisse senedi fiyatlarındaki bir artış tüketicinin geleceğe güvenini artırarak daha fazla harcama yapmasına yol açarken, hisse senedi fiyatları düştüğünde ise tersi olmaktadır. Bazı ampirik çalışmalar bu görüşü desteklemektedir. Carroll *vd.* (1994) ile Bram ve Ludvigson (1998) tüketici güveninin tüketim harcamalarını etkilediğini bulurken, Otoo (1999) ile Jansen ve Nahuis (2003) ise hisse senedi fiyatlarının tüketici güvenini etkilediği bulgusuna ulaşmıştır.

Borsa ile ekonomi arasındaki ilişkide nedenselliğin her iki yönde de olabileceğine ilişkin teorik görüşlerin bulunması ve bu görüşlerin ampirik çalışmalarla da desteklenmesi, bazı iktisatçıları bu nedensellik ilişkisinin yönünü araştırmaya yöneltmiştir. Fakat bu çalışmalar ortak bir sonuca ulaşamamıştır. Bu çalışmaların sonuçları borsa ile ekonomi arasındaki ilişkide nedenselliğin yönünün zamana ve mekana göre değiştiğini göstermektedir. Mahdavi ve Sohrabian (1991), ABD’de 1960: I-1989: II döneminde üç aylık verilerle hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru bir nedensellik tespit etmiştir. Gallinger (1994), ABD’de 1948:1-1990:9 döneminde ve çeşitli alt dönemlerde aylık verilerle hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru nedensellik bulmuştur. Adrangi *vd.* (1999), Kore’de 1978:1-1996:3 ve Meksika’da 1985: 8-1995: 12 döneminde aylık verilerle ekonomik aktiviteden hisse senedi fiyatlarına doğru nedensellik olduğu sonucuna varmıştır. Sawhney *vd.* (2006), 1970: I-2003: IV döneminde üç aylık verilerle ABD’de ekonomik aktiviteden hisse senedi fiyatlarına doğru nedensellik bulurken, Kanada’da iki yönlü nedensellik bulgusuna ulaşmıştır. Duca (2007), üçer aylık verilerle ABD’de 1957: I-2005: II, Japonya’da 1957: I-2004: IV ve Fransa ile Birleşik Krallık’ta 1970: I-2004: IV döneminde hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru nedensellik bulurken, Almanya’da 1970: I-2004: IV döneminde herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir.

Borsa ile ekonomi arasındaki nedensellik ilişkisi Türkiye’de de bazı iktisatçıların ilgisini çekmiştir. Fakat az sayıda olan Türkiye üzerine yapılan çalışmaların sonuçları da birbirleriyle tutarlı değildir. Yılmaz *vd.* (2007), 1990: 1-2003:12 döneminde aylık verilerle hisse senedi fiyatları ile ekonomik aktivite arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulamamıştır. Kaplan (2008) üçer aylık verilerle 1987:I-2006:IV döneminde, Özer *vd.* (2011) aylık verilerle 1996: 1-2009: 12 döneminde hisse senedi fiyatlarından ekonomik

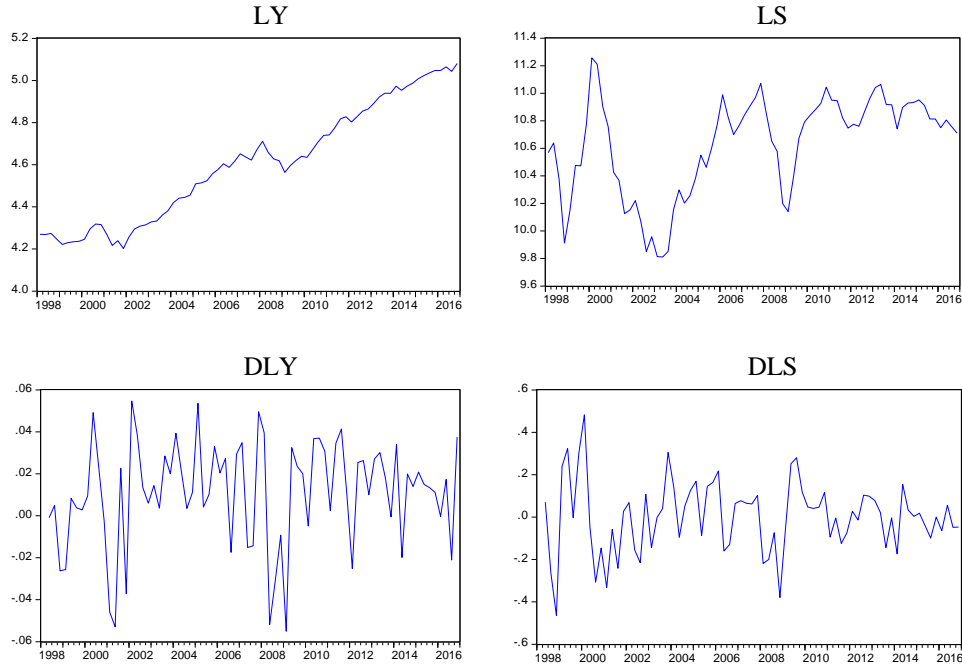
aktiviteye doğru nedensellik bulmuştur. Elmas *vd.* (2011) ise 1998:I-2010:III döneminde üçer aylık verilerle ekonomik aktiviteden hisse senedi fiyatlarına doğru nedensellik tespit etmiştir.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışmanın ampirik bölümünde ekonomik aktivite göstergesi olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış 2009 baz yıllı üç aylık reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) serisi kullanılmıştır. Bu seri ilgili kurumun internet sitesinden (<http://www.tuik.gov.tr>) alınmıştır. Çalışmanın yapıldığı sırada bu seride 1998:I-2016:IV dönemine ait 76 gözlem bulunmaktaydı. Çalışmada hisse senedi fiyatlarının göstergesi olarak ise 1986=1 bazlı Borsa İstanbul (BİST) 100 Endeksi'nin GSYH deflatörüyle reel hale getirilmiş biçimi kullanılmıştır. BİST 100 Endeksi serisi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nin (EVDS) internet sitesinden (<http://evds.tcmb.gov.tr>) alınmıştır. GSYH deflatörü ise TÜİK'in internet sitesinden alınan cari ve reel GSYH serileri kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışmanın örneklem periyodu, serilerin bulunabilirliği ve ekonometrik analizlerdeki gecikme sayıları dikkate alınarak, 2000: I-2016: IV dönemi olarak belirlenmiştir. Bu dönem 17 yıldan oluşmakta ve üçer aylık toplam 68 gözlemi içermektedir. Çalışmada kullanılan serilerin doğal logaritması alınmış biçimleri (LY ve LS) ve logaritmik birinci sıra farkları (DLY ve DLS) Şekil 1'de verilmektedir. DLY serisi reel ekonomik büyüme oranına, DLS serisi ise hisse senedi fiyatlarındaki reel değişim oranına karşılık gelmektedir.

Uygulamalı iktisatta zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerinin araştırılmasında kullanılan yöntemlerin temeli Granger (1969) çalışmasına dayanmaktadır. Granger (1969), zaman serileri arasındaki öncelik-sonralık ilişkisine dayanan bir nedensellik testi geliştirmiştir. Bu testin orijinal halinde değişkenlerin durağanlık özellikleri dikkate alınmamıştır. Ancak zaman serisi literatüründe yaşanan gelişmeler sonrasında bunun önemli bir eksiklik olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan zaman serileriyle çalışılması halinde "sahte regresyon" problemiyle karşılaşılabilceğini göstermiştir. Sahte regresyon, gerçekte ilişkisiz olan değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin bulunmasıdır. Bu gelişmeden sonra Granger nedensellik testi bazı değişiklikler geçirmiş ve bazı türevleri de ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilmiştir. Toda-Yamamoto (TY) nedensellik testi, kullanılan seriler durağan olmasalar ve aynı derecede farkı alındığında durağan hale gelmeseler bile, sahte regresyon problemiyle karşılaşmadan düzey değerleriyle çalışma olanağını vermektedir. Bu avantajları nedeniyle bu çalışmada TY nedensellik testi kullanılmıştır.

Şekil 1. Kullanılan Serilerin Logaritmik Değerleri ve Birinci Sıra Farkları

TY nedensellik testi bir Vektör Otoregresyon (Vector Autoregression: VAR) modeli üzerinden uygulanır. Bu test uygulanırken VAR modeli $k + d_{max}$ adet gecikme ile tahmin edilir. Burada k VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} ise değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini gösterir. Model tahmin edildikten sonra katsayıların ilk k tanesinin ortak anlamlılığı için Wald testi yapılır ve buna göre nedenselliğe karar verilir. İki değişkenli basit bir VAR modeli için TY nedensellik testinin uygulaması aşağıdaki gibi gösterilebilir. TY nedensellik testinde (1) numaralı denklemdeki γ_{1i} ve (2) numaralı denklemdeki σ_{1i} katsayılarının grup halinde sifıra eşit olup olmadıklarına bakılır. γ_{1i} katsayıları belirli bir istatistiksel anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklıysa X'in Y'nin nedeni olduğu anlaşılır. σ_{1i} katsayıları belirli bir istatistiksel anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklıysa Y'nin X'in nedeni olduğuna hükmedilir. Bu iki durum aynı anda gerçekleşiyorsa iki değişken arasında karşılıklı nedensellik var demektir. İki durum da geçerli olmadığında ise iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur.

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \beta_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k \gamma_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \gamma_{2j} X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = \delta + \sum_{i=1}^k \rho_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \rho_{2j} X_{t-j} + \sum_{i=1}^k \sigma_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d_{max}} \sigma_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Yukarıda belirtildiği gibi, TY nedensellik testinde değişkenlerin durağan olup olmadığı önemli değildir. Bu yüzden değişkenlerin durağan olup olmadıklarını araştırmak gerekmemektedir. Ancak değişkenlerin maksimum bütünleşme derecelerinin tespit edilmesi gereklidir ve bu da durağanlığın test edilmesi için kullanılan yöntemlerle yapılmaktadır. Bu çalışmada değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesi, Dickey ve Fuller (1979; 1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips ve Perron (1988) tarafından geliştirilen Phillips-Perron (PP) birim kök testi kullanılarak incelenmiştir.

3. ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın ampirik bölümünde ilk olarak ele alınan değişkenlerin maksimum bütünleşme dereceleri araştırılmıştır². Bunun için yapılan ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları Tablo 1’de verilmektedir. ADF ve PP birim kök testleri hem sabit terimli modelle hem de sabit terim ve trendli modelle yapılmıştır. Fakat Şekil 1’de sadece LY’nin düzey değerinin trende sahip olduğu görülmekte, LS’nin düzey değeri ve her iki değişkenin birinci farklarında ise trend gözlenmemektedir. Bu nedenle LY’nin düzey değeri için sabit terim ve trendli modelin sonuçları, LS’nin düzey değeri ve her iki değişkenin birinci farkları için ise sabit terimli modelin sonuçları daha güvenilirdir. ADF ve PP birim kök testlerine göre, LY ve LS serileri düzeyde durağan değildir ama birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedir. Bu, her iki serinin de maksimum bütünleşme derecesinin I(1) olduğunu ifade etmektedir. Böylece yapılacak TY nedensellik testi için $d_{max} = 1$ olarak belirlenmiş olmaktadır.

Tablo 1. Değişkenlerin Maksimum Bütünleşme Derecesinin Belirlenmesi

	Sabit terimli model		Sabit terim ve trendli model	
	p	Test istatistiği	P	Test istatistiği
ADF Birim Kök Testi				
<i>Düzy</i>				
LY	0	-0.072	0	-2.375
LS	1	-2.578	1	-3.247*
<i>Birinci fark</i>				
DLY	0	-7.482***	0	-7.438***
DLS	4	-5.271***	4	-5.209***
PP Birim Kök Testi				
<i>Düzy</i>				
LY	0	-0.072	2	-2.535
LS	2	-2.048	1	-2.388
<i>Birinci fark</i>				
DLY	1	-7.484***	1	-7.440***
DLS	3	-5.939***	3	-5.883***

Not: p, ADF testinde modele değişkenin kaç gecikmeli değerinin eklendiğini, PP testinde test istatistiği düzeltilirken kullanılan bant genişliğini göstermektedir. ADF testinde maksimum gecikme 6 olarak alınmış ve uygun gecikme uzunluğu Akaïke Bilgi Kriteri (AIC) kullanılarak belirlenmiştir. ***, ** ve * işaretleri, %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir. MacKinnon'a (1996) dayanan kritik değerler, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için, sabit terimli modelde -3.530, -2.905 ve -2.590, sabit terim ve trendli modelde -4.099, -3.477 ve -3.166'dır.

Çalışmanın ampirik bölümünün ikinci aşaması TY nedensellik testi için kurulacak VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesidir. Bunun için beş adet bilgi kriterine başvurulmuştur. Burada LY değişkeninin trend içerdiği göz önüne alınarak VAR modeline dışsal olarak trend değişkeni eklenmiştir. Üçer aylık verilerle çalıştığımız için ve de ekonomi teorisinde değişkenler arasında genelde 9-18 ay arası gecikmelerin öngörüldüğü dikkate alınarak maksimum gecikme uzunluğu ise 6 olarak belirlenmiştir. Söz konusu bilgi kriterleriyle ilgili sonuçlar Tablo 2'de verilmektedir. Tablo 2'deki sonuçlar bu şekilde kurulacak VAR modeli için uygun gecikme uzunluğunun 2 olduğunu göstermektedir. Beş bilgi kriterinden dördü bu sonucu vermektedir.

Ancak VAR modelinin sonuçlarının güvenilir olabilmesi için bazı kriterler açısından sağlam olması gerekmektedir. Bu kriterlerden biri de hata terimlerinde ardışık bağımlılık bulunmamasıdır. Fakat 2 gecikmeli VAR modeli için yapılan Lagrange Çarpanı (Lagrange Multiplier: LM) testi hata terimlerinde ardışık bağımlılık olduğunu göstermiştir. Bu LM testinin sonuçları Tablo 3'te verilmektedir. Bu nedenle VAR modeli beşinci kriterin uygun olduğunu gösterdiği 5 gecikme ile kurulmuştur. 5 gecikmeli VAR modelinde ardışık bağımlılık olmadığı gibi değişen varyans ve hata

terimlerinin normal dağılmaması gibi sorunlar da yoktur. Ayrıca 5 gecikmeli VAR modeli istikrarlı bir yapıya da sahiptir³. Böylece yapılacak TY nedensellik testi için $k = 5$ olarak belirlenmiş olmaktadır.

Tablo 2. VAR Modelinin Uygun Gecikme Uzunluğunun Seçilmesi

Gecikme sayısı	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-	1.570E-04	-3.082	-2.951	-3.030
1	163.707	1.370E-05	-5.522	-5.261	-5.419
2	29.590	9.570E-06*	-5.882*	-5.490*	-5.727*
3	0.695	1.070E-05	-5.776	-5.254	-5.569
4	7.225	1.060E-05	-5.783	-5.130	-5.524
5	9.670*	1.010E-05	-5.838	-5.054	-5.527
6	1.712	1.100E-05	-5.752	-4.838	-5.390

Not: LR: Olabilirlik Oranı, FPE: Son Tahmin Hatası, AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri, HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri demektir. * işareti, ilgili kriterin uygun bulunduğu gecikme uzunluğunu ifade etmektedir.

Tablo 3. VAR Modelinin Hata Terimleri İçin LM Ardışık Bağımlılık Testi

Testin gecikme sayısı	2 gecikmeli VAR modeli		5 gecikmeli VAR modeli	
	LM istatistiği	Kesin olasılık değeri	LM istatistiği	Kesin olasılık değeri
1	12.629	0.013**	4.962	0.291
2	3.624	0.459	7.072	0.132
3	4.466	0.347	5.272	0.261
4	4.814	0.307	6.748	0.150
5	2.895	0.576	1.392	0.846
6	4.276	0.370	1.214	0.876

Not: ***, ** ve * işaretleri, yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 istatistiksel anlamlılık seviyelerinde ardışık bağımlılık bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmanın ampirik bölümünün üçüncü aşaması TY nedensellik testinin yapılmasıdır. Önceki iki aşamada elde edilen sonuçlara dayanılarak, TY nedensellik testi için VAR modeli $k + d_{max} = 5 + 1 = 6$ gecikme ile kurulmuştur. Daha sonra bu gecikmelerin k 'ye karşılık gelen ilk beşine ait katsayılar için Wald testi yapılmış ve ki-kare istatistikleri hesaplanmıştır. Bu ki-kare istatistikleri ile bunların kesin olasılık değerleri Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı değişkenler	Bağımsız değişkenler	
	LY	LS
LY	-	26.788 (0.000)***
LS	5.287 (0.382)	-

Not: Tablodaki sayılar ki-kare istatistikleri, parantez içindeki sayılar bu istatistiklerin kesin olasılık değerleridir. ***, ** ve * işaretleri, yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4'teki sonuçlar Türkiye'de hisse senedi fiyatlarından iktisadi aktiviteye doğru tek yönlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Çünkü LY'nin bağımlı değişken olduğu modelde LS'nin gecikmeli terimlerinin katsayıları %1 istatistiksel anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklı çıkarken, LS'nin bağımlı değişken olduğu modelde LY'nin gecikmeli terimlerinin katsayıları sıfırdan farklı çıkmamıştır.

Çalışmanın ampirik bölümünün son aşaması duyarlılık analizinin yapılmasıdır. Çünkü üçüncü aşamada elde edilen sonucun ilk iki aşamada yapılan birtakım hatalardan etkilenmiş olması mümkündür. Bu nedenle üçüncü aşamada elde edilen sonucun ilk iki aşamadaki farklı sonuçlara karşı duyarlı olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Tablo 5. Farklı Maksimum Bütünleşme Dereceleriyle Duyarlılık Analizleri

Bağımlı değişkenler	Bağımsız değişkenler	
	LY	LS
$k + d_{max} = 5 + 0 = 5$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	40.627 (0.000)***
LS	7.178 (0.208)	-
$k + d_{max} = 5 + 2 = 7$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	25.797 (0.000)***
LS	5.193 (0.393)	-

Not: Tablodaki sayılar ki-kare istatistikleri, parantez içindeki sayılar bu istatistiklerin kesin olasılık değerleridir. ***, ** ve * işaretleri, yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6. Farklı Uygun Gecikme Uzunluklarıyla Duyarlılık Analizleri

Bağımlı değişkenler	Bağımsız değişkenler	
	LY	LS
$k + d_{max} = 1 + 1 = 2$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	31.287 (0.000)***
LS	0.238 (0.626)	-
$k + d_{max} = 2 + 1 = 3$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	29.038 (0.000)***
LS	1.023 (0.600)	-
$k + d_{max} = 3 + 1 = 4$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	29.026 (0.000)***
LS	0.562 (0.905)	-
$k + d_{max} = 4 + 1 = 5$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	28.532 (0.000)***
LS	3.016 (0.555)	-
$k + d_{max} = 6 + 1 = 7$ gecikmeyle kurulan VAR modeli		
LY	-	34.284 (0.000)***
LS	8.958 (0.176)	-

Not: Tablodaki sayılar ki-kare istatistikleri, parantez içindeki sayılar bu istatistiklerin kesin olasılık değerleridir. ***, ** ve * işaretleri, yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 düzeylerinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Bu çerçevede iki açıdan duyarlılık analizleri yapılmıştır. Birincisi, çalışmada kullanılan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesinin belirlenmesi aşamasında hata yapılmış olabileceği düşüncesiyle, maksimum bütünleşme derecesi sıfır ve 2 olarak alınarak TY nedensellik testleri tekrarlanmıştır. İkincisi, VAR modelinin uygun gecikme uzunluğu belirlenirken hata yapılmış olabileceği düşüncesiyle, uygun gecikme uzunluğu 1, 2, 3, 4 ve 6 olarak alınarak da TY nedensellik testleri yapılmıştır. Bu testlerin sonuçları Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmektedir. Bu sonuçlar üçüncü aşamada elde ettiğimiz sonuçla uyumludur. Tüm alternatif modellerde hisse senedi fiyatlarından

ekonomik aktiviteye doğru tek yönlü nedensellik çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmada ulaştığımız sonuç sağlam görünmektedir⁴.

SONUÇ

Ekonomi ile borsa arasındaki ilişki iktisatçıların uzun zamandır ilgisini çeken bir konudur. Hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmalar ile ekonomik aktivitedeki dalgalanmalar arasında gözlenen ilişki, borsanın ekonominin barometresi olduğu şeklinde yaygın bir görüşün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ilişki, çok eskiden beri, borsa endekslerinin ekonominin geleceğine ilişkin öngörüler yapılırken kullanılan popüler öncü göstergelerden birisi olmasını da sağlamıştır. Ancak borsaların öncü gösterge olarak performansı her zaman kuşku çekmiştir. Dahası, ekonomi ile borsa arasındaki ilişkide nedenselliğin yönünün her zaman ekonomiden borsaya doğru olduğunu ileri sürenler de olmuştur. Literatürde her iki görüşü de destekleyecek teorik argümanlar bulunmaktadır. Finans teorisindeki finansal varlıkları fiyatlama modelleri, hem ekonomiden borsaya doğru bir nedensellik ilişkisi öngörmekte hem de borsanın öncü gösterge olabilmesine kapı açmaktadır. Tobin'in q teorisi ve servet etkisi, hisse senedi fiyatlarından yatırımlara ve tüketim harcamalarına, dolayısıyla ekonomik aktiviteye doğru bir nedensellik öngörmektedir. Bu teorik görüşleri destekleyen ampirik çalışmalar da bulunmaktadır. Bu durum borsa ile ekonomi arasındaki ilişkide nedenselliğin yönü konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Bu da bazı iktisatçıları bu nedensellik ilişkisini araştırmaya yöneltmiştir. Ancak bu çalışmalar nedenselliğin yönü konusunda ortak bir sonuca ulaşamamıştır. Aynı durum Türkiye'ye ilişkin olarak yapılan çalışmalar için de geçerlidir.

Bu çalışmada Türkiye'deki hisse senedi fiyatlarıyla ekonomik aktivite arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılarak ilgili literatüre katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Üçer aylık verilerin kullanıldığı çalışmada ekonomik aktivite göstergesi olarak mevsimsel düzeltilmiş reel GSYH değişkeni, hisse senedi fiyatlarının göstergesi olarak BİST 100 Endeksi değişkenininin GSYH deflatörüyle reel hale getirilmiş biçimi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem periyodu 2000:I-2016:IV dönemidir. Yapılan analizler sonucunda hisse senedi fiyatlarından ekonomik aktiviteye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bu, borsanın ekonominin barometresi olduğu görüşünü destekleyen bir sonuçtur. Bu sonuç literatürde daha önce Türkiye'ye yönelik olarak yapılan çalışmalardan Kaplan (2008) ile Özer *vd.* (2011) çalışmalarında ulaşılan sonuçlarla uyuşmakta, Yılmaz *vd.* (2007) ile Elmas *vd.* (2011) çalışmalarında ulaşılan sonuçlarla ise uyuşmamaktadır.

Çalışmanın sonucu hem finansal yatırımcılara hem de ekonomi yönetimine faydalı olabilecek niteliktedir. Borsadaki gelişmelerin ekonomideki gelişmeleri öncülemesi, finansal yatırımcılara portföylerini hisse senetleri ve diğer finansal yatırım araçları arasında daha dengeli bir şekilde dağıtma imkanını verebilir. Borsa endeksi

yükselmeye başladığında bunu ekonomide bir canlanmanın takip edebileceği bilgisi portföylerde hisse senedi ağırlığını arttırmak için kullanılabilir. Çünkü ekonomide canlanma olduğunda şirket kârları artacak ve temettü geliri elde etme olasılığı yükselecektir. Ayrıca bu durum hisse senetlerine olan talebi de arttıracaktır. Borsa endeksi düşüşe geçtiğinde ise bunu ekonomide bir yavaşlamanın takip edebileceği bilgisi portföylerde hisse senedi ağırlığını azaltmak amacıyla kullanılabilir. Borsadaki gelişmelerin ekonomideki gelişmeleri öncülemesi, ekonomi yönetimine ise para ve maliye politikalarını daha iyi uygulama olanağı sağlayabilir. Borsa endeksi düşüşe geçtiğinde bunu ekonomik aktivitede bir yavaşlamanın izleyebileceği bilgisi genişlemeci para ve maliye politikalarının uygulanması kararının alınmasında, borsa endeksi yükselişe geçtiğinde ise bunu ekonomik aktivitede bir canlanmanın izleyebileceği bilgisi daraltıcı para ve maliye politikalarının uygulanması kararının alınmasında girdi olarak kullanılabilir.

Bu çalışmanın sonuçları 2000:I-2016:IV dönemine ait üçer aylık reel GSYH ve reel BİST 100 Endeksi verileriyle yapılan analizlere dayanmaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı örneklem dönemleri ve farklı verilerle analizler yapılması faydalı olabilir. Farklı dönemlerin ele alınması borsa ile ekonomi arasındaki ilişkinin dönemden döneme değişip değişmediğini ortaya koyacaktır. Burada özellikle 2010 yılı sonrasına yani yakın döneme odaklanılması düşünülebilir. Frekansı daha yüksek olan aylık verilerle analizlerin yapılması borsa ile ekonomi arasındaki nedensellik ilişkisini daha iyi tespit etmeye olanak verebilir. Aylık verilerle analiz yapıldığında ekonomik aktivite göstergesi olarak GSYH yerine muhtemelen sanayi üretiminin kullanılması gerekecek ve bu durum elde edilen sonuçların bu veri değişikliğine ne kadar hassas olduğunu da ortaya koyacaktır. Gelecek çalışmalarda nedensellik analizlerinin sadece hisse senedi fiyatları ve ekonomik aktivite değişkenleriyle değil de ikiden fazla değişkenle yapılması da yararlı olabilir. Örneğin analizlere hem hisse senedi fiyatlarını hem de iktisadi aktiviteyi etkileyen döviz kuru ve faiz gibi değişkenler eklenebilir. Böyle bir analiz borsa ile ekonomi arasındaki nedensellik ilişkisinin daha hassas olarak tespit edilmesini sağlayabilir.

NOTLAR

¹ Alıntı Hürriyet Gazetesi'nden (2001) yapılmıştır.

² Çalışmadaki tüm analizler Eviews 9.0 ekonometri paket programıyla yapılmıştır.

³ Bu testlerin sonuçları yerden kazanmak için burada rapor edilmemiştir ama istenirse yazardan temin edilebilir. Çalışmada ayrıca 1, 3, 4 ve 6 gecikmeli modeller için de tanı testleri yapılmış ve bu gecikmelerde de ardışık bağımlılık sorunu olduğu görülmüştür.

⁴ Çalışmanın duyarlılık analizi bölümünde uygun gecikme uzunluğu 1, 2, 3, 4 ve 6 olarak kabul edilen modeller için maksimum bütünleşme derecesi sıfır ve 2 olarak alınarak da TY nedensellik testleri yapılmıştır. Bu testlerde ulaşılan sonuçlar da çalışmamızın sonucuyla uyumlu çıkmıştır. Yerden kazanmak için burada rapor edilmeyen bu sonuçlar istenirse yazardan temin edilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, D.A., S.C. Hayworth (1993), "Macroeconometrics of Stock Price Fluctuations", *Quarterly Journal of Business and Economics*, 32(1), 50-67.
- Adrangi, B., A. Chatrath, K. Raffiee (1999), "Inflation, Output and Stock Prices: Evidence from Two Major Emerging Markets", *Journal of Economics and Finance*, 23(3), 266-278.
- Ando, A., F. Modigliani (1963), "The 'Life-Cycle' Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests", *The American Economic Review*, 53(1), 55-84.
- Barro, R.J. (1990), "The Stock Market and Investment", *The Review of Financial Studies*, 3(1), 115-131.
- Bram, J., S. Ludvigson (1998), "Does Consumer Confidence Forecast Household Expenditure? A Sentiment Index Horse Race", *Economic Policy Review*, 4(2), 59-78.
- Carroll, C.D., J.C. Fuhrer, D.W. Wilcox (1994), "Does Consumer Sentiment Forecast Household Spending? If So, Why?", *The American Economic Review*, 84(5), 1397-1408.
- Chen, N., R. Roll, S.A. Ross (1986), "Economic Forces and the Stock Market", *The Journal of Business*, 59(3), 383-403.
- Dickey, D.A., W.A. Fuller (1979), "Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Dickey, D.A., W.A. Fuller (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Duca, G. (2007), "The Relationship between the Stock Market and the Economy: Experience from International Financial Markets", *Bank of Valletta Review*, 36, 1-12.
- Elmas, B., İ. Göçer, H. Aksu (2011), "İMKB Performansı-Ekonomik Büyüme Oranı Arasındaki İlişki: 1998:Ç1-2010:Ç3 Dönemi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 152-167.
- Fama, E.F. (1981), "Stock Returns, Real Activity, Inflation and Money", *The American Economic Review*, 71(4), 545-565.
- Fama, E.F. (1990), "Stock Returns, Expected Returns and Real Activity", *The Journal of Finance*, 45(4), 1089-1108.
- Fischer, S., R.C. Merton (1984), *Macroeconomics and Finance: The Role of the Stock Market*, National Bureau of Economic Research, Working Paper, No 1291.
- Galbraith, J.K. (1955), *The Great Crash 1929*, Boston: Houghton Mifflin.
- Gallinger, G.W. (1994), "Causality Tests of the Real Stock Return-Real Activity Hypothesis", *The Journal of Financial Research*, 17(2), 271-288.
- Granger, C.W.J. (1969), "Investigating Causal Relations by Econometric Models: Cross Spectral Methods", *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C.W.J., P. Newbold (1974), "Spurious Regressions in Econometrics", *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- Hürriyet (2001), *SPK'dan Piyasalara Yakın Takip*, 29 Ocak 2001, <http://www.hurriyet.com.tr/spkdan-piyasalara-yakin-takip-39220982>, E.T.: 27.05.2017.

- Jansen, W.J., N.J. Nahuis (2003), "The Stock Market and Consumer Confidence: European Evidence", *Economics Letters*, 79(1), 89-98.
- Kaplan, M. (2008), "The Impact of Stock Market on Real Economic Activity: Evidence from Turkey", *Journal of Applied Sciences*, 8(2), 374-378.
- Kaul, G. (1987), "Stock Returns and Inflation: The Role of the Monetary Sector", *Journal of Financial Economics*, 18(2), 253-276.
- Lintner, J. (1965), "The Valuation of Risk Assets and the Selection of Risky Investments in Stock Portfolios and Capital Budgets", *The Review of Economics and Statistics*, 47(1), 13-37.
- MacKinnon, J.G. (1996), "Numerical Distribution Functions for Unit Root and Cointegration Tests", *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618.
- Mahdavi, S., A. Sohrabian (1991), "The Link between the Rate of Growth of Stock Prices and the Rate of Growth of GNP in the United States: A Granger Causality Test", *The American Economist*, 35(2), 41-48.
- Mankiw, N.G. (2009), *Macroeconomics* (7th ed.), New York: Worth Publishers.
- Mossin, J. (1966), "Equilibrium in a Capital Asset Market", *Econometrica*, 34(4), 768-783.
- Otoo, M.W. (1999), *Consumer Sentiment and the Stock Market*, The Federal Reserve Board, Finance and Economics Discussion Series Working Paper, No 1999-60.
- Özer, A., A. Kaya, N. Özer (2011), "Hisse Senedi Fiyatları ile Makroekonomik Değişkenlerin Etkileşimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 163-182.
- Pearce, D.K. (1983), "Stock Prices and the Economy", *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 68(9), 7-22.
- Phillips, P.C.B., P. Perron (1988), "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Poterba, J.M., A.A. Samwick (1995), "Stock Ownership Patterns, Stock Market Fluctuations and Consumption", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1995(2), 295-357.
- Ross, S.A. (1976), "The Arbitrage Theory of Capital Asset Pricing", *Journal of Economic Theory*, 13(3), 341-360.
- Samuelson, P. (1966), "Science and Stocks", *Newsweek*, 19 September 1966, 92.
- Sawhney, B., E. Anoruo, M. Feridun (2006), "Long-Run Relationship between Economic Growth and Stock Returns: An Empirical Investigation on Canada and the United States", *Ekonomicky Casopis*, 54(6), 584-596.
- Schwert, W.G. (1990), "Stock Returns and Real Activity: A Century of Evidence", *The Journal of Finance*, 45(4), 1237-1257.
- Sharpe, W.F. (1964), "Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk", *The Journal of Finance*, 19(3), 425-442.
- Tobin, J. (1969), "A General Equilibrium Approach To Monetary Theory", *Journal of Money, Credit and Banking*, 1(1), 15-29.
- Toda, H.Y., T. Yamamoto (1995), "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Yılmaz, Ö., B. Güngör, V. Kaya (2007), "Hisse Senedi Fiyatları ve Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik", *İMKB Dergisi*, 9(34), 1-16.

ALMANYA'DAKİ TÜRK SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINI BAZI İÇ ÇEVRE FAKTÖRLERİ İTİBARIYLA PROFİLLEME: BAVYERA FEDERAL EYALETİNDEKİ TÜRK DERNEKLERİ ARAŞTIRMASI

*Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 107-140*

Elif KOCAGÖZ

Dr. Öğretim Üyesi, Kahramanmaraş
Sütçü İmam Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
ekocagoz@ksu.edu.tr

*Bu çalışma T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve
Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından
desteklenmiştir.*

Öz: Almanya'da 50 yılı aşan bir geçmişle neredeyse tüm eyalet ve bölgelere yayılmış dernekler kuran Türk toplumu, nüfusunun büyüklüğü ve aktif sivil toplum hayatı itibarıyla ülkede önemli bir konuma gelmiştir. Türk toplumu bugüne kadar siyasal, ekonomik ve kültürel birçok mücadelesini de çoğunlukla bu kuruluşlar aracılığıyla yürütmüştür. Almanya'da ve Türkiye'de son dönem oluşan gündemler ve iki devlet arasında yaşanan gerginlikler ise, Türk toplumunu ve derneklerini geçmişe kıyasla çok daha önemli bir pozisyona getirmiş, kısmen de tartışmaların odak noktasına yerleştirmiştir. Buna rağmen, Türk derneklerinin profilini ortaya koyan saha araştırmalarıyla güncel literatürde karşılaşılmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Almanya'nın Bavyera eyaletinde faaliyette bulunan Türk derneklerini bazı seçili iç-faktörler çerçevesinde profileyerek Türk sivil toplumuna dair tartışmalara ve ilgili literatüre katkıda bulunmaktır. Çalışmada, kalitatif (mülakat) ve kantitatif (anket) araştırma teknikleri kullanılmış ve araştırmaya üye sayıları toplamı 13.049 ve yıl bazında toplam 2447 faaliyet üreten 96 dernek katılmıştır. Bulgularda; hedef pazar seçimi, bütçe planlama, üye çalışmaları gibi stratejik, yönetsel ve operasyonel düzeyde iyileştirmelere ihtiyaç duyulan bazı alanlar görülmüştür. Derneklerin karakteristikleri dikkate alındığında bu iyileştirmeler, doğru bir insan kaynakları-gönüllü yönetimi ile ve iç mekanizmaların yetersiz kaldığı noktalarda dış dünyadan destek alınarak sağlanabilir. Huzurlu bir Türk toplumu iki ülke için de kazanım olduğundan; ilgili aktörlerin bu tarz kuruluşlara kapasite geliştirici destekler sunmasının da önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sivil toplum kuruluşlarında yönetim, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, Türk sivil toplum kuruluşları, Türk toplumu, Almanya.

**PROFILING TURKISH CIVIL SOCIETY
ORGANISATIONS IN GERMANY
BASED ON SOME INTERNAL
FACTORS: A RESEARCH ON TURKISH
ORGANISATIONS OPERATING IN
FEDERAL STATE BAVARIA**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 107-140*

Elif KOCAGÖZ

Assist.Prof.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam
University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
ekocagoz@ksu.edu.tr

*This study was supported by the Presidency of Turks
Abroad and Related Communities (Undersecretariat
of the Prime Ministry of the Republic of Turkey).*

Abstract: With a history of more than 50 years in Germany; Turkish society, which has established several organisations spreaded to almost all states and regions, has become a prominent position in the country as of the size of its population and of having an active civil society life. Turkish society has hitherto been involved in many political, economic and cultural struggles mostly through these organisations. Recent agendas of Germany and Turkey and tensions between these two countries have brought Turkish society and its organisations into a much more important position compared to past, and partially have placed them at the focus of debates. Nevertheless, field researches outlining the profiles of Turkish organisations are hardly ever found in the current literature. The aim of this study is to contribute to the debate on Turkish civil society as well as to the related literature by profiling Turkish organisations operating in Federal State Bavaria based on some selected internal factors. In this study, qualitative (in-depth interviews) and quantitative (questionnaire) research methods are used, and 96 organisations, having 13.049 registered members, and generating 2447 activities on a yearly basis, have participated in the research. In research findings; some areas, such as target market selection, budget planning, and membership management, are identified where improvements at strategic, managerial, and operational levels are needed. Considering the characteristics of these organisations, such improvements could be achieved through proper human resources- and volunteer management, and by getting support from the outside world at the point of failure of internal mechanisms. Since a peaceful Turkish society a gain for both countries is; providing capacity-enhancing supports by relevant actors to such organisations is also considered to be important.

Keywords: *Management of civil society organisations, non-profit organisations, Turkish civil society organisations, Turkish society, Germany.*

GİRİŞ

Sivil toplum, Anheier (2004)'in ifadesiyle aile, kamu ve piyasa içerisindeki kurumlar, örgütler ve bireylerin ortak ilgilerini geliştirdikleri alan olarak tanımlanır. Sivil toplum kuruluşları (STK) ise, genel olarak devletlerin çeşitli hizmetleri etkin ve verimli bir şekilde sunmalarının mümkün olmadığı ve özel sektörün de kâr elde etme imkânı görmeyerek faaliyette bulunmadığı alanlarda; toplumun bazı ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik hizmetler, programlar ve projeler sunarak son derece önemli bir boşluğu doldururlar. STK'lar, literatürde *hükümet dışı örgütler* ve *kâr amacı gütmeyen kuruluşlar* olarak da adlandırılmaktadır. Bu çalışmada Almanya'da "Verein" (dernek) statüsündeki kuruluşlar incelendiğinden; yazımda çoğunlukla "dernek" ifadesi kullanılmaktadır.

Almanya'daki Türklerin sivil toplum hayatına katılımı 50 yılı aşan bir geçmişe sahiptir. 1960'lı yıllarda sivil toplum örgütlenmesinin az sayıdaki ilk örneklerinde politik eğilimli işçi dernekleri (Vermeulen, 2006) ve öğrenci hareketleri görülmektedir. 1970'lerde işçi ailelerinin Almanya'ya gelmeye başlaması Türk nüfus yapısını değiştirmiş, bu doğrultuda toplumda farklı ihtiyaçlar belirmeye başlamıştır. Bu ihtiyaçlara karşılık başta dîni konular olmak üzere farklı alanlarda faaliyet gösteren STK'lar ortaya çıkmış ve nihayetinde Türk toplumu zengin bir sivil toplum hayatına sahip olmuştur. Günümüzde Türk derneklerinin bir bölümü sadece yöresinde ya da eyaletler düzeyinde bir bölümü de hem eyaletler hem de üyesi oldukları çatı kuruluşlar vasıtasıyla federal düzeyde faaliyetlerini sürdürmektedirler (Dartan, 2012).

Faaliyet alanları açısından Almanya'daki Türk derneklerine bakıldığında; sanat, spor, din, politika, gençlik, sosyal hizmetler, hemşehrilik, uyum, iş/meslek ve hobi topluluklarına kadar birbirinden farklı derneklerin varlığı görülmektedir. Buradaki alanlarının çeşitliliği; Türk toplumunun sivil toplum örgütlenmesinde aktifliğinin göstergesi olduğu gibi, Almanya'daki Türk toplumunun özellikle çeşitli sosyo-kültürel ihtiyaçlarına işaret etmesi bakımından da önemlidir. Dernekler, bir yandan farklı ihtiyaçlara kendi faaliyet alanları çerçevesinde çözümler üretirken, diğer yandan Türk toplumunun birlikteliğini sağlamak ve potansiyelini belirli alanlara kanalize etmek, bireylerin Türk ve Alman sosyal hayatlarına katılımlarını teşvik etmek, kimlik/aidiyet duygularını güçlendirmek ve entegrasyon gibi birçok işlevi de yerine getirmektedir. Ayrıca siyasal alanda; Almanya'daki Türklerin sorunları, çifte vatandaşlık, ırkçılıkla mücadele, Almanya yerel seçimlerinde oy kullanma hakkı gibi konular üzerinde çalışmalarda bulunduğu da görülmektedir. Örneğin, Kuzey Bavyera'daki 18 derneği temsil eden ve uluslararası akreditasyona sahip bir çatı kuruluş olan Nürnberg Metropol Bölgesi Türk Toplumunu (*Türkische Gemeinde in der Metropol Region Nürnberg TGMN*) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı toplantılarında Almanya'da ırkçılık, yabancı

düşmanlığı, İslamofobi, göçmen sorunları vb. konularda Türk toplumunun sözcülüğünü yapmıştır (Bknz. TGMN, 2009).

Almanya ve Türkiye açısından bakıldığında Türk dernekleri; toplumu ihtiyaç, sorun ve beklentileriyle doğru bir şekilde tanımak ve özellikle çeşitli projeleri hayata geçirmek açısından hem bir iletişim kanalı, hem de proje ortağı mahiyetindedir. Türk derneklerinin her iki devlet açısından önemi literatürde çeşitli çalışmalarda vurgulanmaktadır (Örn. Öner, 2015; Aydın, 2014; Yurdakul, 2009; 2006). Bir milyonu aşkın bir Türk nüfusun sivil toplum hayatında aktif yer aldığı bilgisi ise (TAM, 2005), bu dernekleri iki devlet için daha da önemli kılmaktadır.

Türk toplumunun ve derneklerinin her iki devlet için önemi ve özellikle son dönemde¹ her iki ülkenin yoğun ve gergin gündemlerinin ortasında kalmaları (Bknz. Önsoy, 2016), bu kuruluşların nasıl bir görünüme sahip olduğunu inceleme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Literatürde ise, bu derneklerin kapsamlı saha araştırmalarıyla profillerine odaklanıldığı çalışmaların azlığı, bu kuruluşları yapısal olarak tanımlayıp izleyen araştırmalara perspektif sunabilecek güncel araştırmaların olmayışı ve özellikle Türkçe literatürdeki bu yöndeki eksiklik dikkat çekicidir.

Bu çalışmanın amacı Almanya'nın Bavyera eyaletindeki Türk derneklerini iç çevre faktörleri açısından inceleyerek bu kuruluşların görünümünü ortaya koymaktır (Bknz. Makale sonu "Açıklamalar" bölümü). "*Türk dernekleri nasıl bir görünüme sahiptir?*" sorusundan hareketle bu çalışmanın, Almanya'daki Türk sivil toplum kavramının bilimsel bir yaklaşım içerisinde tartışılması yönünde, akademiye ve Alman ve Türk kurumlarına temel bilgiler sunabileceği düşünülmekte; Almanya'daki STK'ların kapasitesinin geliştirilmesi için yürütülebilecek teknik çalışmalara temel olma potansiyeliyle de Türk sivil toplum camiasının profesyonelleşme yolculuğuna katkıda bulunması ümit edilmektedir.

ALMANYA'DAKİ TÜRK SİVİL TOPLUMU

Alman İstatistik Kurumu verilerine göre, Almanya'da nüfusun %20'sine tekabül eden yaklaşık 16,5 milyon yabancı ve Alman vatandaşlığına sahip yabancı kökenli bulunmakta, bu rakamın yaklaşık beşte birini Türkler ve Türk kökenli Almanlar oluşturmaktadır (Destatis, 2015). Türklerin nüfusu, geriye dönüş teşviklerinden yararlanan 1980'li yıllar hariç sürekli artarak günümüzde üç milyona yaklaşmıştır.

Almanya'daki Türk derneklerine dair ise net bir sayıya ulaşılamamakta, toplam dernek sayısı çeşitli kaynaklarda farklı şekilde aktarılmaktadır. Örneğin, Koç (2012) Avrupa'da en fazla Türk derneğinin Almanya'da olduğunu vurgulayarak ülkede toplam 2028 derneğin bulunduğunu belirtmektedir. Hunger (2005), 2001 yılı verilerine göre

Almanya'daki 16 bin yabancılar derneğinin (*Ausländer-Verein*) 11 bininin Türkler tarafından kurulduğunu ifade etmektedir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına (YTB) göre ise Almanya'da 4 binin üzerinde Türk derneği bulunmaktadır (YTB, ty).

Almanya'daki Türk nüfusunun ne kadarının derneklere üye olduğu ve/veya derneklere temsil edildiği konusunda da net bir rakama ulaşmak oldukça zordur (Bknz. Atilgan, ty). Bazı kuruluşlar derneklerin üye sayıları itibariyle büyüklüğüne dair birtakım bilgiler sunmaktadır. Örneğin, dîni alanda çalışmalar yürüten REMID'in (*Religionswissenschaftlicher Medien- und Informationsdienst e.V.*) çalışmasında, yedi dîni Türk çatı kuruluşunun alt derneklerinde yaklaşık 300 bin² civarında üye olduğu görülmektedir (REMID, ty). Ancak farklı alanda faaliyette bulunan birçok dernek bulunduğundan, bu rakamdan daha fazla sayıda bir Türk nüfusunun derneklere üye olduğu söylenebilir. Bunun haricinde, Almanya Aile, Yaşlılar, Kadınlar ve Gençlik Bakanlığı'nın (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*) Türkiye Araştırmalar Merkezi (TAM) Vakfı'na yaptırdığı bir araştırma, Türklerin %64'ünün sivil toplum faaliyetlerine aktif olarak katıldığını ortaya koymaktadır (TAM, 2005). Ancak bu dernek üyelik oranı değildir. Yine de bu oran Türk nüfusuna uyarlandığında, neredeyse bir buçuk milyon Türk ve Türk kökenlinin, sivil toplum faaliyetlerine katıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. TAM Vakfının araştırmasında, Almanya'da uzun süredir ikamet eden Türklere kıyasla daha az süredir ikamet edenlerin sivil topluma katılım oranının düşük olduğu, erkeklerin kadınlara göre daha aktif olduğu görülmektedir. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça, daha iyi mesleklere ve finansal duruma sahip oldukça sivil topluma katılım da artmakta; dîni, kültürel ve sosyal konularda Türk derneklerine, meslekî konularda ise Alman kuruluşlarına rağbet edilmektedir.

LİTERATÜR

STK'lar; politik bilimler, uluslararası ilişkiler gibi disiplinlerden incelendiği gibi kâr amacı gütmeyen kuruluşlar sıfatıyla genelde işletme, özelde yönetim ve pazarlama bilimleri perspektifinden de incelenmektedir. Dolayısıyla sivil topluma ve STK'lara yönelik akademik yazın geniş bir alana yayılmakta; bu kuruluşlara yönelik araştırmaların birbirlerinden oldukça farklı yaklaşımlar ve modellerle ele alındığı görülmektedir (Bknz. Lecy vd., 2012; Stone vd., 1999). Yönetim ve pazarlama bilimleri alanında; STK'ların bazı çalışmalarda iç ve bazılarında dış çevre unsurlarıyla, bazılarında ise karma modellerle inceleme konusu olduğu görülmektedir.

İç çevre unsurlarının araştırma konusu olduğu çalışmalarda; örneğin Poole vd. (2001) kültür, teknoloji, planlamaya insan kaynağının katılımı, yönetim uygulamaları ve destekçilere (gönüllülere/bağışçılara) yönelik geliştirilen politika ve uygulamalar şeklinde beşli bir yapıda STK'ları incelemiştir. Comfort (2001) ise, yönetim

kurullarına odaklanmış, yönetim yapıları ve süreçlerini performansla ilişkilendirmiştir. Packard (2010) çalışanların kuruluşun performansını etkileyen faktörler üzerine algılarını incelemiş, bu konuda pozitif tutum sahibi liderlerin olması, kuruluşa bağlılığı olan ve motive edilmiş çalışanların varlığı, örgüt yapısı ve finans gibi konuların öne çıktığını belirtmiştir.

Kaplan (2001) stratejik yönetim çerçevesinde; finansal yapı, müşteri (hedef kitle) ilişkileri, kritik içsel süreçlerde kuruluşun performansı, örgütsel öğrenme gibi temaları incelemiştir. Sowa vd. (2004) verimliliğe dair çok-boyutlu bütünlük modelinde, program çıktıları ve yönetimin etkililiğine odaklanmıştır. Lecy vd. (2012) performans ölçümüne dair önerdiği modelin merkezine örgüt yönetimi ile ilgili konuları; etrafına da kuruluşun projelerini (program geliştirme, tasarım ve uygulama), dışsal çevreyi ve sosyal ağ ve partnerleri yerleştirmiştir. Chalhoub (2009) ise, kurumsal strateji, içsel yönetim teknikleri, insan kaynağını geliştirme, çalışanlarda ve yönetimde gönüllülük kültürü vb. konuların performansta etkili olduğunu ortaya koymuş; faaliyetlerin yoğunluğu, hizmetlerin dağıtılabilirliği ve projelerin kalitesinin önemini de altını çizmiştir.

Literatürde, iç çevre unsurlarının kuruluşun etkin ve verimli çalışmasında anahtar özellikte olduğunu ortaya koyan birçok çalışmaya ulaşılabilmektedir. “*Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar*” açısından yönetim-pazarlama stratejilerinin konu edildiği alan kitapları da (Örn. Renz, 2016; Andreasen, Kotler; 2008) bunu detaylarıyla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, performans, verimlilik gibi temalar bu araştırmanın kapsamında olmasa da onlara etki ettiği bilinen iç unsurları incelemenin; hem Türk derneklerinin profilini görmek, hem de taşıdıkları potansiyel hakkında ipuçlarına sahip olmak bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Almanya’daki Türk derneklerine dair literatüre baktığımızda, çalışmaların çoğunlukla sosyal, ekonomik ve politik temalar ekseninde olduğu (Bknz. Sezgin, 2008) ve araştırmacıların dernekler konusuna özellikle göçmenlerin entegrasyonu açısından yaklaştığı (Bknz. Meyer, 2006) görülmektedir. Literatürde politik ve dînî dernekler üzerine araştırmalarının yoğunluğu ve Türk derneklerinin Türk/Alman politikaları açısından rolüne ilişkin çalışmalar dikkat çekmektedir (Bknz. Öner, 2015, 2014; Adıgüzel, 2011; Amelina, Faist, 2008; Küçüküseyin, 2002; Lemmen, 2000; Cetinkaya, 2000; Özcan, 1989; Atilgan, ty;).

Literatürde ayrıca; çatı kuruluşlarla ilgili araştırmalar (Örn. Klöckner, 2015; Thränhardt, 2013; BMFI, 2011; Yükleyen, Yurdakul, 2011), Türklerin örgütlenme süreçleri ve derneklerinin kuruluş ve gelişimleri gibi incelemeler (örn. Vermeulen, 2006), etnik köken-kimlik-spor kültürü gibi alan itibarıyla spesifikleşen spor dernekleri araştırmaları (Örn., Huhn vd. 2014; Stahl, 2013; Huhn, Metzger, 2013; Kleindienst-

Cachay, 2005) ve genel olarak Türklerin sivil topluma katılımlarıyla (*Freiwilliges Engagement*) ilgili araştırmalar (örn. Halm, Sauer, 2007; 2004, TAM, 2005) mevcuttur.

Sonuç olarak literatürde, Türk derneklerinin iç yapı itibariyle profillerinin ortaya konduğu Almanya genelinde ve/veya eyaletler bazında güncel bir araştırmaya rastlanmamış; genelde örnek dernekler üzerinden (*case*) ve/veya ikincil verilerle çalışıldığı görülmüş; geniş kapsamlı saha araştırmalarının bulunmayışı dikkat çekmiştir. Türkçe literatürde de bu konuda önemli bir boşluk bulunmaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışma bir profil araştırması olup, ana soru “*İç yapısı itibariyle Bavyera eyaletindeki Türk dernekleri nasıl bir görünüme sahiptir?*” şeklinde tasarlanmıştır. Çalışmanın amacı mevcut tabloyu ortaya koymaya yöneliktir (Bknz. Makale sonu “Açıklamalar” bölümü). Araştırmanın anakütlesini Bavyera eyaletindeki Türk dernekleri oluşturmaktadır. Bavyera nüfusunun (12,5 milyon) yaklaşık %20’sini göçmenler oluşturmakta ve eyalette yaklaşık 340 bin Türk bulunmaktadır (Destatis, 2015). Bavyera’nın 85 bin STK ile oldukça zengin bir sivil toplum hayatı vardır (ZiviZ, 2012). Ancak, Bavyera’daki Türk derneklerine dair spesifik bir envantere rastlanamamış, anakütle tespit edilememiş ve bu kuruluşların faaliyet alanına göre dağılımları vb. ilave hususlarda da bilgilere ulaşamamıştır.

Bavyera’daki Türk derneklerinin toplam sayısına dair görüşülen uzmanların tahmini, eyalette 500-1000 civarı Türk derneği olabileceği yönündedir. Bu tahmin resmî olarak teyit edilememiştir. Buradaki zorluk, Almanya genelindeki Türk derneklerine dair daha önce sunulan farklı sayılar dikkate alınırda daha net anlaşılacaktır. Sonuç olarak, örnekleme sürecinde Bavyera’daki Türk derneklerinin toplam sayısı ve bu derneklerin kayıtlı olduğu bir liste tespit edilemediğinden ihtimalli örnekleme yapılamamıştır.

Araştırmaya temel teşkil edecek bir örneklem oluşturabilmek amacıyla - hangi derneklerin örnekleme gireceğiyle ilgili; büyüklük, faaliyet alanı vb. bir kısıt tanımlanmaksızın-, öncelikle Eyaletler Kayıt Portalından (*Register Portal der Länder*) “Türk, Türkisch, Derneği, Dayanışma, Kültür” vb. anahtar kelimeler ile arama yapılarak, bölge mahkemelerinde (*Amstgericht*) kayıtlı 352 dernekten oluşan bir liste hazırlanmıştır. İsminde söz konusu anahtar kelimelerin geçmediği birçok dernek olduğundan (örneğin Konya-Ereğli e.V., Tiyatro Keyfi e.V.), ikincil veri kaynakları incelenmiş, başkonsolosluklar vb. kurumların işbirliği ile liste genişletilmeye çalışılmıştır. Araştırmacının ulaşamadığı, doğru/güncel iletişim bilgileri olmayan dernekler listeden ayıklanmış, nihai listeye 137 dernek girebilmiştir. İlaveten çatı örgütlerle görüşülmüş, Bavyera’daki derneklerini araştırmaya yönlendirmeleri

hususunda kooperasyonları istenmiş, bazı kuruluşlar olumlu yanıt vermiştir. Ancak bu kuruluşlar, üye dernek bilgilerini araştırmacıyla paylaşmamış, saha araştırmasında kullanılan anket linkini üye derneklerinin temsilcilerine kendileri göndermiştir. Dolayısıyla 137'ye ilaveten kaç derneğe bu araştırmanın kesin olarak ulaştırıldığı bilinmemektedir. Buradaki tespit sorunu; çatı kuruluş kanalıyla kaç derneğe anketin ulaştırıldığı bilgisinin elimizde olmayışından ve 137 dernekten oluşan araştırmacı listesinde bu çatı örgütlere üye olduğu net olarak tespit edebilebilen dernekler nedeniyle çıkabilecek sayılardan kaynaklanmaktadır. Kooperasyon talep edilen çatı kuruluşların eyaletteki üye dernek sayılarının 180-200 aralığında olduğu tahmin edilmektedir. Bu derneklerin tamamının araştırmacının 137 dernekten oluşan listesinde yer almadığı ve ideal durumda tamamına anketin ulaştırıldığı varsayıldığında, anketin ulaştırıldığı kitlenin maksimum büyüklüğü yaklaşık olarak 320'dir.³ Ankete katılan dernek sayısı 105 olduğundan, geridönüş oranı -bu ideal tabloda- %32'dir. Uzmanlarca 500-1000 aralığında verilen tahminî anakütle büyüklüğü açısından, -yine ideal tabloda- anketin anakütlenin %32'si (1000 baz) ile %64'ü (500 baz) aralığına tekabül eden bir kesime gönderildiği varsayılabilir. Geridönüş sağlanan 105 anket ise tahminî anakütle büyüklüğü itibarıyla, anakütlenin %10,5'i (1000 baz) ile %21'ine (500 baz) denk gelmektedir.

Çalışmada mülakat ve anket şeklinde iki araştırma yöntemi kullanılmıştır. Mülakatlar yarı yapılandırılmış olarak konuyla ilgili çeşitli kesimlerle (bürokrat-başkonsolosluk, medya mensubu, akademisyen, dernek temsilcileri, belediyelerin yabancılar meclisi üyesi, araştırmacı) yüzyüze (11 kişi), telefonla (9 kişi) ve sözlü görüş bildirmek istemeyenlerle yazılı olarak (4 kişi) yapılmıştır.⁴ Mülakatların çoğunluğu kayıt cihazıyla izinli kaydedilmiş, bazılarında ise araştırmacı not tutmuştur. Mülakatlar yalnızca bu çalışmada yer alan temalara odaklanılarak yapılmamıştır (Bknz. Makale sonu "Açıklamalar" bölümü). Görüşme dökümleri incelenerek bu çalışmanın çerçevesi içerisinde olan bilgiler Bulgular bölümünde özetlenerek sunulmuştur.

Saha araştırmasında kullanılan anket formu ise, literatür ve mülakatlarda edinilen bilgiler ışığında hazırlanmış, bazı dernek yöneticileri, uzman ve akademisyenlerle tartışılarak kontrol edilmiştir. Bu aşamada, incelenmek istenen bazı iç faktörler ve özellikle bu kuruluşların "pazarlama" kabiliyetlerini ortaya koyabilecek detay bilgiler elenmek durumunda kalmıştır. Bunun en önemli nedeni; formun öntesti sırasında dernek temsilcilerinin çeşitli nedenlerle (özellikle Sonnot 5'te kısaca değinilen güvenlik kaygılarıyla) cevaplamak istemedikleri birçok alan olduğunu belirtmiş olmalarıdır. Bu aşamada Türkçe'ye hakimiyet ve kavramları anlama açısından da sorunlar ortaya çıkmıştır. Akademik tavsiye, derneklerin çalışmaya katılmaması/yanlış bilgi vermesi risklerine istinaden; kapsamı genel tutmak, soru/ölçek ifadelerini olabildiğince basitleştirmek şeklinde olmuştur. Bu sebeplerle, hangi iç faktörün inceleneceği,

dolayısıyla bu profil çalışmasının sınırının ne olacağı hususunda belirleyici faktör, çalışma sahasının kendine özgü şartları olmuştur.

Anket formunda; *demografiye yönelik*, katılımcının dernekteki görevi, yaşı, cinsiyeti, eğitimi; *cevaplayıcıların sivil toplum tecrübesini ortaya çıkarmaya yönelik*, cevaplayıcının kaç yıldır temsil ettiği derneğin çatısı altında ve dernek yönetiminde olduğu, ankete katılım esnasında başka bir derneğe üyelik durumu, başka bir dernekte yönetimde olup olmadığı ve geçmiş dernek yönetim tecrübesi sorulmuştur. *Cevaplayıcıların temsil ettikleri derneklere dair temel bilgiler*; derneğin kuruluş yılı, çatı kuruluşa üyelik, kayıtlı üye sayısı vb. sekiz başlıkta toplanmıştır.

Derneklerin ana faaliyet alanları tanımlanmış 11 faaliyet alanı ile; *hedef kitleleri* tanımlanmış 17 grup ile sorulmuştur. *Derneklerin hangi faaliyetleri ne sıklıkta yaptıklarına dair* 5'li aralıklı ölçekle toplam yedi faaliyet türü incelenmiştir. Dernek faaliyetleri açısından *üyelere yönelik çalışmalar* için hazırlanmış iki ilave soruyla; üye veri tabanı sahiplik durumu ve 5'li aralıklı ölçekle üyelere yönelik bazı faaliyetlerin yapılma sıklığı sorulmuştur. Ayrıca ankette derneğin yıl bazında toplam kaç faaliyet ürettiğine yönelik açık uçlu bir soru da bulunmaktadır.

Derneğin finansal yapısı açısından; derneklerin en önemli gelir kaynakları, gider kalemleri ve gelirlerinin giderlerini karşılama durumu sorulmuştur. *Derneğin sahip olduğu varlıklar*, sekiz altbaşlıkta incelenmiş, varlıkların derneğe kayıtlı olma durumu da sorulmuştur.

Ankette *yönetim konuları açısından*; dernekte misyon, hedef, yöntem ve planlamaların varlığına dair sorular ile, bazı seçili konulara dair Likert ölçeğinde hazırlanmış ifadeler bulunmaktadır. Yönetim toplantılarında görüşülen bazı konuların gündeme gelme sıklıkları 5'li aralıklı ölçekle incelenmiştir. Araştırmanın yapıldığı an itibariyle dernekte öncelikle ele alınması gereken mevzuların neler olduğu da sorulmuştur.

Ankette son olarak bazı *kişisel değerlendirmeleri* görebilmek adına, cevaplayıcıların derneğin hedeflerine ulaşma yolunda başarılı olup olmadığına dair düşüncesi, dernek yönetimiyle ilgili memnun olmadığı hususların varlığı, dernek yönetiminde yalnız kalma durumu ve bir sonraki dönemde yönetimde olma isteği sorulmuştur.

Saha araştırmasında kullanılan anket formu bir çevrimiçi (*online*) platformda, 20.01-01.04.2016 tarihleri arasında [https://tr.surveymonkey.com/r/ AlmanyaDernekArastirmasi](https://tr.surveymonkey.com/r/AlmanyaDernekArastirmasi) adresinde katılımlara açık tutulmuştur. Çevrimiçi katılım haricinde, beş anket yüzyüze, altı anket telefonda, üç anket basılı form üzerinden doldurulmuştur.

Araştırmaya 105 dernek katılmış, dokuz anket analizler açısından geçersiz sayılmış, nihayetinde 96 derneğin bulguları incelenmiştir.

Cevaplar, IBM SPSS Statistics 24 programı kullanılarak tablolaştırılmıştır. Bu bir profil çalışması olduğundan, tablolarda sadece tanımlayıcı istatistikler bulunmakta; çoktan seçmeli ve evet-hayır soruları için cevaplanma oranları ile yüzdesel dağılımlara, Likert ve aralıklı ölçek ifadelerinde yanıtların ortalama değerlerine yer verilmektedir. Açık uçlu yanıtlar gruplandırılarak sunulmaktadır. “Diğer” seçeneği olan sorularda cevaplayıcıların kaydettikleri notlar sonnotlarda verilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde cevaplayıcıların demografik bilgileri, temsil edilen dernek bilgileri, derneklerin ana faaliyet alanları, hedef kitleleri, faaliyetleri, finansal yapı ve varlıkları ve dernek yönetimiyle ilgili bulgular ile mülakatlardan edinilen bilgiler sunulmaktadır.

Cevaplayıcılara Dair Demografik Bilgiler

Ankete 96 dernek temsilcisi katılmış, ancak bazıları demografik bilgilerini paylaşmamayı tercih etmiştir.⁵ Tablo 1’e göre, derneklerin çoğunluğu dernek başkanı seviyesinde temsil edilmiş olup, cevaplayıcıların çoğunluğu erkektir ve yarısı 45 yaş üstüdür.

Tablo 1. Cevaplayıcıların Demografik Bilgileri

Dernekteki Görevi	n	%	Cinsiyet	n	%
Başkan	55	67,07	Kadın	13	15,85
Yönetim K. Üyesi	24	29,27	Erkek	69	84,85
Diğer (Onursal üye vb.)	3	3,66	<i>Toplam</i>	82	100
<i>Toplam</i>	82	100			
Yaş	n	%	Eğitim	n	%
35 yaş ve altı	10	12,20	Ortaokul ve altı	12	15,00
36-45	31	37,80	Lise	29	36,25
46-55	31	37,80	Lisans ve üzeri	39	48,75
56 ve üzeri	10	12,20	<i>Toplam</i>	80	100
<i>Toplam</i>	82	100			

Cevaplayıcıların sivil toplum hayatındaki tecrübelerini ortaya koyan Tablo 2’de; cevaplayıcıların yarıdan fazlasının temsil ettikleri dernekte 11 ve üzeri yıldır buldukları; yine yarıdan fazlasının başka bir dernekte de üyeliklerinin olduğu; yaklaşık üçte birinin başka bir derneğin yönetiminde de olduğu görülmektedir. Ayrıca cevaplayıcıların yarıdan fazlasının geçmiş yönetim tecrübesi bulunmaktadır.

Tablo 2. Cevaplayıcıların Sivil Toplum Tecrübesi

		n	Grup içi %
Kaç yıldır bu derneğin çatısı altında?	10 yıl ve altı	29	35,37
	11-20 yıl	37	45,12
	21-30 yıl	13	15,85
	31 yıl ve üstü	3	3,66
Kaç yıldır bu derneğin yönetiminde?	5 yıl ve altı	42	51,22
	6-10 yıl	17	20,73
	11-15 yıl	9	10,98
	16 yıl ve üstü	14	17,07
Şu anda başka bir derneğe üye mi?	Evet	57	69,51
	Hayır	25	30,49
Bu dernek de dâhil geçmişte dernek yöneticiliği yaptı mı?	Evet	55	67,07
	Hayır	27	32,93
Şu anda başka dernekte yönetimde mi?	Evet	31	37,80
	Hayır	51	62,20
N:82			

Derneklere Dair Temel Bilgiler

Araştırmaya katılan derneklere dair bilgiler Tablo 3'tedir. 96 derneğin 65 tanesi 2000 yılından önce kurulmuştur. Derneklerin 65 tanesi Kuzey 31 tanesi Güney Bavyera'da olup, %45,83'ü kendi sahip oldukları ofiste çalışmalarını sürdürmektedir⁶.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Derneklere Dair Temel Bilgiler

Kuruluş Yılı	n	%	Nerede Faaliyet Gösteriyor?	n	%
1980 ve öncesi	13	13,54	Kendi ofisinde	44	45,83
1981-1990	24	25,00	Kiralık ofiste	30	31,25
1991-2000	28	29,16	Yerel makamların sunduğu yerde	13	13,54
2001-2010	20	20,83	Diğer	9	9,38
2011 ve sonrası	9	9,38	<i>Toplam</i>	96	100
Cevapsız	2	2,08			
<i>Toplam</i>	96	100			
Faaliyette Bulunulan Bölge			Bir Çatı Kuruluşa Üye mi?		
Güney Bavyera	31	32,29	Evet	48	50,00
Kuzey Bavyera	65	67,70	Hayır	48	50,00
<i>Toplam</i>	96	100	<i>Toplam</i>	96	100
Kayıtlı Üye sayısı			Dernekte Düzenli Çalışan Varlığı*		
50 ve altı	24	25,00	Maaşsız+gönüllü çalışan	51	54,26
51-100	28	29,16	Maaşlı+tam zamanlı çalışan	18	19,15
101-200	29	30,20	Maaşlı+yarı zamanlı çalışan	13	13,83
201 ve üzeri	15	15,62	Stajyer	5	5,32
<i>Toplam</i>	96	100	Düzenli çalışan yok	27	28,72
			Diğer	8	8,51
*Birden fazla seçenek işaretlenebildiğinden cevaplar toplamı 96'dan büyüktür.					

Tablo 3'e göre, derneklerin yarısı bir çatı kuruluşu üyedir. Hangi çatı kuruluşu üye olduğu sorusuna alfabetik sırayla; Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, *Altstadtfreunde* [Eski-Şehir-Dostları], *Amnesty International*, Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu, Avrupa Batı Trakya Türkleri Federasyonu, *Bayerische Taekwondo Union* [Bavyera Tekvando Birliği], *BFV Bayerischer Fußball Verband* [Bavyera Futbol Birliği], *BLSV Bayerischer Landes-Sportverband* [Bavyera Eyalet-Spor Birliği], *Deutsche Taekwondo Union* [Alman Tekvando Birliği], DİTİB Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, Elele Engelliler Konfederasyonu, HDF Sosyal Demokrat Halk Dernekleri Federasyonu, *Marketing Metropolregion Nürnberg*, MÜSİAD Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, TGMN Metropol Bölgesi Nürnberg Türk Toplumunu, TİDAF Türk İş Adamları Dernekleri Avrupa Federasyonu [Verband Türkisch Europaischer Unternehmervereine e.V.], Türkenrat München [Türk Konseyi] cevapları verilmiştir.

Yine Tablo 3'te, derneklerin yarıdan fazlasında gönüllü-maaşsız çalışan bulunduğu, yaklaşık üçte birinde ise düzenli çalışan bulunmadığı görülmektedir. Sadece beş dernek stajyer çalıştırdığını belirtmiştir.⁷ Üye hacmi açısından, derneklerin yarıdan fazlası 100 ve altında sayıda üyeye sahiptir. 96 derneğin beyan ettiği kayıtlı üye sayısı toplamı ise 13.049'dur (Min.7-Max.583).

Derneklerin yönetim kurulu üye sayısı ve toplanma sıklığı Tablo 4'tedir. Derneklerin %72,92'sinin yönetim kurulunda yedi ve üzeri sayıda üye bulunmakta, %68,75'inde yönetim ayda en az bir kere toplanmaktadır.⁸

Tablo 4. Yönetim Kurulu Üye Sayısı ve Yönetimin Toplanma Sıklığı

Yönetim Kurulu Üye Sayısı	n	%	Yönetimin Toplanma Sıklığı	n	%
4 ve altı	3	3,12	Ayda birkaç kez	22	22,92
5	12	12,50	Ayda bir	44	45,83
6	11	11,46	İki ayda bir	11	11,46
7 ve üzeri	70	72,92	Üç ayda bir	11	11,46
<i>Toplam</i>	<i>96</i>	<i>100</i>	<i>Diğer</i>	<i>8</i>	<i>8,33</i>
			<i>Toplam</i>	<i>96</i>	<i>100</i>

Derneklerin Ana Faaliyet Alanları ve Hedef Kitleleri

Derneklerin ana faaliyet alanlarına göre dağılımı Tablo 5'tedir. En fazla belirtilen ana faaliyet alanı “Gençlik” olup, bunu sırasıyla “Kadın”, “Kültürlerarası dostluk-uyum-entegrasyon”, “Dini konular” takip etmektedir.⁹

Tablo5. Derneklerin Ana Faaliyet Alanları

	n	%
Gençlik	69	71,88
Kadın	62	64,58
Kültürlerarası dostluk, uyum- entegrasyon	59	61,46
Dini Konular	54	56,25
Kültür Sanat	50	52,08
Öğrenci	43	44,79
Sosyal Hizmetler	40	41,67
Spor	29	30,21
Politik	15	15,63
Mesleki	8	8,33
İş-Ekonomi	7	7,29

*Birden fazla seçenek işaretlenebildiğinden cevaplar toplamı 96'dan büyüktür.

Derneklerin hedef kitle olarak seçtikleri gruplar Tablo 6'dadır. Hedef kitle olarak en fazla “*öğrenci ve gençler*” işaretlenmiştir. Bunu (ikinci en çok işaretlenen “*Tüm Türkler*” hariç), sırasıyla “*Kültürlerarası dostluk, uyum, entegrasyonla ilgilenen her türlü kesimler*”, “*Ebeveynler, veliler, aileler*” ile “*Kadınlar*” izlemektedir.¹⁰

Tablo 6. Derneklerin Hedef Kitleleri

	n	%
Öğrenci ve gençler	36	37,50
Kültürlerarası dostluk, uyum ve entegrasyonla ilgilenen her türlü kesimler	33	34,38
Ebeveynler, veliler, aileler	31	32,29
Kadınlar	27	28,13
Belirli bir dini aidiyete sahip olan ya da olmayan kişiler (Alevi, sünni, ateist, vb.)	21	21,88
Kültür ve sanata ilgi duyan kesimler (Müzik, sinema, dans, edebiyat, tarih vb.)	15	15,63
Sosyal hizmetlerin sunulduğu kesimler (Emekliler, yaşlılar, şiddet mağduru vb. danışmanlığa ya da yardıma ihtiyaç duyan her türlü kesimler)	12	12,50
Belirli bir meslek grubuna ait kişiler (Doktorlar, öğretmenler, akademisyenler vb.)	7	7,29
Spora ilgi duyan kesimler	6	6,25
İşçiler	5	5,21
İşadamları (işverenler)	4	4,17
Belirli bir politik görüşe sahip kişiler (Muhafazakar, Atatürkçü, demokrat, solcu, laik, milliyetçi, ülkücü vb.)	4	4,17
Belirli bir şehir ya da bölgeden gelenler (Örneğin, Ankaralılar, Batı Trakyalılar gibi belirli bir şehirden ya da bölgeden gelen hemşehriler)	3	3,13
Belirli bir etnik kimliğe sahip kişiler (Kürtler, Çerkesler, Lazlar vb.)	2	2,08
Belirli bir hobisi olan kesimler (Satranç, tavla vb.)	0	0
Tüm Türkler	36	37,50
Almanlar	3	3,13
Diğer	10	10,42

*Birden fazla seçenek işaretlenebildiğinden cevaplar toplamı 96'dan büyüktür.

Tablo 6'daki cevaplar üzerinden derneklerin hangi "*Hedef Pazar Seçim Stratejisi*"ni izlediğine dair fikir sahibi olabilmek üzere araştırmacı tarafından bir gruplandırma yapılmıştır.¹¹ Gruplara düşen dernek sayısı ve bazı açıklamalar Tablo 7'dedir.

Tablo 7. Derneklerin Hedef Pazar Seçim Stratejilerine Yönelik Bir Gruplandırma

İzlenen Yaklaşım	n	Açıklamalar
Farklılaştırılmamış	6	("Tüm Türkler bizim hedef kitlemizdir" seçeneğini işaretleyip başka hiçbir alt grup seçmemiş dernekler) Bu gruptakilerin tamamı dini alanda çalışmalarını bulunan derneklerdir.
Farklılaştırılmış	78	(Birden fazla farklı alt grup işaretleyen dernekler) Bu grupta her türden dernek bulunmaktadır. 48 tanesi, sadece tanımlanmış çeşitli alt grupları seçmişlerdir. Geriye kalan 30 tanesi işaretledikleri alt grupların yanında "Tüm Türkler hedef kitlemizdir" seçeneğini de işaretlemişlerdir.
Yoğunlaştırılmış	12	(Tüm toplum içerisinde sadece belirli tek bir grubu işaretleyen dernekler) Bu grupta yer alan derneklerden 5 tanesi iş ve meslek örgütleri olup, 4 tanesi dini, 1 tanesi kültür-sanat, 1 tanesi spor ve 1 tanesi de kültürlerarası dostluk alanlarında çalışmaktadır.
<i>Toplam</i>	96	

Tablo 7'den görülebileceği üzere, Sadece "*Tüm Türkler*" yanıtını vererek başka seçenek işaretlemeyip "*Farklılaştırılmamış Pazar*" yaklaşımı izleyen dernek sayısı 6'dır. Sadece "*Almanlar*" seçeneğini işaretleyen dernek bulunmamaktadır¹². Yalnızca bir gruba hitap ettiğini beyan eden, dolayısıyla "*Yoğunlaştırılmış Pazar*" yaklaşımının izlendiği varsayılan dernek sayısı 12'dir. Birden fazla gruba hitap ettiğini belirten dernek sayısı ise 78'dir. Burada iki farklı durum gözlenmiştir. Bu derneklerin 48 tanesi, birden fazla grup işaretlediğinden "*Farklılaştırılmış Pazar*" stratejisini izlediğini düşünebileceğimiz dernekler bunlardır. Diğer 30 dernek ise, işaretledikleri grupların yanında "*Tüm Türkler*" seçeneğini de işaretlemiştir. Burada stratejik yaklaşım olarak tüm Türk toplumuna mı, yoksa aslında işaretlenmiş olan spesifik hedef kitleye/kitlelere mi yöneldiği belirsizdir.

Ana faaliyet alanı ile hedef kitlelere dair yukarıda sunulan cevapların uyum durumu Tablo 8'de sunulmuştur.¹³ Örneğin, derneklerin %71,88'i ana faaliyet alanının "*gençlik*" olduğunu belirtirken, hedef kitleleri "*gençler*" olan derneklerin oranı neredeyse yarı yarıya azalmaktadır (%37,50). Sadece, ana faaliyet alanı olarak "*mesleki*"nin işaretlenme frekansı ile hedef kitle olarak "*belirli bir meslek grubu üyeleri*"nin işaretlenme frekansının birbirleriyle uyumlu görülmektedir.

Tablo 8. Derneklerin Hedef Kitleleri ile Ana Faaliyet Alanlarına Dair Bazı Skorların Birlikte Değerlendirilmesi

Ana Faaliyet Alanı	Frekans	Hedef Kitle	Frekans	Fark
Gençlik	71,88	Öğrenci ve gençler	37,50	34,38
Kültürlerarası dostluk, uyum, entegrasyon	61,46	Kültürlerarası dostluk, uyum, entegrasyonla ilgilenen her türlü kesimler	34,38	27,08
		Almanlar	3,13	58,33
Kadın	64,58	Kadınlar	28,13	36,45
Dini konular	56,25	Belirli bir dini aidiyete sahip olan ya da olmayan kişiler	21,88	34,37
Kültür-Sanat	52,08	Kültür ve sanata ilgi duyan kesimler	15,63	36,45
Sosyal Hizmetler	41,67	Sosyal hizmetlerin sunulduğu kesimler	12,50	29,17
Spor	30,21	Spora ilgi duyan kesimler	6,25	23,96
Mesleki	8,33	Belirli bir meslek grubuna ait kişiler	7,29	1,04
Politik	15,63	Belirli bir politik görüşe sahip kişiler	4,17	11,46

Dernek faaliyetleri

Hangi dernek faaliyetinin ne sıklıkla düzenlendiğine dair cevaplar Tablo 9'dadır. Buna göre, dernekler diğer faaliyetlere nazaran daha sık "kurumlarla görüşmeler, ziyaretler ve temsil faaliyetleri" içerisinde bulunmaktadır. Bunu "üyelere yönelik iç toplantılar" ve "konferans, söyleşi, bilimsel toplantı vb. etkinlikler" takip etmektedir.¹⁴

Tablo 9. Dernek Faaliyetleri ve Yapılma Sıklığı

Genel Faaliyetler	Yapılma Sıklığı* n (Grup %)					Ortalama
	1	2	3	4	5	
Kurumlarla görüşmeler ve ziyaretler (temsil çalışmaları)	0	8 (8,33)	33 (34,38)	38 (39,58)	17 (17,71)	3,67
Üyelere yönelik iç toplantılar (örn. eğlence amaçlı, fikir alışverişi yapmak üzere)	2 (2,08)	7 (7,29)	32 (33,33)	39 (40,63)	16 (16,67)	3,63
Konferans, söyleşi, bilimsel toplantı vb. etkinlikler	5 (5,21)	15 (15,63)	36 (37,50)	35 (36,46)	5 (5,21)	3,21
Projeler, kurs ve eğitimler	12 (12,50)	20 (20,83)	29 (30,21)	23 (23,96)	12 (12,50)	3,03
Sosyal etkinlikler (Sokak şenlikleri vb.)	12 (12,50)	16 (16,67)	38 (39,58)	22 (22,92)	8 (8,33)	2,98
Kermesler ve yardım etkinlikleri	18 (18,75)	15 (15,63)	32 (33,33)	21 (21,88)	10 (10,42)	2,90
Kültür-sanat aktiviteleri (müzik, resim vb.)	16 (16,67)	28 (29,17)	27 (28,13)	18 (18,75)	7 (7,29)	2,71

N:96, * 1: Hiçbir zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4: Sık sık, 5: Her zaman

Dernek faaliyetlerine ilaveten, üyelerle ilgili bazı spesifik çalışmaların yapıp yapılmadığı da incelenmiştir.¹⁵ Öncelikle, Tablo 10'a göre, derneklerin sadece beşte birinin üyelerle ilgili detaylı veri tabanına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Üye Veri Tabanı Sahipliği

	n	%
Detaylı bir veri tabanı var.	19	19,79
Basit bir veri tabanı var.	62	64,58
Sadece isim-adres listesi var.	13	13,54
Cevapsız	2	2,08
<i>Toplam</i>	<i>96</i>	<i>100</i>

Tablo 11’de ise, üyelerle ilgili çeşitli çalışmaların yapılma sıklıkları bulunmaktadır. Cevaplayıcılar “Üyelerle ilişkileri sıcak tutmak için çalışmalar”ı bazen, “Üyelere yönelik özel faaliyetler”i nadiren yaptıklarını ifade etmişlerdir.¹⁶ Üye beklentileri ise 3,56 ortalama ile düzenli olarak araştırılmaktadır.¹⁷ Faaliyet raporunun üyelerle nadiren paylaşıldığı da bulgular arasındadır.

Tablo 11. Üyelerle İlgili Spesifik Faaliyetlerin Yapılma Sıklığı

	Yapılma Sıklığı*n(Grup içi %)					Orta-lama
	1	2	3	4	5	
Yeni üye kazanmaya yönelik çalışmalar	3 (3,45)	10 (11,49)	27 (31,03)	19 (21,84)	28 (32,18)	3,68
Üyelerin dernekten beklentilerini düzenli olarak araştırma	3 (3,45)	6 (6,90)	34 (39,08)	27 (31,03)	17 (19,54)	3,56
Üyelerle ilişkileri sıcak tutmak için çalışmalar (Ziyaret, doğumgünü kutlaması vb.)	7 (8,05)	15 (17,24)	22 (25,29)	26 (29,89)	17 (19,54)	3,36
Üyelere özel faaliyetler	14 (16,09)	19 (21,84)	19 (21,84)	24 (27,59)	11 (12,64)	2,99
Üyelere derneğin yıllık faaliyet raporlarını gönderme	30 (34,48)	12 (13,79)	19 (21,84)	10 (11,49)	16 (18,39)	2,66
N:87, *1: Hiçbir zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4: Sık sık, 5: Her zaman						

Katılımcılardan; kurumlarla görüşmeler, konferans, projeler, kurs, eğlence aktiviteleri, üyelere özel etkinlikler vb. irili-ufaklı her türlü çalışmalarının tamamını göz önünde bulundurarak yıl bazında toplamda kaç faaliyet düzenlediklerini belirtmeleri istenmiştir. Açık uçlu verilen yanıtlar Tablo 12’de gruplandırılarak sunulmuştur.

Tablo 12. Derneklerin Yıllık Faaliyet Hacmi

Faaliyet Sayısı	n	%	Grubun ürettiği toplam faaliyet hacmi	Grup birimi başına düşen etkinlik sayısı
15 ve altı	60	62,50	454	7,56
16-30	14	14,58	318	22,71
31 ve üzeri	19	19,79	1675	88,15
Hiç etkinlik yok	2	2,08	-	-
Cevapsız	1	1,04	-	-
<i>Toplam</i>	<i>96</i>	<i>100</i>	<i>2447</i>	<i>25,75</i>

Tablo 12'ye göre, 96 derneğin yıllık toplam faaliyet hacmi 2447'dir (Min.1-Max.200). Derneklerin yarısından fazlası 15 ve altı sayıda faaliyette bulunmakta, bu grupta dernek başına yaklaşık 8 faaliyet düşmektedir. 19 derneğin ise oldukça aktif olduğu görülmektedir.

Finansal Yapı ve Varlıklar

Derneklerin en önemli gelir kaynaklarının gösterildiği Tablo 13'e göre, derneklerin %61,46'sının en önemli gelir kaynağı üye aidatlarıdır. Kişisel/kurumsal bağış ve yardımların birinci gelir kaynağı olduğu derneklerin oranı toplamda %13,55'tir.¹⁸

Tablo 13. Derneklerin En Önemli Gelir Kaynakları

	n	%
Üye aidatları	59	61,46
Etkinliklerden elde edilen gelirler	12	12,50
Kişisel bağış ve yardımlar	9	9,38
Kurumsal bağış ve yardımlar	4	4,17
Devlet kurumları/vakıfların açtığı fonlar	3	3,13
Diğer	9	9,38
<i>Toplam</i>	96	100

Derneklerin en önemli gider kalemlerinin gösterildiği Tablo 14'e göre ise; en büyük gider kaleminin ofisin ısınma, elektrik vb. değişken giderleri olduğu derneklerle, sabit gider olan ofis kirasını belirten derneklerin toplamı, tüm derneklerin %58,33'ünü oluşturmaktadır.¹⁹

Tablo 14. Derneklerin En Önemli Gider Kalemleri

	n	%
Derneğin ısınma, elektrik, su, internet, telefon vb. giderleri	30	31,25
Ofis kirası (yakıt vb. giderler hariç, <i>kalte miete</i>)	26	27,08
Etkinlik giderleri	24	25,00
Personel giderleri	4	4,17
Ofis teçhizatları ile ilgili giderler	2	2,08
Diğer	10	10,42
<i>Toplam</i>	96	100

Gelir-gider denge durumunun sunulduğu Tablo 15'e göre; derneklerin %54,17'sinde gelirler giderleri tam karşılamakta, %21,88'inde karşılayıp artmakta, %23,96'ünde ise karşılayamamakta ve açık verilmektedir.²⁰

Tablo 15. Derneklerin Gelir-Gider Denge Durumu

Derneğimizin yıllık gelirleri, yıllık giderlerini..	n	%
..karşılıyor, hatta artıyor.	21	21,88
..tam karşılıyor.	52	54,17
..karşılamıyor, açık veriyoruz.	23	23,96
<i>Toplam</i>	96	100

Dernek varlıklarının yer aldığı Tablo 16'ya göre derneklerin büyük çoğunluğu, bilgisayar, telefon, televizyon vb. cihazlara sahiptirler, gayrimenkul sahipliği %34,38²¹, arşiv sahipliği ise %37,50'dir.²²

Tablo 16. Derneğin Sahip Olduğu Varlıklar

	n	%
Bilgisayar/Laptop	79	82,29
Sabit telefon	70	72,92
Televizyon	63	65,63
Yazıcı, fax	62	64,58
Arşiv	36	37,50
Gayrimenkul	33	34,38
Sürelî yayın (gazete, dergi vb.)	16	16,67
Araç (Otomobil vs.)	6	6,25
Diğer	11	11,46
*Birden fazla seçenek işaretlenebildiğinden cevaplar toplamı 96'dan büyüktür.		

Tablo 17'de dernek varlıklarının kaydedilme durumuna bakıldığında, derneklerin yarısından fazlasının tüm varlıklarını dernek üzerine kaydettiği, 14 dernekte ise hiçbir varlığın kayıtlı olmadığı görülmektedir.

Tablo 17. Dernek Varlıklarının Kaydedilme Durumu

Dernek varlıklarının..	n	%
..hepsi kayıtlıdır.	58	60,42
..bazıları kayıtlıdır.	24	25,00
..hiçbiri kayıtlı değil.	14	14,58
<i>Toplam</i>	<i>96</i>	<i>100</i>

Dernek Yönetimiyle İlgili Bazı Seçili Konulara Dair Bulgular

Dernek yönetimiyle ilgili bazı konulara dair bulguların yer aldığı Tablo 18'e göre; derneklerin çoğunluğunda misyon ve uzun vade hedeflerin, hedeflere ulaşmak için geliştirilen yöntem ve uygulamaların açıkça/yazılı olarak belirlendiği görülmektedir²³. Derneklerin %78,16'sında yıllık faaliyet planları yapılmakta, kontrol ifadesi sayılabilecek "*Dernek faaliyetlerimiz genellikle son anda kararlaştırılıp uygulanır.*" ifadesinde de aynı oran çapraz olarak yakalanmaktadır. Derneklerin büyük çoğunluğu bir önceki yılın faaliyet raporlarını da hazırlamaktadır. Fakat bir sonraki döneme dair planlamalar yapan derneklerin oranında kısmen bir düşüş gözlenmekte, daha da önemlisi derneklerin yarısından fazlası bütçelerini planlamamaktadır. 62 dernek performans ölçümünü düzenli yaptığını belirtmiştir.²⁴

Dernek yönetimine dair Likert ölçeğinde sunulan çeşitli ifadeler verilen yanıtların ortalaması Tablo 19'dadır. Bu sonuçlara göre, dernek yönetimindeki kişilerin

sorumluluk ve görevlerinin belli olduğu görülmektedir.²⁵ Cevaplayıcılar, dernek faaliyetleri ve etkinliklerde çoğunlukla başkan ve yönetimdeki üyelerin çalışıyor olması ifadesine katılma yönünde eğilim göstermektedir. Derneklerde kişisel çekişmelerin olmadığı ve dernek içerisindeki politik/dinî görüş ayrılıklarının performansı olumsuz etkilemediği de bulgular arasındadır.

Tablo 18. Dernekte Misyon, Hedefler, Yöntemler ve Planlamaların Varlığı

İfade	Evet n(%)	Hayır n(%)
Derneğimizin misyonu ve uzun vadede ulaşmak istenilen hedefleri yazılı olarak açıkça belirlenmiştir.	71(81,61)	16(18,39)
Derneğimizin hedeflerine ulaşmak için geliştirdiği yöntemler ve uygulamalar yazılı olarak belirlenir.	62(71,26)	25(28,74)
Dernek faaliyetlerimiz genellikle son anda kararlaştırılıp uygulanır.	19(21,84)	68(78,16)
Derneğimizin yıllık yazılı bir bütçe planlaması vardır.	40(45,98)	47(54,02)
Derneğimizin yıllık faaliyet planlaması vardır (mevcut dönem için).	68(78,16)	19(21,84)
Derneğimizde bir sonraki döneme dair planlamalar yapılır.	58(66,67)	29(33,33)
Derneğimizin performansını düzenli olarak ölçeriz.	62(71,26)	25(28,74)
Derneğimizde bir önceki yılın faaliyet raporları hazırlanır.	72(82,76)	15(17,24)
N:87		

Tablo 19. Dernek Yönetimine Dair Verilen Cevapların Ortalama Değerleri

İfade	Ortalama	Standart Sapma
Yönetimdeki kişilerin sorumluluk ve görevleri belirlidir.	4,13	1,17
Derneğimizin tüm faaliyetlerinde ekip çalışması söz konusudur.	3,68	1,34
Yönetim kurulundakilerle üyeler arasında aktif bir iletişim vardır.	3,78	1,16
Dernek faaliyetlerinde, etkinliklerde çoğunlukla başkan ve yönetimdeki üyeler çalışırlar.	3,80	1,15
Derneğimizde, sürekli farklı ve yeni fikirler üretir ve onları hayata geçirmek için çalışmalar yaparız.	3,44	1,28
Yönetim seçilirken, yönetimde olmak isteyen bir çok aday çıkar.	2,95	1,22
Derneğimizin içerisinde kişisel çekişmeler var.	2,23	1,23
Dernek içerisindeki politik/dini görüş ayrılıkları derneğimizin performansını olumsuz etkiliyor.	1,71	1,07
N:87		

Dernek Yönetimlerinin Gündemleri ve Dernekte Öncelikle Ele Alınması Gereken Konular

Dernek yönetim toplantılarında konuşulan mevzuların gündeme gelme sıklıkları Tablo 20'dedir. Sıklıkla gündem olan ilk üç tema, "dernek faaliyetleri", "derneğin finansal durumu" ve "üyelerle ilgili konular"dır. Cevaplayıcılar, Almanya'daki güncel

gelişmelerin bazen, Türkiye’deki gelişmelerin ise nadiren gündeme alındığını belirtmişlerdir.²⁶

Tablo 20. Yönetim Toplantılarında Gündeme Gelen Konular ve Bu Konuların Gündeme Gelme Sıklıkları

	Gündeme Gelme Sıklığı*,n(Grup içi %)					Orta- lama
	1	2	3	4	5	
Dernek faaliyetleri	1 (1,15)	-0-	15 (17,24)	25 (28,74)	46 (52,87)	4,32
Derneğin finansal durumu	1 (1,15)	10 (11,49)	16 (18,39)	32 (36,78)	28 (32,18)	3,87
Üyelerle ilgili konular	1 (1,15)	6 (6,90)	24 (27,59)	31 (35,63)	25 (28,74)	3,84
Bölgede karşılaşılan sorunlar	4 (4,60)	9 (10,34)	28 (32,18)	19 (21,84)	27 (31,03)	3,64
Almanya’daki güncel gelişmeler	12 (13,79)	16 (18,39)	24 (27,59)	18 (20,69)	17 (19,54)	3,14
Diğer derneklerle ilgili konular	8 (9,20)	15 (17,24)	40 (45,98)	17 (19,54)	7 (8,05)	3,00
Türkiye’deki güncel gelişmeler	19 (21,84)	21 (24,14)	21 (24,14)	15 (17,24)	11 (12,64)	2,75
Kişisel konular	18 (20,69)	24 (27,59)	30 (34,48)	11 (12,64)	4 (4,60)	2,53
Diğer konular	9 (10,34)	11 (12,64)	37 (42,53)	15 (17,24)	15 (17,24)	3,18

N:87,1: Hiçbir zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4: Sık sık, 5: Her zaman,

Cevaplayıcılara kendi derneklerinde -araştırmanın yapıldığı an itibariyle- öncelikli olarak ele alınması gereken konuların neler olduğu sorulmuştur. Yanıtların sunulduğu Tablo 21’e göre, “Profesyonelleşme, kurumsallaşma” ile “Gençlerin derneğe ilgisini artırma” seçenekleri, cevaplayıcıların çoğunluğu tarafından eşitçe ilk sırada belirtilmiştir. Bunu “Gelirleri artırma/daha fazla bağış yapılmasını sağlama” seçeneği takip etmektedir.²⁷

Tablo 21. Derneğinizde Şu An Öncelikli Olarak Ele Alınması Gereken Konular Nelerdir?

	n	%
Profesyonelleşme ve kurumsallaşma	60	73,17
Gençlerin derneğe ilgisini artırma	60	73,17
Gelirleri artırma/daha fazla bağış sağlama	34	41,46
Daha fazla üye kazanma	30	36,58
Proje desteklerinden yararlanma	30	36,58
Dış dünyayla ilişkileri geliştirme	27	32,92
Diğer	5	6,09

*Birden fazla seçenek işaretlenebildiğinden cevaplar toplamı 96’dan büyüktür.

Cevaplayıcıların Bazı Kişisel Değerlendirmeleri

Araştırmaya katılan dernek yöneticilerinin bazı kişisel değerlendirmelerinin yer aldığı Tablo 22’ye göre, cevaplayıcıların %85,36’sı derneklerini hedeflerine ulaşma

yolunda başarılı bulmakta, %53,66'sı dernek yönetimiyle ilgili memnun olmadıkları hususlar olduğunu belirtmekte, %35,37'si yönetimde yalnız kaldığını düşünmekte, %67,07'si bir sonraki dönemde de yönetimde olmayı istemektedir.

Tablo 22. Yöneticiye Kişisel Sorular

		n	%
Derneğinizi hedeflerine ulaşma yolunda başarılı olduğunu düşünüyor musunuz?	Evet	70	85,36
	Hayır	12	14,64
Dernek yönetimiyle ilgili memnun olmadığınız hususlar var mı?	Evet	44	53,66
	Hayır	38	46,34
Karar alırken, faaliyetlerle ilgili çalışırken dernek yönetiminde yalnız kaldığınızı düşündüğünüz oluyor mu?	Evet	29	35,37
	Hayır	53	64,63
Bir sonraki dönemde de derneğin yönetiminde olmak istiyor musunuz?	Evet	55	67,07
	Hayır	27	32,93
N:82			

Mülakatlardan elde edilen bilgilerin özeti

Mülakat kayıtlarının tamamı incelendiğinde; öncelikle, görüşülenlerde genel yaklaşım olarak birkaç husus gözlenmiştir. Örneğin, Türklerin “çok fazla sayıda” dernek kurduğu belirtilerek, bunun toplumda “iyi-kötü” bir sivil toplum bilincine sahip olunduğunun ve STK'ların öneminin “bir şekilde” kavrandığının göstergesi olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan derneklerin büyük çoğunluğunda yaşanan kurumsallık ve profesyonelleşme problemlerinin altı sıklıkla çizilmiştir. Ayrıca derneklerin içinde olan kişilerin daha olumsuz, ancak dışında diyebileceğimiz medya mensubu, akademisyen, bürokrat gibi kişilerin daha olumlu yorumlar yapmış olmaları da dikkat çekmiştir.

Aşağıda derneğin iç çevresine yönelik olan ve hemen hemen tüm görüşülen kişilerin üzerinde hem fikir olduğu konular özet şekilde raporlanmıştır.

Derneğin başkana aşırı bağımlı olması: Derneklerin “belkemiğini”, başkanların oluşturduğu, eğer seçilen başkan, “eline aldığı işi bitirmeden bırakmayan”, “son derece adanmış” biriye, derneğin o dönem içerisinde başarılı denilebilecek çalışmalar yürütebildiği; genelde başkana bağlı olarak ciddi düzeyde aktifleşilebildiği, ancak bu durumla oldukça nadir karşılaşıldığı, derneklerin çoğunun zayıf varlık gösterdiği belirtilmiştir.

Görev ve sorumluluk alanlarının netleştirilememesi: Kişiler arasında görev ve sorumlulukların çok nadir net olarak dağıtıldığı, kimin gerçekte neyden sorumlu olduğunun açık/net bir tanımı ve uygulamasıyla karşılaşılmadığı, yönetim oluşturulduktan sonra zamanla tüm işlerin başkan ve çevresindeki birkaç kişinin üzerine

bırakıldığı, bu birkaç kişi arasında dahi iletişim/koordinasyon eksiklikleriyle karşılaştığı ifade edilmiştir

Yönetim ekibinde oluşan yük ve yıpranma: Özellikle başkan ve yanındaki birkaç kişinin etkinliklerin organizasyonundan, telefonlara bakmaya, temsil çalışmalarından malzeme tedarikine kadar her işi yapmak durumunda kaldığı; bu yüzden zamanla yıpranmaların arttığı; kendi iş/çalışma/özel hayatlarından “*fedakârlık yapan*” bu kişilerden sürekli ve yüksek performansta gönüllülük esasıyla bu işleri yapmasını beklemenin gerçekçi olmadığı ifade edilmiştir.

Yönetim kadrolarını oluşturmada sorunlar: Derneklerin birçoğunda yeni yönetim oluşturma sürecinde yönetime aday bulmada sorunlar yaşandığı belirtilmiştir. Derneğin çalışma alanına kendisini gönüllü olarak “*adamış*” bir kişi olmadıktan sonra; bu pozisyonlara gelecek kişilerin genelde baskı/ısrar sonucu “*iteklenerek*” aday oldukları, bazen mevcut başkanın “*başka kimse olmadığından gönülsüzce*” devam etmek durumunda kaldığı, geniş üye hacmine sahip derneklerde dahi bu durumun görülebildiği ifade edilmiştir. Bunun tam tersine, bazı derneklerde “*oturduğu koltuktan kalkmak istemeyen başkan ve/veya yönetimdeki kişiler*”in olduğuna ve özellikle değişim/yenilenme gerektiğinde böyle bir durumun sorun teşkil edişine değinilmiştir.

Derneklerin profesyonel yönetici/çalışan istihdam edememeleri: Dernekte karar alanlarla bunları uygulayanların, işleri organize edip yönetenlerin genelde aynı kişiler olduğu; maaşlı olarak işin uzmanı kişilerin istihdam edilmemesinin önemli bir eksiklik olduğu; bunun genelde finansal yetersizliklerden kaynaklandığı; ancak üye sayısı/gelirler itibarıyla iyi durumda olan veya iş adamları derneği gibi uzmanlığın bilincinde olan bazı derneklerde bile maaşlı profesyonel yöneticilerin/çalışanların bulunmamasının sorgulanması gerektiği ifade edilmiştir. İlave olarak, profesyonel istihdam edilmeyişinin ve/veya maaşlı düzenli bir çalışana ihtiyaç duyulmayışının, derneklerin bunu gerektirecek düzeyde aktif olmadığı durumuyla gerekçelendirildiği de görülmüştür.

İnsan Kapasitesi: Dernekteki işleri; eğitimleri, meslekleri, ilgi alanları ve becerileri birbirinden farklı kişilerin yürütüyor olmasının gönüllülük üzerine kurulu sivil toplum camiasında doğal olduğu belirtilirken, diğer yandan karşılaşılan örneklerdeki kişilerin birçoğunun dernek yönetimi anlamında ve/veya derneğin çalışma alanında profesyonel bir kapasitesinin olmadığı kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türk derneklerindeki öncelikli ihtiyacın; “*yeni fikirler*” ortaya koyabilecek, çeşitli kuruluşlardan “*kaynak sağlayarak projeleri hayata geçirecek*” ve “*ekip kurup o ekibi yönlendirecek*” kapasitede insan kaynağı olduğu ifade edilmiş; özel uzmanlık isteyen çalışmalarda bulunabilecek insan kaynağına sahip dernek sayısının oldukça az olduğuna; bu çalışmaların önemini “*idrak etmeyen*” ve bu konuda “*arayış içerisinde*”

olmayan” derneklerin çoğunlukta olduğuna; ayrıca bahsedilen kapasitedeki kişilerin ise derneklere ilgisinin ve gönüllü olarak ayıracağı zamanının olmadığına; özellikle yüksek eğitimli kişilerin dernekler camiasına uzak durduğuna dikkat çekilmiştir.

Süreklilik sorunu: “*Kurumsallaşma olmadığından*” her yeni yönetimle derneğin değişebildiği, -değişimin iyi yönü olsa da- “*herşeyin başkana bağlı olması*” , “*yazılı kültürün gelişmemesi*” vb. nedenlerle dernekteki yılların birikiminin ve faaliyet alanında kazanılan “*tecrübelerin heba olması*” gibi sorunların ortaya çıkabildiği; “*bir dönem aktif-bir dönem pasif*” gibi “*istikrarsızlıkların*” çokça görüldüğü; çoğu derneğin süreklilik halinde ve belirli bir çizgide bir çalışma performansı sergileyemediği ifade edilmiştir.

Rastgelelik: Birçok dernekte, derneğin varoluş nedeni ve misyonundan uzak faaliyetlerde bulunulduğu; kendi faaliyet alanında Türk toplumundaki gerçek ihtiyaçları/sorunları sistematik şekilde tespit ederek onları gidermek üzere planlı çalışan az sayıda dernek olduğu, çoğu dernekte ise “*rastgele*” ve “*iş yapmış olmak/görünmek için*” faaliyetlerin yürütüldüğü ifade edilmiştir.

Gençler: Hâlen derneklerin çoğunluğunun birinci ve ikinci jenerasyonun çabalarıyla ayakta durduğu, üçüncü jenerasyon gençlerin derneklere varlık gösteremiyor oluşunun Türk sivil toplumunun geleceği açısından oldukça önemli bir sorun teşkil ettiği, kazanımların muhakkak yeni nesile aktarılması gerekliliği belirtilmiştir. Bir yandan gençlerin “*ilgisizliği*” eleştirilirken, diğer yandan gençlerin derneklere uzak kalmalarına neden olarak, derneklere eski jenerasyonun “*varlığının*”, “*ağırlığının*”, “*önyargılarının*”, “*kalıplaşmış düşüncelerinin*” veya “*mantığının*” devam ediyor oluşu, çoğu derneğin gençlere açılmaması ve onlara –örn. kendi projelerini hayata geçirebilecekleri- yenilikçi/cazip ortamlar sunamaması gibi hususlar sayılmıştır.

Mutsuz üyeler: Birçok dernekte üyelerin üyelikle ilgili “*neredeyse hiçbir fayda göremiyor*” olduğu, bazı derneklerin “*aslında bir şey yap[a]mayıp sadece üye topladığı için, üyelik derneği*” olarak tanımlandığı, çoğu dernekte “*ilgisiz, isteksiz, hevesi kaçmış, sadece aidat veren, üyelikten ayrılmak isteyip vicdanen ayrılamayan*” birçok üye olduğu ifade edilmiştir.

Son olarak, araştırmacının “*Türk derneklerinin yönetim açısından olumlu gördüğünüz özellikleri nelerdir?*” şeklindeki sorusuna, görüşülen kişilerin neredeyse tamamı, “*esnek yapıda olmaları*” yanıtını vermiştir. Derneklerin “*son dakika değişimlerini, acil durumları*” bir şekilde yönetebilmeyi başarabildiği; “*meselenin bir şekilde halledildiği*”, yeni duruma adapte olup değişen şartları hızla kabul/tolere

edilebildiği, iç mekanizmalardaki esnekliğin buna olanak sağladığı belirtilmiştir. Burada çoğunluk “*Mesela Almanlar bunu beceremez.*” şeklinde kıyaslama yapmıştır.

SONUÇ

Almanya'nın Bavyera eyaletinde faaliyette bulunan derneklerin bazı iç faktörler çerçevesinde görünümünü ortaya koyan bu çalışmanın saha araştırmasına, yılda yaklaşık 2500 faaliyet üreten ve 13.049 kayıtlı üyesi olan 96 derneğin temsilcisi katılmıştır. Cevaplayıcıların büyük çoğunluğu dernek başkanıdır ve yine çoğunluğu önemli bir sivil toplum tecrübesine sahiptir. Araştırma sürecinde konuyla ilgili kesimlerle mülakatlar da gerçekleştirilmiştir. Hem anket bulgularında hem de mülakatlarda paylaşılan görüşlerde, derneklerin kaynaklarını etkin ve verimli kullanmasını engelleyebilecek mahiyette birtakım kaynak, altyapı ve yönetim sorunları (Bknz. STGM, 2005) tespit edilmiş, bunlar aşağıda bazı seçili başlıklarda ortaya konmuştur.

Öncelikle, stratejik yaklaşım olarak derneklerin bir kısmında tüm Türk toplumuna yönelik çalışmalar mı yürütüldüğü, yoksa aslında belirli hedef kitlelerin mi odak noktasında olduğu konusunda belirsizlik yaşandığı gözlenmiştir. Derneklerin ana faaliyet alanları ile hedef kitlelerine dair frekanslar birlikte incelendiğinde ise önemli bir uyumsuzluk dikkat çekmiştir. Örneğin, derneklerin %71,88'i ana faaliyet alanının “*gençlik*” olduğunu belirtirken, “*gençleri*” hedef kitle olarak ifade eden derneklerin oranı neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Dolayısıyla, hedef kitle belirleme açısından karşımıza çıkan karışıklık ve ana faaliyet alanı-hedef kitle frekans uyumsuzluğu; derneklerin önemli bir kısmında temel sorunların olduğuna işaret etmiştir. Bu durum, topluma bir “*pazar*” olarak yönetsel bir stratejiyle yaklaşmadığına dair bir sinyal niteliğindedir.

Faaliyetler açısından dernekleri incelediğimizde ise, derneklerin en yoğun “*kurumlarla görüşmeler ve temsil faaliyetleri*” içerisinde olduğu görülmüştür. Faaliyetler arasında, toplumun çeşitli kesimlerine yönelik kurs, eğitim vb. projelerin görece az yapılıyor oluşu; ulaşılan faydanın açıkça görülebildiği ve belirli bir ihtiyacın net olarak giderilebildiği çalışmaların yetersizliğine işaret etmiştir. Derneklerin çoğunda gelirlerin üye aidatlarına aşırı bağımlı hali, gelirlerin giderleri karşılamadığı derneklerin varlığı, yine derneklerin çoğunda yazılı bir bütçe planlamasının yapılmaması gibi bulgular, finansal yönetim açısından da bazı eksikliklerin yaşandığını ortaya koymuştur. İnsan kaynağı açısından ise, derneklerin yaklaşık üçte birinde düzenli olarak çalışan birinin olmaması, mülakatlarda belirtildiği üzere büyük çoğunluğunda işlerin başkan ve birkaç kişiye bağlı olan bir yapıca yürütülmesi, dernekte profesyonellerin nadiren istihdam ediliyor oluşu ve yönetim ekiplerinde yıpranma gibi bilgiler dikkate değerdir.

Üyelere yönelik çalışmalar açısından; derneklerin büyük çoğunluğu üye aidatları ile ayakta durmaktayken, onlara daha iyi çalışmalar yapmalarına olanak sağlayacak bir stratejik varlık olan detaylı bir üye veri tabanına çoğu derneğin sahip olmadığı görülmüştür. Üyeler sadece aidat ödemeleriyle değil, aynı zamanda aktivitelere katılım yoluyla, bazen aktivitelerde görev alarak, bazen derneğe aynî/nakdî katkıda bulunmalarıyla ve derneğin sonraki yönetimlerinde bulunma potansiyelini taşımaları itibariyle de önemli bir kaynak iken; bulgularda üyelere yönelik özel faaliyetlerin nadiren yapıldığının ve yıllık faaliyet raporlarının üyelere nadiren paylaşıldığının görülmesi ve mülakatlarda üyelerin derneklerden somut bir fayda göremediği yönünde dile getirilen tespitler üye çalışmaları açısından da derneklerde birtakım eksiklikler olduğunu ortaya koymuştur.

Bahsedilen başlıklar haricinde, derneklerin çoğunda derneğin misyonuyla birlikte uzun vade hedeflerinin, bu hedeflere ulaşmak için geliştirilen yöntem ve uygulamaların yazılı olarak belirlendiği; bir önceki dönemin faaliyet raporunun hazırlandığı, mevcut ve sonraki dönem için planlamaların yapıldığı görülmüştür. Araştırma bulguları incelenirken görüşü alınan uzmanlar derneklerin büyük çoğunluğunda raporlama gibi yasal zorunluluklar haricinde; planlama, yöntem geliştirme, yol haritası belirleme vb. çalışmaların sistematik ve profesyonel olarak yapılmadığı, bu konuların dernek içinde konuşulabildiği ancak özellikle yazılı olarak belgelenmediği yönünde görüş bildirmişlerdir. Derneklerin çoğunluğunda arşiv bulunmadığı bulgusu da bu görüşü dolaylı olarak teyit etmektedir. Bu konuda kuruluşunun üzerinden 50 yıl geçmiş olan bir derneğin yöneticisine derneğin bunca yıllık tecrübesinin nerede kayıtlı olduğu sorulduğunda “*Hepsi bende. Arşiv benim kafamda, sorun cevap vereyim.*” şeklinde cevap vermesi dikkat çekicidir. Bu durum, büyük bir kişisel tecrübe ve adanmışlık göstergesi olsa da; bilginin yalnızca kişilerde toplanıyor oluşu, hem derneğin gelecekteki yöneticilerinin geçmişten istifade edebileceği ulaşılabilir kaynakların yetersizliği açısından bir olumsuzluk, hem de Almanya'daki Türk sivil toplum camiasının kayıtlı birikimi açısından bir eksikliklerdir.

Yukarıda çizilen genel tablonun haricinde, ankete katılan dernek yöneticilerinin yarıya yakını da kişisel değerlendirmelerinde, kendi derneklerinin yönetimiyle ilgili memnun olmadıkları hususların olduğunu belirtmiştir. Son olarak, cevaplayıcıların çoğunluğu derneklerinde öncelikli olarak “*profesyonelleşme/ kurumsallaşma*” ile “*gençlerin derneğe ilgisini artırma*” konularının ele alınması gerektiği fikrindedir.

Derneklere dair ortaya konan bu genel görünümün iyileştirilebilmesi için şu iki hususun öncelikle dikkate alınmasında fayda görülmüştür: Derneğin insan kaynağını güçlendirmek ve dış dünyadan destek almak. İlk olarak, Kurt ve Taş'ın (2015) ifade ettiği gibi “*Sivil toplum kuruluşları nitelikli iş gücüne sahip olmaları ve bunu bünyede tutabilmeyi başardıklarında uzun soluklu ve sürdürülebilir bir örgütsel yaşam söz*

konusu olabilecektir.” Dolayısıyla bulgularda karşılaşılan sorunların birçoğunun, doğru kişileri derneğe kazandırmak ve bu kişilerin motivasyonlarını yükseltecek imkanları onlara sunmak suretiyle bertaraf edilebileceği düşünülmektedir. Çözümün, sınırlı imkanlarla çalışan bu tarz kuruluşlarda doğru bir “gönüllü yönetimi” ile (Bknz. Güngör, 2016; Pynes, 2013; Özmutaf, 2007) ve finansal yapısı güçlü derneklerde ise (gönüllü yönetimiyle birlikte) profesyonel çalışan/yönetici istihdamıyla mümkün olacağını ifade etmek gerekir.

İkinci olarak; -uzun süren araştırma sürecinde kazanılan birikim doğrultusunda-, derneklerin çoğunluğunda iyileştirme yönünde harekete geçilmesinin kendi mevcut iç mekanizmalarıyla zor olduğu görülmüş, bu sebeple derneklerin özellikle dış dünyadan destek almaları gerektiği kanaati oluşmuştur. Ancak bunun önünde bazı zihinsel bariyerler olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, görüşmelerde “*Bu durumlar düzelmeyecektir.*”, “*Biz böyleyiz işte.*” gibi ifadeler sıkça dile getirilmiştir. Bu yaklaşım, bir perspektif sunmadığı gibi, aslında derneğin mevcut mekanizmalarının yetersiz kaldığını da ortaya koymakta; bu kabulleniş hem derneklerin kendi içinden doğan teklifleri göz ardı etmesine neden olmakta; hem de dış dünyadan, örneğin diğer derneklerden, kurumlardan, uzmanlardan destek alınmasına da engel olmaktadır. Örneğin, araştırma yürütülürken bazı dernek temsilcilerinde akademik camiaya karşı bir mesafe gözlenmiş, “*akademinin mevcut sorunlara hiçbir faydasının olmayacağı*” yönünde görüşlerle karşılaşmış; bilimsel araştırmaların veya yönetim, pazarlama gibi bilim alanlarının katkılarına bazı derneklerin kapalı olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, araştırma süresince karşılaşılan “*Biz yine diğerlerine göre iyiyiz.*” şeklinde bazı yorumlarla birlikte derneklerin kendilerini diğer derneklere nazaran daha iyi görmeleri; diğer derneklerin tecrübe ve birikimlerinden yararlanma, başarılı çalışmaları örnek alma vb. hususlarda psikolojik bir bariyer oluşturmaktadır. Dışarıdan katkı sunabilecek hem teorik hem pratik tecrübeye mesafeli bu yaklaşımlar; dernekler açısından “*öğrenmeye kapalılık*” riski oluşturmaktadır. Kuruluşların lider veya yöneticilerinin örgütlerinin “*öğrenmelerinde*” oldukça önemli rol oynadığı gözönüne alınırsa (Bknz. Prugsamatz, 2010); umutsuz, çözüm vaat etmeyen ve araya mesafe koyan böyle yaklaşımların sivil toplum camiası içerisinde uzun yıllardır bulunmuş temsilciler (çoğunluğu dernek başkanı) tarafından dile getirilmiş olmasının hem “*öğrenme*” hem “*değişim*” açısından oluşturduğu sorun açıkça ortaya çıkacaktır.

Özetle, araştırma sonucunda ulaşılan bu tablonun iyileştirilmesi açısından, derneklerin hem kendi içlerindeki değişime, hem de dış dünyadan gelebilecek katkı ve desteğe açık olmaları, hatta bunu talep etmeleri oldukça önemlidir. Çünkü, dışarıda sürekli değişen/gelişen bir çevreye karşılık içeride öğrenmeye kapalı, değişime direnen yahut inanmayan bir sistemin -varlığı sürse bile- başarılı çalışmalara imza atması pek mümkün görünmemektedir.

Son olarak, güçlü sivil toplumlar kendi güçlü örgütlerini oluşturmakta, STK'lar da güçlendiği ve profesyonelleştiği ölçüde toplumu dönüştürme, güçlendirme gibi fonksiyonlarda başarıya ulaşmaktadırlar. Bu çalışmada, derneklerin yaşadığı sorunların performanslarını etkileyebilecek nitelikte olup olmadığı ya da ne denli etkilediği kapsam içerisinde olmasa da, birçok araştırmacının iç çevre faktörlerinin örgütlerin performansını doğrudan etkilediği hususunda hem fikir olduğu unutulmamalıdır (Örn. Kinyua-Njuguna *vd.*, 2014; Packard, 2010; Chalhoub, 2009; Andreasen, Kotler, 2008; Kaplan, 2001). Dolayısıyla derneklerin etkin, iyi organize olmuş, güçlendirilmiş birer yapıya kavuşmalarının daha iyi bir performans göstermelerine sebep olacağı ve böylelikle hem daha etkili ve hem de daha huzurlu bir Türk toplumu oluşmasına katkı sağlanacağı gözönünde bulundurularak; Türk ve Alman toplumlarının kazanımlarını önceleyen ilgili aktörlerin de derneklere değişim ve gelişimde öncülük edecek yaklaşımlar ve destekler sunması büyük gerekliliktir.

Açıklamalar

Bu çalışma, YTB tarafından desteklenen “*Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Bazı İç Faktörler ve Dış Çevre Aktörleri Açısından Analizi: Almanya'nın Bavyera Eyaletinde Faaliyet Gösteren Kuruluşlara Yönelik Ampirik Bir Çalışma*” başlıklı araştırma projesinin bir bölümüdür. Bu makale özelinde derneklerin yalnızca iç çevre faktörleri itibariyle görünümüleri sunulmaktadır. Araştırma projesinin dış çevre boyutunda (Kocagöz, 2017); derneklerin diğer Türk/Alman/göçmen dernekleriyle, Türk/Alman toplumları, medyaları, siyasetçileri ve makamlarıyla; ilişkileri, işbirlikleri, rekabet durumu, ortak projeleri vb. konular yer almaktadır. Projenin içerik genişliği böyle bir ayırmda bulunmayı gerektirmiştir. İç ve dış çevreye dair bulgular birlikte incelendiğinde, derneklere dair daha geniş bir görünüm elde edilerek ortaya çıkan profil sonuç itibariyle daha bütüncül olarak değerlendirilebilecektir. Almanya'daki Türk derneklerinin profillerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu projeye özellikle izleyen araştırmalar ve ilgili aktörlerin çalışmaları için tanımlayıcı istatistiklerle temel bir bilgi kaynağının oluşturulması amaçlandığından, ilave olarak herhangi bir kuram uygulamasına gidilmemiştir. Son olarak, araştırma ihtimali örnekleme yoluyla yapılamadığından, bulgular ne Almanya'daki ne de Bavyera eyaletindeki tüm Türk dernekleri için genellenemez.

Teşekkür

Bu araştırmayı destekleyen başta T.C. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı olmak üzere, Almanya'daki çatı örgütlere, Viyana Başkonsolosu (Nürnberg eski Başkonsolosu) Asip Kaya ve Nürnberg Başkonsolosu Yavuz Kül Beyefendilere, akademik camiadan görüş alışverişinde bulunduğum hocalarıma, ankete katılan 96 derneğin temsilcilerine, Almanya'daki Türk sivil toplum hayatı içerisinde olup -mülakatlarda ve mülakatlar dışında- çalışmaya tecrübe ve bilgilerini aktaran herkese, ve son olarak hem akademik hem de Türk derneklerine ilişkin sahadaki birikimiyle

çalışmamın tüm süreçlerine değerli katkılarda bulunan hocam Prof. Dr. Şefik Alp Bahadır'a teşekkürü bir borç bilirim.

NOTLAR

¹ Türk toplumu ve dernekleri, Almanya'da entegrasyon vb. konulu tartışmalarda geçmişten beri gündem oluşturmaktadır, ancak Haziran 2016'da Alman meclisinden geçen (sözde) Ermeni Soykırım Tasarısı, Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimi, Nisan 2017 Türkiye Anayasa Değişikliği Referandumu ve Eylül 2017 Almanya Genel Seçimleri süreçlerinde ve bu gelişmelerin devamında; özellikle politik ve sosyal temalar çevresinde daha fazla ön plana çıkmıştır.

² Her bir kuruluş için verilen rakamlar toplanarak bu rakama ulaşılmıştır.

³ Bu bir tahmini rakam olduğundan, sayı 320 olarak sabitlenmiştir.

⁴ Katılımcıların bir kısmı çeşitli nedenlerle anonim kalmak istediğinden, görüşülen kişiler, konuları, mülakata katılırken temsil ettikleri dernekler, kurumlar zikredilmemiştir. Görüşülen kişilere –özellikle dernek temsilcilerine- bu durum taahhüt edilmiştir. Bu çalışmada da -turnak içerisinde verilen bazı spesifik vurgular haricinde- kişilerden doğrudan atıf yapılmamakta, sadece dökümantasyonun ardından ortaya çıkan tabloya ilişkin bir özet paylaşılmaktadır.

⁵ Anket formunda bazı bölümleri cevaplamayan katılımcılar bulunmakta, *n* bazen 82'ye kadar düşmektedir. Katılımcıların bir kısmı, anketin son bölümünde yer alan açık alana yazarak veya araştırmacıyla iletişime geçerek, çeşitli nedenlerle/kaygılarla cevaplamadıkları/cevaplamayacakları bölümleri ifade etmişlerdir. Araştırma sürecinin tamamında da, dernek temsilcilerinde katılım hususunda kaygılar gözlenmiştir. Burada güvenlik kaygısı birinci sıradadır. Bu kaygılar dernek dışından olup konuyla ilgili olan taraflarca da onaylanmış, iki devlet arasında bir konumda bulduklarından derneklerin taşıdıkları kaygıların ve hassasiyetlerin geçerliliği vurgulanmış, "*Bazı dernekler Alman istihbaratı tarafından takip edilmektedir.*" şeklinde ifadelerle sıklıkla rastlanmıştır. Bu sebeple online platformdaki soruların çoğuna cevaplama zorunluluğu tanımlanmamıştır. Araştırmaya katılımlar özellikle bu kaygılar nedeniyle uzun sürede ve zor şartlarda sağlandığından, cevapsız alanların olduğu anketlerin araştırmadan çıkartılmamasına karar verilmiştir.

⁶ Nerede faaliyette bulunduğu sorusuna "Diğer" seçeneğiyle verilen cevaplar: "Yerimiz yok", "Başkanın özel bürosunda", "Arztpraxis [Dış Hekimi Muayenehanesi]", "Bir Eczanenin bize sunduğu bir odada", "Kendi mülkiyetimiz olan camiide".

⁷ Bu sorunun "Diğer" seçeneğine verilen cevaplar: "Yalnızca yönetim kurulu üyeleri düzenli olarak çalışır", "Yalnızca din görevlisi düzenli bulunur", "Dernekte hiç kimse çalışmaz".

⁸ "Diğer" kategorisinde: "her hafta-düzenli" (n:4), "yalnızca ihtiyaç duyulduğunda" (n:3), "bazen ayda bir-bazen üç ayda bir" (n:1) toplandığı belirtilmiştir.

⁹ Seçenekler dışında cevaplayıcıların ana faaliyetlerle ilgili bilgi verebilecekleri alana; "Eğitim", "Aile", "Yardımlaşma ve dayanışma", "Hukuksal konularda danışmanlık", "Alman gençlik daireleri ile aileler arasında diyalog", "Bayram merasimleri", "Koruyucu ailelikle ilgili çalışmalar", "İnsanlığı barışa götüren, aydınlığın ve özgürlüklerin egemen olduğu bir dünya

özlemi için mücadele”, “Müslüman kadının temsili”, “Alevi kültürü”, “Dinlerarası diyalog”, “Manevi çalışmalar” notları bırakılmıştır.

¹⁰ Hedef kitle “Diğer” seçeneğine verilen cevaplar: “Tüm Müslümanlar hedef kitlemizdir”, “Biz her yaş grubuna ve her millete açık bir derneğiz ayırım yapmaksızın”, “Almanya’da yaşayan tüm insanlar hedef kitlemizdir”, “Abitür [lise] esnasında olanlar ve genç üniversiteliler”, “Engelli aileleri”, “Demanz hasta yakınları”, “Bakıma muhtaç yaşlılar”, “Üst ve orta düzey yöneticiler”.

¹¹ Yapılan gruplandırmanın teorideki şekliyle pratiğe yansıyor yansımadığını tespit edebilmek için (örn. farklılaştırılmış stratejide farklı kesimler için farklı pazarlama programları var mı?) ayrı bir araştırma gerekmektedir.

¹² Yalnızca üç dernek (ikisi sosyal hizmet alanında, biri dîni alanda) bu seçeneği, diğer cevaplarına ek olarak belirtmişlerdir.

¹³ Birden fazla cevap seçim hakkı, iki sorunun seçeneklerinin birbir eşleşmiyor oluşu ve kategoriler arası geçişkenlikler gözönünde bulundursa da, buradaki uyumsuzluk dikkate değerdir.

¹⁴ Seçenekler haricindeki faaliyetler için tanımlanan alana yazılan notlar: “Haftalık düzenlenen sağlık ve eğitim kursları”, “Kurumlarla ortaklaşa bilgilendirme günleri”, “Aile toplantıları, gençlerle spor programları”, “Politik bilgilendirme panelleri”, “Spor etkinlikleri”, “Camii rehberliği, başka dinlere mensup olanlar ile diyalog etkinlikleri”, “Okullarda Etik dersi yerine Almanca dilinde İslam dersinin verilmesi”, “Kuran, Resim, İlahi gibi kurslar”, “Spor veya sanatsal etkinliklere sponsorluk yapılması”, “Hizmetiçi eğitim seminerleri (yöneticilik ve muhasebe)”, “Dernek yönetimleri ile Bölge İstişare Toplantıları”, “Sosyal etkinlik olarak yılda bir defa Stadteilfest’lere [sokak şenliği] katılmak”.

¹⁵ Derneği -üye olmaksızın- dışarıdan destekleyen gönüllüler ve bağışçılara, dernekle ilişki içerisinde olsa da, aralarında üyelik sözleşmesi gibi yapısal bir bağ olmadığından, bu araştırma projesinde dış çevre aktörleri olarak yaklaşmıştır. İlgili bulgular, Kocagöz (2017)’den incelenebilir.

¹⁶ Tablo 9’da “Üyelere yönelik iç toplantılar” faaliyetinin yapılış sıklığı ortalamasının 3,63, Tablo 11’de “üyelere özel faaliyetler” ortalamasının ise 2,99 olduğu görülmüştür. Soruların genel bağlamlarında cevaplayıcının sıklık algısı değişmiş olabilir.

¹⁷ Uzmanlar, çoğu dernekte “sistemik/düzenli/planlı” bir üye araştırmasının olmadığını, üye beklentileri gibi konuların “kendi aralarında konuşulması” nedeniyle skorun bu şekilde çıkmış olabileceğini belirtmişlerdir.

¹⁸ “Diğer”: “Kira gelirleri”, “Bağımlı olunan çatı kuruluşun verdiği finansal destek”, “Sponsorluk gelirleri”, “Dernek lokalinden elde edilen gelir”, “İşletilen bakkaldan elde edilen gelir”.

¹⁹ “Diğer”: “Gençlik Merkezi-Eğitim Merkezi İnşaat Giderleri”, “Satın alınan yerin borcu”, “Kredi borçları”, “Yardıma ihtiyacı olan kişilere yönelik yapılan çalışmaların oluşturduğu giderler”, “Kişisel giderler”, “Caminin alımı için çekilen kredi”, “Kira, yakıt, elektrik giderleri hepsi birlikte”.

²⁰ Açık sorununun nasıl çözüldüğüne dair yazılan notlar: “Kendimiz öduyoruz”, “Yönetim kurulu karşılıyor” “Üyeler katkıda bulunuyor (borç/bağış)”, “Dernek başkanı genelde cebinden ödüyor”, “Diğer sponsorluklar yoluyla”, “Dernek yararına kermes düzenleyerek”, “Çeşitli sosyal amaçlı

faaliyetlerden ek gelir yoluyla”, “Yardımlarla/bağışlarla kalan açıklar kapatılıyor”, “Çatı kuruluşun desteğiyle”, “Ayda bir kahvaltı hazırlıyoruz (açıkbüfe şeklinde) gelen kişilerden bağış şeklinde-gönülden ne koparsa- açığımızı kapatmaya çalışıyoruz”, “Son yıllarda dergiden gelir sağlamıştık ama 2015’te (küçük) açık yöneticiler tarafından karşılandı örneğin.”.

²¹ Tablo 3’te “Kendi ofislerinde” faaliyette bulunan derneklerin oranı %45,83 olarak görüldüğünden, %34,38 olan gayrimenkul sahiplik oranının en az bu düzeyde çıkması gerekirdi. Tablo 3’te örneğin kiralık ya da geçici kullanım için tahsis edilen bir yer dahi olsa yalnızca dernek kullandığı için söz konusu *mekan* “kendi ofisi” şeklinde değerlendirilmiş olabilir.

²² “Diğer” seçeneğinde, mutfak, fırın, buzdolabı, bulaşık makinesi, sandalye, masa, diğer mobilyalar, çay ocağı, çeşitli folklor kıyafetleri, arsa, garaj, web sitesi, müzik enstrümanları, beamer, ses sistemleri, camii yazılmış; ayrıca burada “*iman ve hizmet inancı*”, “kasa haricinde hiçbir şey yok”, “derneğe ait hiçbir şey yok (n:2)” notları da görülmüştür.

²³ Bu bulguyla ilgili görüşülen uzmanlar, bu çalışmaların genelde bir kereye mahsus dernek tüzüğü kaleme alınırken yapıldığını belirtmişlerdir.

²⁴ Uzmanlar; performans ölçümüne dair bu skorun gerçek durumu yansıtmayabileceği, performansın sistematik/düzenli/yazılı şekilde ölçülmediği yönünde kanaatlerini, cevaplamada yıl sonu faaliyet raporlarının ve/veya dernekteki sözlü değerlendirmelerin gözönünde bulundurulmuş olabileceğini belirtmişlerdir.

²⁵ Bu skor, mülakat bulgularında derneklerde görev ve sorumlulukların net olarak belirlenmediği yönündeki yoğun görüş birliğiyle çelişkilidir.

²⁶ Saha araştırmasının ardından oluşan son dönem Almanya-Türkiye gündemi hızlı ve hissedilir bir şekilde Türk toplumuna yansımıştır. Bu araştırma şimdi yapılırsa belki sonuçlarda bazı farklılıklar görülebilir. Ancak, en azından bulguların konjonktürel bir dalgalanmanın etkisinden arınmış olduğunu varsayabiliriz.

²⁷ “Diğer”: “Diğer derneklerle koordinasyonu nasıl sağlarız”, “Dernek babında kitlemizi kitap okumaya teşvik etme çalışmalarına odaklanmalıyız”, “Maneviyatı nasıl güçlendirebiliriz”, “Özellikle gençlerin eğitimi ve yaşlı Türklerin sorunları üzerine yapmamız gereken çalışmalar”.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2011), *Yeni Vatanda Dini ve İdeolojik Yapılanma: Almanya’daki Türk Kuruluşları*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- Amelina, A., T. Faist (2008), “Turkish Migrant Associations in Germany: Between Integration Pressure and Transnational Linkages”, *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 24(2), 91-120.
- Andreasen, A.R., P. Kotler (2008), *Strategic Marketing for Nonprofit Organizations*, 7th edn, Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Anheier, H. (2004), *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy*, London: Earthscan.
- Atilgan, C. (ty), “*Türkische politische Organisationen in der Bundesrepublik Deutschland, kommunalpolitik*”, Konrad Adenauer Stiftung, http://www.kas.de/wf/doc/kas_3521-544-1-30.pdf?070110192608, E.T.: 13.01.2017.

- Aydın, Y. (2014), “*The new Turkish Diaspora Policy: Its aims, their Limits and the Challenges for Associations of People of Turkish Origin and Decision-Makers in Germany*”, Research Paper, Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/41070/ssoar-2014-aydin-The_new_Turkish_diaspora_policy.pdf?sequence=1, E.T.: 15.01.2017.
- BMFI Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration (2011), “*Migranten(dach) organisationen in Deutschland*”, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Anlagen/IB/2012-04-25-migraentorganisationsen-in-deutschland.pdf?blob=publicationFile>, E.T.: 12.02.2017
- Cetinkaya, H. (2000), “Türkische Selbstorganisationen in Deutschland: neuer Pragmatismus nach der ideologischen Selbsterfleischung”, in D. Thränhardt, U. Hunger (ed.s.): *Einwanderer-Netzwerke und ihre Integrationsqualität in Deutschland und Israel*, Münster: Lit Verlag.
- Chalhoub, M.S. (2009), “The Effect of Management Practices on Corporate Performance: An Empirical Study of Non-Governmental Organizations in the Middle East”, *International Journal of Management* 26(1), 51-73.
- Comfort, C. (2001), “What Makes Boards Effective? An Examination of the Relationships between Board Inputs, Structures, Processes and Effectiveness in Non-profit Organisations”, *Corporate Governance: An International Review*, 9(3), 217–227.
- Dartan, M. (2012), “Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Almanya'daki Türk Lobi Gücünün Rolü”, *Marmara Journal of European Studies*, No: 2, 141-161.
- Destatis (Statistisches Bundesamt) (2015), “*Bevölkerung und Erwerbstätigkeit: Bevölkerung mit Migrationshintergrund, Ergebnisse des Mikrozensus 2014*”, Fachserie 1 Reihe 2.2, <https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/Bevoelkerung/MigrationIntegrati on/Migrationshintergrund2010220147004.pdf?blob=publicationFile>, E.T.: 06.01.2017.
- Güngör, F. (2016), “Gönüllü Yönetiminin Önemli Bir Aşaması Olarak Performans Değerlendirme”, *Strategic Public Management Journal*, 4(November), 21-48.
- Halm, D., M. Sauer (2007), *Bürgerschaftliches Engagement von Türkinnen und Türken in Deutschland*, Wiesbaden: [VS Verlag für Sozialwissenschaften](http://www.vsv.de/).
- Halm, D., M. Sauer (2004), “Freiwilliges Engagement von Türkinnen und Türken in Deutschland”, *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik*, H(11-12): 416–424.
- Huhn, D., S. Metzger (2013), “Ethnizität, Identität und Sport. Das Selbstverständnis von Fußballvereinen mit Türkeibezug im Ruhrgebiet und in Berlin”, in G. Schultze, D. Thränhardt (ed.s), *Migrantenorganisationen. Engagement, Transnationalität und Integration*, Bonn: FES, 55-64.
- Huhn, D., H. Kunstreich, S. Metzger (2014), “Gründungsmotive türkisch geprägter Fußballvereine”, in U. Hunger, R. Pioch, S. Rother (ed.s), *Migrations- und Integrationspolitik im europäischen Vergleich*, Berlin: Lit Verlag.

- Hunger, U. (2005) "Ausländervereine in Deutschland. Eine Gesamt erfassung auf der Basis des Bundesausländervereinsregisters", in K. Weiss, D. Thränhardt (ed.s), *SelbstHilfe. Wie Migranten Netzwerke knüpfen und soziales Kapital schaffen*, Freiburg: Lambertus, 221-244.
- Kaplan, R.S. (2001), "Strategic Performance Measurement and Management in Non-Profit Organizations", *Nonprofit Management and Leadership*, **11(3)**, 353-370.
- Kinyua-Njuguna, J.W., J. Munyoki, F. Kibera (2014), "Influence of Internal Organizational Environment on Performance of Community-based HIV and AIDS organizations in Nairobi County", *European Scientific Journal*, 10(1), 285-300.
- Kleindienst-Cachay, C. (2005), "Kann Sport die Integration türkischmuslimischer Mädchen in die Gesellschaft fördern?", in Deutscher Sportbund (ed.), *Diskussionforum, Integration von Mädchen und Frauen mit Migrationshintergrund im und durch den Sport*, Frankfurt am Main: Eigendruck, 25-56.
- Klößner, J. (2015), *Freiwillige Arbeit in gemeinnützigen Vereinen. Eine vergleichende Studie von Wohlfahrts- und Migrantenorganisationen*, Wiesbaden: Springer VS.
- Kocagöz, E. (2017), "Almanya'daki Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Dış Çevre Aktörleriyle İlişkileri: Bavyera Eyaletindeki Türk Dernekleriyle Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 42, 547-592.
- Koç, A. (2012), "Yurtdışında Yaşayan Türk Diasporasının Lobcilik Potansiyeli: Avustralya Örneği", Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.
- Kurt, S., H.Y. Taş (2015), "Sivil Toplum Örgütlerinde Profesyonel ve Gönüllü Çalışma İlişkileri: Tehditler ve Fırsatlar", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 199-214.
- Küçükhüseyin, Ş. (2002), "Türkische politische Organisationen in Deutschland", *Zukunftsforum Politik, Broschürenreihe Nr. 45*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin, http://www.kas.de/wf/doc/kas_855-1522-1-30.pdf?070110192650, E.T.: 12.03.2017.
- Lecy, J., H.P. Schmitz, H. Swedlund (2012), "Non-Governmental and Not-for-Profit Organizational Effectiveness: A Structured Literature Review", *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 23(2), 434-457.
- Lemmen, T. (2000), *Islamische Organisationen in Deutschland*, Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Meyer, C. (2006), *Die Transnationalität türkischer Migrantenorganisationen*, München: GRIN Verlag.
- Öner, S. (2015), "The role of Turkish community organisations in Berlin: Their role in Turkey-Germany and Turkey-European Union relations", in İ. Sirkeci, D. Elçin, G. Şeker (ed.s), *Politics and Law in Turkish Migration*, London: Transnational Press London, 155-169.
- Öner, S. (2014), "Turkish Community in Germany and the Role of Turkish Community Organisations", *European Scientific Journal*, 10(29), 72-88.
- Önsoy, M. (2016), "Türk-Alman İlişkilerinin Son On Yılı", Örmeci, O., H. Işıksal (Ed.), *Mavi Elma: Türkiye Avrupa İlişkileri*, Ankara: Gazi Kitabevi, 507-541.

- Özcan, E. (1989), *Türkische Immigrantorganisationen in der Bundesrepublik Deutschland: die Entwicklung politischer Organisationen und politischer Orientierung unter türkischen Arbeitsimmigranten in der Bundesrepublik Deutschland und Berlin West*, Berlin: Hitit.
- Özmutaf, M.N. (2007), "Sivil Toplum Kuruluşlarının Misyonlarını Gerçekleştirmede İnsan Kaynaklarının Rolünün Gönüllü Yönetimi Yaklaşımları Bağlamında İncelenmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Isparta.
- Packard, T. (2010), "Staff Perceptions of Variables Affecting Performance in Human Service Organizations", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, December, 39(6), 971-990.
- Poole, D.L., J.K. Davis, J. Reisman, J.E. Nelson (2001), "Improving the Quality of Outcome Evaluation Plans", *Nonprofit Management and Leadership*, 11(4), 405-421.
- Prugsamatz, R. (2010), "Factors that influence organization learning sustainability in non-profit organizations", *The Learning Organization*, 17(3), 243-267.
- Pynes, J.E. (2013), *Human Resources Management for Public and Nonprofit Organizations: A Strategic Approach*, 4th edn, San Francisco: Jossey-Bass.
- RE MID Religionswissenschaftlicher Medien- und Informationsdienst e. V. (ty), "Mitgliederzahl: Islam", https://remid.de/info_zahlen/islam/, E.T.: 21.03.2017.
- Renz, D.O. (2016), *The Jossey-Bass Handbook of Nonprofit Leadership and Management*, 4th edn, New Jersey: Wiley.
- Sezgin, Z. (2008), "Turkish Migrants' Organizations: Promoting Tolerance toward the Diversity of Turkish Migrants in Germany", *International Journal of Sociology*, 38(2), 78-95.
- Sowa, J.E., S.C. Selden, J.R. Sandfort (2004), "No Longer "Unmeasurable"? A Multi-Dimensional Integrated Model of Nonprofit Organizational Effectiveness", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 33(4), 711-728.
- Stahl, S. (2013), "Türkische Sportvereine in Deutschland als Kristallisationspunkte transnationaler Netzwerke und Identitäten", in B. Pusch (ed.), *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei*. Wiesbaden: Springer VS, 215-233.
- STGM Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (2005), "Haritalama Çalışması, Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçlar ve Sınırlılıklar", Araştırma Raporu, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/t/stgm-haritalama-calismasi-yada-ekim2005.pdf>, E.T.: 21.03.2017.
- Stone, M., B. Bigelow, W. Crittenden (1999), "Research on Strategic Management in Nonprofit Organizations: Synthesis, Analysis, and Future Directions", *Administration & Society*, 31(3), 378-423
- TAM Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı (2005), "Freiwilliges Engagement von Türkinnen und Türken in Deutschland", Projekt der Stiftung Zentrum für Türkeistudien im Auftrag des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, <http://www.ufuq.de/wp-content/uploads/2005/03/gesamtdownload.property=pdf.bereich=engagementtuerkisch.sprache=de.rwb=true.pdf>, E.T.: 06.02.2017.

- TGMN Türkische Gemeinde in der Metropol Region Nürnberg (2009) “TGMN auf der Weltkonferenz der Vereinten Nationen gegen Rassismus und Fremdenfeindlichkeit”, <http://www.tgmn.de/index.php?module=Pagesetter&func=viewpub&tid=27&pid=31>, E.T.: 18.01.2017.
- Thränhardt, D. (2013), “Migrantenorganisationen. Engagement, Transnationalität und Integration”, in G. Schultze, D. Thränhardt (ed.s), *Migrantenorganisationen. Engagement, Transnationalität und Integration*, Bonn: FES.
- Vermeulen, F. (2006), “*The Immigrant Organising Process: Turkish Organisations in Amsterdam and Berlin and Surinamese Organisations in Amsterdam, 1960-2000*”, IMISCOE Dissertations, Amsterdam University Press.
- YTB T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (ty), *Almanya Ülke Detay*, https://www.ytb.gov.tr/ulke_detay.php?detay=1, E.T.: 07.01.2017.
- Yurdakul, G. (2009), *From Guest Workers into Muslims: The Transformation of Turkish Immigrant Associations in Germany*, Newcastle: Cambridge Scholars.
- Yurdakul, G. (2006), “State, Political Parties and Immigrant Elites: Turkish Immigrant Associations in Berlin”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3): 435-453.
- Yükleyen, A., G. Yurdakul (2011), “Islamic Activism and Immigrant Integration: Turkish Organizations in Germany”, *Immigrants & Minorities: Historical Studies in Ethnicity, Migration and Diaspora*, 29(1), 64-85.
- ZiviZ (2012), “*Zivilgesellschaft Verstehen, Zivilgesellschaft in Zahlen*”, http://www.ziviz.info/fileadmin/download/ziviz_survey2012.pdf, E.T.: 07.01.2017.

YÜKSEK PERFORMANSLI ÇALIŞMA UYGULAMALARI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE'YE UYARLAMASI, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ANALİZİ

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi,
Cilt 36, Sayı 3, 2018,
s. 141-164

Hatice ÖZUTKU
Prof.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
hozutku@aku.edu.tr

Öz: Bu çalışmanın amacı, Posthuma, Champion, Masimova ve Champion (2013) tarafından geliştirilen Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları (YPÇU) ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlaması, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmasının yapılması ve Bankacılık sektöründe yüksek performansa yol açan temel İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) uygulamalarının belirlenmesidir. Çalışmanın örneklemini 12 farklı bankadan anket formunu cevaplamayı kabul eden 221 banka çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS ve LISREL programları kullanılarak çözümlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, elde edilen veriler sekiz boyuttan oluşan YPÇU modelini desteklemektedir. Çalışanlarla İlişkiler, Performans Yönetimi ve Ölçümü, İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme, Terfi, Yetiştirme ve Geliştirme, İletişim grubundaki insan kaynakları uygulamalarının YPÇU ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu, İş ve Görev Tasarımı, Ücretlendirme ve Ek Yararlar gruplarında yer alan uygulamaların ise YPÇU ile ilişkisinin nispeten daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca Posthuma vd., (2013)'nin çalışmasında yer alan, farklı ülkelerde ve farklı kültürlerde uygulanan temel (evrensel) İK uygulamalarının Türk bankacılık sektörü örnekleminde “merkezi olmayan katılımcı karar verme” hariç yaygın biçimde uygulandığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yüksek performanslı çalışma sistemleri, stratejik insan kaynakları yönetimi, insan kaynakları sistemleri, insan kaynakları yönetimi uygulamaları, banka çalışanları.

**ADAPTATION OF HIGH
PERFORMANCE WORK PRACTICES
SCALE TO TURKISH, VALIDITY
AND RELIABILITY ANALYSIS**

*Hacettepe University
Journal of Economics
and Administrative
Sciences
Vol. 36, Issue 3, 2018,
pp. 141-164*

Hatice ÖZUTKU

Prof.Dr., Afyon Kocatepe University
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Department of Business Administration
hozutku@aku.edu.tr

A

Abstract: The aim of this study is the adaptation of the High Performance Work Practices (HPWP) scale developed by Posthuma, Campion, Masimova and Campion (2013) to Turkish, conducting the validity and reliability of the study, and determining the core HRM practices leading to high performance in the banking sector. The sample of the study is composed of 221 bank employees who agree to participate in the questionnaire from 12 different banks. Survey method is chosen as data collection technique in the research. The collected data are analyzed using SPSS and LISREL programs. According to the confirmatory factor analysis results, the obtained data supports the HPWP model consisting of eight dimensions. From these practices, it is observed that Employee Relations, Performance Management and Appraisal, Recruiting and Selection, Promotions, Training and Development, and Communication are highly related to the HPWP in the Banking Sector, while applications in the Job and Work Design, Compensation and Benefits are found to be relatively low. It is also found out that the core (universal) HR practices applied in Posthuma *et al.*'s (2013) study in different countries and in different cultures are widely applied except for "Decentralized Participative Decisions" in the Turkish banking sector sample.

Keywords: *High-performance work system, strategic human resource management, human resources systems, human resource management practices, bank workers.*

GİRİŞ

Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri (YPÇS) (*high-performance work systems-HPWS*)'nin tanımı, isimlendirilmesi ve bileşenleri konusunda akademisyenler arasında görüş birliği bulunmamaktadır (Garg, Punia, 2017). Bu kavramın ortaya çıkışında ve gelişiminde hareket noktası, "İK uygulamaları firma performansını nasıl etkiliyor?" sorusu olmuştur. Bu konuda gelişen literatür, firma performansını artırmak için birbiriyle tutarlı İK uygulamaları "sistemlerinin" kullanımının önemine dikkat çekmiştir. İnsan Kaynakları Yönetimi çalışmalarında, bu sistemler Yüksek Bağlılıklı İK Uygulamaları (*High Commitment HR Practices*), Yüksek Katılımlı Çalışma Uygulamaları (*High Involvement Work Practices*), Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri (*High Performance Work Systems*), Yüksek Performanslı İnsan Kaynakları Uygulamaları (*High Performance Human Resource Practices*), Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları (*High Performance Work Practices*) gibi çeşitli terimlerle adlandırılmıştır (Pil, MacDuffie, 1996; Sun vd., 2007; Posthuma vd., 2013). Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları (YPÇU), farklı bir dizi insan kaynakları uygulamalarını bu yapıya dahil etmek ve açıklamak için kullanılan geniş ve genel bir semsiye yapı olarak düşünülebilir (Posthuma vd. 2013). Aslında yukarıda yer alan tanımlar incelendiğinde hepsinin odağında yüksek performansla yol açan insan kaynakları uygulamaları yer almaktadır. Alan yazında kavramın yaygın kullanımı Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri biçimindedir.

YPÇS, çalışanların yeteneklerinin, bağlılığının ve verimliliğinin geliştirilmesi yoluyla örgütsel performansın iyileştirilmesi için tasarlanmıştır. Ancak bu sistemlerin yapısı ve bu yapı içindeki İK uygulamaları hakkında çok az fikir birliğine varılmıştır (Posthuma vd., 2013; Mao vd., 2013). Çeşitli sektörleri kapsayan çalışmalarda firma performansının artırılmasında etkili olan farklı İK uygulamaları ortaya çıkmakla birlikte, merkezi olmayan karar verme, kapsamlı yetiştirme, çalışanların katılımı gibi uygulamaların en sık görülen İK uygulamaları olduğu saptanmıştır (Shih vd., 2006).

Yüksek performanslı organizasyonlarla ilgili çalışmalar, çeşitli sektörlerde YPÇS ile çalışan performansı ve örgütsel performans arasında pozitif bir ilişki olduğunu açık bir biçimde ortaya koymuştur (Delenay, Huselid, 1996; Becker, Huselid, 1998; Appelbaum vd., 2000; Kooij vd., 2009). Bu çalışmaların çoğu imalat sektöründe olmakla birlikte hizmet sektöründe de benzer sonuçları ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Ancak bankacılık sektöründe yüksek performansla yol açan İK uygulamaları ile ilgili çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı Posthuma vd. (2013) tarafından ileri sürülen YPÇU taksonomisi kapsamında sekiz grup altında yer alan İK uygulamaları ile ilgili teorik modelin bankacılık sektörü örneğinde geçerlik ve güvenilirliğini araştırmak ve bankacılık sektöründe öne çıkan yüksek performanslı İK uygulamalarının hangileri olduğunu saptamaktır. Ayrıca önceki YPÇS araştırmalarının

çoğunda yöneticilerin algıları dikkate alınırken çalışanların algıları ve tepkileri oldukça ihmal edilmiştir (Fabi *vd.*, 2015). Bu çalışmada bankacılık sektöründe uygulanan YPÇU kapsamındaki İK faaliyetleri çalışanların bakış açısından değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, mevcut bilgi birikimine birtakım katkılar sağlamaktadır. İlk olarak, Batı kaynaklı araştırmalar YPÇU'nun çeşitli göstergelerini tanımlamış olsa da Türkiye bağlamında bu teorik alan yeterince çalışılmamıştır. Bu kapsamda, YPÇS'ne ilişkin olarak Posthuma *vd.* (2013) tarafından ileri sürülen ve mevcut YPÇS modelleri içinde en kapsamlı sınıflandırmayı içeren modelin Türkiye'de bankacılık sektöründe geçerlik ve güvenilirliğini araştıran ilk çalışma olması nedeniyle önem taşımaktadır. Bu çalışmada önce araştırmanın temel kavramları olan Yüksek Performanslı Çalışma Sistemleri kavramı ve bu konuyla ilgili ölçümlerin gelişimi teorik ve ampirik yazın temel alınarak incelenmiş ve buna bağlı olarak banka çalışanları örnekleminde YPÇU modeline ilişkin ölçüm aracının geçerlilik ve güvenilirliği yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Son olarak elde edilen sonuçlar teori ve uygulamaya açısından tartışılmıştır.

1. YÜKSEK PERFORMANSLI ÇALIŞMA SİSTEMLERİ KAVRAMI

İnsan kaynakları yönetiminin (İKY), çalışanların ve kuruluşların performansını arttırmada önemli bir rol oynadığı açık bir biçimde ortaya konulmuştur. İKY ve çalışan performansı arasındaki bağlantıyı keşfetmek için yapılan araştırmalar, özellikle örgütsel etkililiğe büyük katkıda bulunan yüksek performanslı çalışma sistemlerine odaklanmıştır. YPÇS çoğunlukla çalışanların yetkinliklerini, örgüte bağlılığını, verimliliğini, işlerine katılımını ve örgütün hedeflerine bağlılığını artırmak yoluyla firma performansını artıran birbiriyle uyumlu İKY uygulamaları seti olarak tanımlanmıştır. YPÇS, örgütsel etkinliği ve etkililiği artırmak için birbirini güçlendiren bazı İK uygulamalarının sinerjik etkiler yaratacak biçimde bir araya getirilmesi olarak görülebilir (Posthuma *vd.*, 2013:1185). Geleneksel İKY uygulamaları ile karşılaştırıldığında, YPÇS'nin, çeşitli organizasyonel ve kültürel ortamlarda çalışanların ve firma performansının iyileştirilmesinde etkili olduğu ortaya konulmuştur (Huang *vd.*, 2016).

Stratejik İKY, bireysel ve örgütsel performansın itici gücü olarak İK uygulamalarını tek tek ele almaktan ziyade, İK sistemleri üzerinde durmaktadır. Henüz, bu sistemlerin ne oldukları, hangi İK uygulamalarını içerdiği, işleyişi ve nasıl çalışacağı konusunda görüş birliğine varılmamıştır. Lepak *vd.*, (2006), İK sistemlerinin, (1) çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerini, (2) çalışanların motivasyonu ve gayretini ve (3) çalışanların katkıda bulunma fırsatlarını etkileyerek stratejik hedeflere yönelik olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

YPÇS, nitelikli insan sermayesinin işletmeye çekilmesi, seçilmesi, yönetilmesi ve işletmede kalmasının sağlanmasını hedefleyen birbiriyle bağlantılı İK uygulamaları sistemi olarak kavramsallaştırılmıştır (Lepak *vd.*, 2006). Wood and Menezes (1998), YPÇS'ni organizasyona güçlü bir bağlılık oluşturmayı, çalışanların organizasyona yüksek seviyede katılım göstereceği koşulları sağlamayı ve çalışanların örgütün genel hedefleri ile özdeşleşmelerini amaçlayan İK uygulamaları olarak tanımlamışlardır.

Akademisyenler YPÇS kavramının daha iyi anlaşılması için İnsan Kaynakları uygulamaları “sisteminin”, Delery *vd.* (1996) tarafından ileri sürülen “evrenselci”, “durumsal” ve “konfigürasyonel” bakış açılarından incelenmesinin önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir (Kundu, Gahvalat, 2016).

“Evrenselci” bakış açısı, bazı İK uygulamalarının daima diğerlerinden daha iyi olduğunu ve tüm organizasyonların her durumda bu uygulamaları benimsemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bakış açısına göre örgütsel performansla ilişkili olan stratejik İK uygulamaları konusunda gittikçe artan bir görüş birliği bulunmaktadır. Bazı akademisyenler örgüt içi kariyer fırsatları, biçimsel yetiştirme sistemleri, performans ölçümü, kâr paylaşımı, iş güvencesi, şikâyet mekanizmaları ve iş tanımlarının dikkate alınması gerektiğini önermişlerdir (Delery *vd.*, 1996).

“Durumsal” bakış açısının ana odağı, İK stratejisinin ulusal, sektörel ve örgütsel faktörleri içeren çevresel bağlama uygun olması durumunda İK uygulamalarının firma performansında artışa yol açacağı görüşüdür (Boxall, Purcell, 2000). Önceki çalışmaların çoğu ürün, hizmet ya da pazar yeniliğini başlıca durumsal değişken olarak dikkate almışlardır.

“Konfigürasyonel” bakış açısına göre İK uygulamaları arasında sinerjik etkiler vardır. Performansı artırmak için, İK uygulamaları arasında ve İK uygulamaları ile strateji arasında uyum gereklidir (Delery *vd.*, 1996). Buna göre, bir kuruluşun performansını artırabilen, firma stratejisiyle uyumlu çok sayıda karşılıklı bağlantılı uygulama grubu bulunmaktadır (Becker, Gerhart, 1996).

İKY yazını uzun süredir YPÇS'nin evrensel mi yoksa durumsal mı olduğu konusunu tartışmaktadır. Elde edilen bulgular karışık olmakla birlikte ampirik çalışmalar YPÇS ve ilgili kriterler arasındaki ilişkilerin sektöre ve işletme stratejisine bağlı olabileceğini ortaya koymaktadır (Pichler *vd.*, 2014). Delery *vd.* (1996) stratejik İK kapsamında yer alan üç farklı bakış açısını test etmeye yönelik olarak bankacılık sektöründe bir araştırma yapmışlardır. Elde edilen bulgular evrenselci bakış açısı için nispeten güçlü destek sunarken durumsallık ve konfigürasyonel bakış açıları için daha az destek ortaya koymuştur. Shih *vd.*, (2006)'nin farklı sektörleri kapsayan çalışmalarından elde edilen bulgular çeşitli sektörlerdeki işletmelerde daha iyi

performansa yol açan bir dizi temel yüksek performanslı İK uygulaması olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmadan elde edilen bulgular Delery *vd.* (1996)'nin ileri sürmüş oldukları evrenselci bakış açısını doğrular niteliktedir. Kooij *vd.*, (2009) İK uygulamalarının örgütsel performansı doğrudan etkilemediğini, İK uygulamalarının örgütsel performansı çalışanların işle ilgili davranışları (örn., işgören devri ve verimlilik) ve tutumları (örn., bağlılık ve motivasyon) vasıtasıyla etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüş, sosyal mübadele teorisi (Blau, 1964) ve sinyal verme (signaling teori) teorisi (Connelly *vd.*, 2011) tarafından desteklenmektedir (Kooij *vd.*, 2009).

Sosyal mübadele teorisi, uzun vadeli istihdam ilişkisini ifade eder ve ilişkide rol alan aktörler adına "karşılıklılık normu" ilkeleri üzerine dayanır (Blau, 1964). İstihdam ilişkisi, işveren ve çalışan arasında bir alışveriş olarak görülebildiğinden (Blau, 1964), bir organizasyonda uygulanan farklı İKY uygulamaları, çalışanların karşılıklı davranışlarını ve güveni geliştirmeye yönelik bir araçtır. Uygun bir çalışma ortamı ve tatmin edici çalışma koşulları sağlayan İKY uygulamaları ile çalışanlar kendilerini değerli ve saygıdeğer hissedebilir, bu da işyerinde olumlu tutum ve davranışlar benimsemelerine neden olabilir (Cropanzano, Mitchell 2005; Fabi *vd.*, 2015: 774). Örneğin, YPÇS, çalışanlara kararlara katılma imkânı tanır, çalışanları tanıyarak motive eder ve çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirir. Sonuç olarak, çalışanlar daha fazla çalışarak ve organizasyona daha fazla bağlanarak olumlu bir şekilde karşılık verirler (Wu, Chaturvedi, 2009: 1232).

Bazı araştırmacılara göre İK uygulamaları, yönetimden kurumun niyet ve beklentilerini çalışanlarına ileten "sinyaller" olarak görülebilir. Sinyal verme teorisi, iki tarafın (bireylerin veya organizasyonların) farklı bilgilere erişime sahip olduklarında davranışları tanımlamak için yararlıdır. Genellikle, bir taraf olan gönderici, bu bilgilerin nasıl iletileceğini (veya sinyal verileceğini) ve diğer taraf, alıcı, sinyalin nasıl yorumlanacağını seçmelidir (Connelly *vd.*, 2011). YPÇS kapsamında yer alan İK uygulamaları, kuruluşun destekleyici bir çevrede çalışanlarıyla bir değiş tokuş ilişkisi kurmak veya sürdürmek yönündeki ilgisinin sinyalleri olarak görev yapar (Sun *vd.*, 2007). Örneğin, istihdam güvencesi, organizasyonun çalışanlarla uzun vadeli bir ilişki sürdürmekle ilgilendiğini; yetiştirme, organizasyonun çalışanlarına yatırım yapmak istediğini; terfi fırsatları, organizasyonun çalışanlarının katkılarının farkına vardığını ve değer verdiğini gösterir (García-Chas *vd.*, 2016: 453).

Bu teoriler, yüksek performansa yol açan İK uygulamalarının çalışanları destekleyerek ve organizasyonun çalışanlara ilişkin niyetlerinin işareti olarak işlev gördüğünü ileri sürmektedir. Bu mantık çerçevesinde, genel varsayım, çalışanların yüksek performanslı İK uygulamalarını kendilerine karşı kişiselleştirilmiş bir taahhüt, bir yatırım ve katkılarının tanınması olarak göreceği ve bunlara karşılık pozitif tutum ve davranışla karşılık vereceği yönündedir (Kooij *vd.*, 2009). YPÇS kendini örgüte adanmış

ve güçlendirilmiş çalışanlar, daha basık ve daha az hiyerarşik örgüt yapıları, takım çalışması, işte özerklik, açık iletişim ve yüksek düzeyde güven ve karşılıklı saygıya dayanan ilişkiler üzerinde odaklanmıştır. YPÇS'nin hem verimlilik ve kârlılık hem de çalışanların morali, motivasyonu, iş tatmini, iyi olma hali, örgüte bağlılığı, düşük işten ayrılma niyeti ve kurumsal sosyal performans gibi bir dizi performansla ilgili çıktılar üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur (Pichler *vd.*, 2014; Garg, Punia, 2017).

2. YÜKSEK PERFORMANSLI ÇALIŞMA SİSTEMLERİNE İLİŞKİN ÖLÇÜMLERİN GELİŞİMİ

Delery (1998) tarafından açıklandığı gibi, İKY uygulamaları ölçümleri endüstriyel ve örgütsel psikolojide geleneksel olarak kullanılan ölçeklerden oldukça farklıdır ve ölçekler yerine sıkça taksonomi/sınıflandırmalar kullanılır. Sosyal bilimlerde kullanılan taksonominin şu özellikleri vardır: (a) kapsamlıdır, (b) her bir madde kavramsal olarak bağımsızdır ve (c) her bir maddenin kendi araştırma geçmişi vardır. Bu sınıflandırmaların özelliği, yüksek oranda birbiriyle ilişkili olması beklenmeyen unsurları yeniden gruplandırmasıdır. Taksonomi, literatürde sıklıkla incelenen uygulamalar arasındaki sinerjiyi ve karşılıklı ilişkileri açıklığa kavuşturmaya yardımcı olabilir (Posthuma *vd.*, 2013: 1186). Daha önce birçok araştırmacı, İKY uygulamalarını ölçmek için sınıflandırmalar kullanmıştır (MacDuffie, 1995; Wu, Chaturvedi, 2009; Jiang *vd.*, 2012; Posthuma *vd.*, 2013; Fabi *vd.*, 2015).

Yapılan alan yazın incelemesi sonucu YPÇS ile ilgili ilk ölçüm çalışmalarının Delaney *vd.* (1989) tarafından Amerikan firmalarından seçilen bir örneklem üzerinde yürütüldüğü görülmektedir. Araştırmacılar bu kavramı ölçmek için 10 İK uygulama alanından (örn., personel seçimi, performans değerlendirme, teşvik edici ücretlendirme, iş tasarımı) oluşan bir soru formu hazırlamışlardır (Delaney *vd.*, 1989 aktaran Huselid, 1995). Huselid (1995), bu ölçeği esas alarak ve ölçeğe firma performansını etkilediği kanıtlanan üç İK uygulama alanı (seçme oranı, yılda çalışan başına eğitim saati, yükselme kriterleri) ekleyerek YPÇU'nı içeren daha güncel ve kapsamlı bir İK uygulamaları listesi oluşturmuşlardır (Huselid 1995).

Zacharatos (2005) önceki çalışmalardan hareketle, A.B.D.'de imalat sektöründen İK yöneticilerini ve çalışanlarını kapsayan örneklem üzerinde yaptıkları ölçek geliştirme çalışması sonucu, Yüksek Performanslı Yönetim Uygulamaları olarak adlandırdıkları 42 maddeden ve 10 boyuttan oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir.

Shih *vd.* (2006) Tayvan'da faaliyet gösteren çokuluslu şirketlerin İK yöneticilerini kapsayan araştırmalarında YPÇS kapsamındaki İK uygulamalarını belirlemek için önceki çalışmaların bulgularına dayanarak bir ölçek geliştirmişlerdir. Uygulanan faktör analizi sonucunda yüksek performanslı İK uygulamaları, iş altyapısı

(örn., takım çalışması, çalışanların problem çözmeye katılımı, bilgi paylaşımı) ve iş güvencesi (örn., işten çıkarmamaya dair taahhütler) olmak üzere iki grupta toplanmıştır.

Sun *vd.*, (2007) YPÇU'nu ölçmeye yönelik 27 maddeden oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir. Ölçek 8 boyuttan ve 27 maddeden oluşmaktadır (örn., Seçici Kadrolama, Kapsamlı Yetiştirme, Teşvik Edici Ödüller).

Kooij *vd.* (2009), yapmış oldukları meta analiz çalışması sonucu YPÇS'nin unsurları olarak 12 İK uygulaması (örn., örgüt içinden terfi, yetiştirme, ödüller, kararlara katılım) saptamışlardır.

Hyde (2013), sağlık sektöründe yapmış oldukları araştırmada YPÇU ortaya koyan ve 11 İK uygulaması (örn., yetiştirme, ücretlendirme, iletişim) içeren bir taksonomi geliştirmişlerdir.

Kundu ve Gahvalat (2016), YPÇS ile ilgili araştırmalarında geçmiş çalışmalarda yaygın olarak kabul gören İK uygulamalarını yedi grupta toplayarak (örn., kendi kendini yöneten takımlar, çalışanlarla ilişkiler, personeli güçlendirme) 36 maddeden oluşan bir ölçek geliştirmişlerdir.

YPÇS'ni en iyi temsil eden İK uygulamaları ile ilgili görüş birliği bulunmamakla birlikte Posthuma *vd.*, (2013), konuyla ilgili önceki çalışmaları inceleyerek kapsamlı bir Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları taksonomisi geliştirmişlerdir. İnceleme kriteri olarak yüksek performanslı İK uygulamalarını kategorilere ayıran çalışmalar dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, son 20 yılda yayınlanan 193 hakemli bilimsel makaleyi inceleyerek 61 yüksek performanslı çalışma uygulamasını sekiz kategoride toplamışlardır. Dokuzuncu kategori olarak işgören devrini ilave etmişlerdir. Aşağıda kısa tanımları yer alan bu YPÇU kategorilerinin her biri kendi araştırma literatürüne sahiptir.

Ücretlendirme ve Ek Yararlar; organizasyon tarafından çalışanlara yapılan ödemeleri ve doğrudan ya da dolaylı ödüllerle ilgili uygulamaları (örn., teşvik edici ücretlendirme planlarını, bonuslar) içerir.

İş ve Görev Tasarımı; işin unsurlarıyla, işler arası ilişkilerle ve örgüt yapısıyla ilgili uygulamaları kapsar ve iş zenginleştirme, takımların kullanımı *vd.* uygulamaları içerir.

Yetiştirme ve Geliştirme; çapraz fonksiyonel ve çoklu beceri eğitimleri, firmaya özgü beceriler için eğitim gibi uygulamaları içerir.

Bulma ve Seçme; yenilikçi aday bulma uygulamaları, örgütün stratejisine dayanan özel seçme kriterleri gibi uygulamaları içerir.

Çalışanlarla İlişkiler; çalışanlarla işveren arasındaki ilişkilerin yönetilmesiyle ilgilidir ve çalışanlarla ilişkiler, şikayet ve sorun bildirme prosedürleri, görüş ve tutum anketleri gibi uygulamaları içerir.

İletişim; biçimsel bilgi paylaşım programı, çalışanlara stratejik işletme bilgisinin verilmesi gibi uygulamaları içerir.

Performans Yönetimi ve Değerleme; takım ve örgüt hedeflerine dayalı sürekli geribildirim verme, örgütsel stratejilere bağlı amaçların yönetimi gibi uygulamaları içerir.

Terfi; iyi performansı ödüllendirmek için terfilerin kullanımı, kariyer yollarının ve basamaklarının tanımlanması gibi uygulamaları içerir.

Çalışan Devri, İşletmede Tutma ve İşten Ayrılmanın Yönetimi; gönüllü işten ayrılmanın nedenlerinin belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması ile ilgili uygulamaları içerir.

Posthuma *vd.*, (2013) oluşturdukları taksonomideki İK uygulamalarını, literatürdeki kullanım sıklığı, zamansallığı ve farklı bölgelerde uygulanabilirliği kriterlerini esas alarak temel, yaygın ve çevresel uygulamalar olarak tanımlamışlardır.

Elde edilen bulgular evrensellik özelliği taşıyan yüksek performanslı İK uygulamaları olarak “Ücretlendirme ve Ek Yararlar”, “İş ve Görev Tasarımı”, “Yetiştirme ve Geliştirme”, “İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme”, “Çalışanlarla İlişkiler”, ve “İletişim” ön plana çıkmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın birbiriyle ilgili iki amacı vardır. Çalışmanın birinci amacı, Posthuma (2013) tarafından geliştirilen Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları ile ilgili taksonominin (A High Performance Work Practices Taxonomy) Türk bankacılık sektöründen seçilen bir örnekte Türkçe'ye uyarlamasını yapmaktır. Çalışmanın ikinci amacı Bankacılık sektörü örneğinde yüksek performansa yol açan temel İKY uygulamalarını belirlemektir. Bu çalışma Türk Bankacılık sektörü için Yüksek Performanslı Çalışma Sistemi oluşturulmasına yönelik öncü bir çalışmadır. YPÇS'nin gerçek potansiyeli ancak mantıksal olarak tasarlanmış ve uygun bir çalışma sisteminin uygulanmasıyla elde edilebilir. Bu çalışma, bankacılık sektörü için böyle bir modelin temel unsurlarını keşfetmeye yöneliktir.

4. METODOLOJİ

4.1. Örneklem

Çeşitli araştırmacılar (Delery, 1996; Lepak *vd.*, 2006) YPÇS'nin etkisinin heterojen örneklemelerden yararlanarak incelenmesi yerine, belli bir çalışan grubuna odaklanarak incelenmesi gerektiği yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Bu doğrultuda çalışmanın örnekleme olarak, teknoloji, sosyoloji, iletişim ve kültür açısından dünyada yaşanan önemli gelişmelerin ilk yansıdığı ve hemen etkisini gösterdiği sektörlerden biri olan bankacılık sektöründe (Koçak, Erdoğan, 2011) yer alan ve günümüzün ekonomisinde özel ve önemli bir uzman grubu olan banka çalışanları (García-Chas, 2016) seçilmiştir. Bankacılık sektöründe en önemli sermaye çalışanlarıdır. Hizmet sektörünün en önemli özelliği insan faktörünün ön planda olmasıdır. Bankacılık sektörünün rekabet yeteneğini arttırmasının yolunun insana yatırım yapmaktan geçtiği artık bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Çalışanlara hem bireysel hem de işle ilgili yatırımların yapılması ve psikolojik desteklerin sağlanması sonucunda, değişimlere daha kolay uyum sağlanırken (Koçak, Erdoğan, 2011) çalışanların ve kurumun performansı artacaktır.

Önceki çalışmalarda firmalarda kullanılan YPÇS kapsamındaki İK uygulamalarının değerlendirilmesi için İK yöneticilerinden bilgi toplanmıştır. Ancak bazı akademisyenlerin (Boselie *vd.*, 2005) belirttiği gibi İK yöneticileri, firmalarında YPÇS'nin uygulanma düzeyini abartabilir. Ayrıca bir organizasyon içinde sadece tek bir İK personelinin yanıtları YPÇS'nin ölçümünde daha az güvenilir olabilir. Artan sayıda çalışmada, yalnızca algılanan uygulamaların çalışanların iş tatmini ve örgüte bağlılık gibi tutumlarını etkileyeceği ileri sürülerek (Kooji *vd.*, 2009) YPÇS çalışanların değerlendirmeleri ile incelenmektedir (Huselid, 1995; Zacharatos *vd.*, 2005; Leggat *vd.*, 2011; Hyde *vd.*, 2013). Bu çalışmada banka çalışanları bir firmanın YPÇS kapsamındaki İK uygulamalarının doğrudan alıcıları olarak uygun bir bilgi kaynağı kabul edilerek YPÇS çalışanların algılarına dayanarak değerlendirilmiştir.

Ölçek uyarlama çalışmasının örneklemini Afyon ilinde faaliyet gösteren 12 farklı bankadan (Türkiye Bankalar Birliği, 2017) anket formunu cevaplandırmayı kabul eden 221 banka çalışanı oluşturmaktadır. Anket formları, gerekli izinler alındıktan sonra banka çalışanlarına elden dağıtılmıştır ve bir hafta içerisinde elden toplanmıştır. Örneklemin %57,7'si erkek, %42,3'ü kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Banka çalışanlarının %58,1'i 21-30 yaş, %33'ü 31-40 ve %7'si 41 yaş ve üzerindedir. Banka çalışanlarının yarısından fazlasının genç çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Örnekleimde yer alan banka çalışanlarının %59,5'i evli, %40,5'i bekarıdır. Örneklemdaki çalışanların yarısından fazlası evlidir. Eğitim düzeyi açısından %6'sı lise, %7,3'ü yüksekokul, %75,7'si fakülte, %10'u yüksek lisans, %1'i ise doktora mezunudur. Örneklemin büyük bir kısmının fakülte mezunu olduğu görülmektedir. Bankalardaki

haftalık çalışma süresi %64 oranında 40-49 saat, %30 oranında 50-59 saat, %6 oranında 60 saat ve üzerindedir.

4.2. Araştırmada Kullanılan Ölçüm Aracı

Posthuma *vd.*, (2013) tarafından geliştirilen Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları taksonomisindeki ifadeler Brislin (1980), Douglas ve Craig (2007) tarafından önerilen tercüme-geri tercüme yöntemi uygulanarak her iki dili ve kültürü bilen iki alan uzmanı tarafından önce İngilizce'den Türkçe'ye, daha sonra Türkçe'den İngilizceye çevrilmiştir. Ölçeklerin İngilizce orijinal ve Türkçeden İngilizceye geri çeviri versiyonları yanlış yorumlamayı ve yanlış anlamayı önlemek için karşılaştırılmıştır. Gerekli uyarlamalar yapılarak ölçeğe son şekli verilmiştir.

Maddelerin anlaşılabilirliğini kontrol etmek için pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sırasında cevaplayıcılar tarafından bazı maddelerin iki farklı anlama geldiği belirtilmiştir. Bu maddeler iki ayrı maddeye ayrılarak tekrar ifade edilmiştir. Böylece orijinal ölçekte 61 maddeden oluşan taksonomi, ölçek uyarlama çalışmasında 68'e çıkmıştır. Önceki çalışmalarda olduğu gibi (örn., Zacharatos *vd.* 2005, Leggat *vd.*, 2011) ölçekteki maddelere verilen cevaplar 1'den (kesinlikle katılmıyorum), 5'e (kesinlikle katılıyorum) kadar derecelendirilmiş 5'li Likert ölçeği ile elde edilmiştir. Önceki çalışmalardaki (Wu, Chaturvedi, 2009; Huang *vd.*, 2016) değerlendirme biçimi dikkate alınarak yüksek skorlar örneklemdaki bankalarda YPÇU kapsamındaki İK uygulamalarının nispeten daha yoğun kullanıldığını ve bu İK uygulamalarına nispeten daha fazla yatırım yapıldığını göstermektedir.

Bu çalışmada yer alan YPÇS'ni oluşturan İK uygulamaları 8 grup altında toplanan 68 ifadeden oluşmaktadır. Orijinal ölçekte dokuzuncu grupta yer alan işgören devri ile ilgili maddelerin çalışanların algılarına dayalı olarak ölçülmesi mümkün olmadığı için bu boyut ölçek dışı bırakılmıştır. Ölçekteki maddeler organizasyonların YPÇS'nde yer alabilecek İK uygulamalarını ifade etmektedir.

4.3. Veri Analiz Yöntemi

Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS programı ve LISREL 8.72 kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sürecinde tanımlayıcı istatistikler, değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için pearson korelasyonu, cronbach alpha, yapısal eşitlik modeline ilişkin analizler kullanılmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Ölçekte Yer Alan Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları Ölçeğinde yer alan sekiz boyuta ilişkin korelasyon değerleri Tablo 1’de görülmektedir. Korelasyon değerleri incelendiğinde tüm değişkenler arasındaki korelasyonun anlamlı ($p < 0.01$) olduğu ve korelasyon katsayılarının .201 ile .759 arasında değiştiği görülmektedir. Korelasyon katsayısının alacağı değerlere göre ($0 < r \leq 0.3$, zayıf; $0.3 < r \leq 0.7$ orta; $0.7 < r \leq 1$ kuvvetli) değişkenler arasındaki ilişki düzeyi yorumlanabilir (Gürbüz, Şahin, 2014: 254). Buna göre en kuvvetli ilişkinin ($r = .759$) bulma ve seçme ile yetiştirme değişkenleri arasında olduğu, en zayıf ilişkinin ($r = .201$) ise ücret ve iletişim değişkenleri arasında olduğu görülmektedir.

Değişkenler arasında .80 ve üzerinde ilişki olmadığı için çoklu bağlantı problemi mevcut değildir.

Tablo 1. YPÇU’nun Boyutları Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Ücret	1							
2. İşGörev	.471**	1						
3. Yetiştirme	.315**	.279**	1					
4. Bulma Seçme	.304**	.299**	.759**	1				
5. Çal. İlişkiler	.469**	.535**	.607**	.670**	1			
6. İletişim	.201**	.281**	.517**	.533**	.604**	1		
7. Perf. Yönetimi	.272**	.449**	.452**	.526**	.663**	.585**	1	
8. Terfi	.393**	.454**	.480**	.528**	.683**	.547**	.627**	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (2-tailed).

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (2-tailed).

5.2. Geçerlik Çalışması

Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları ölçeğinin yapı geçerliğinin sağlanması için özgün ölçeğin faktör yapısının incelenmesi ve modelin bir bütün olarak doğrulanması amacıyla Lisrel 8.72 programı ile birinci ve ikinci düzey Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, önceden belirlenmiş hipotez, model veya bir yapının toplanan yeni verilerle ne derece doğrulandığını incelemeyi amaçlayan temel yöntemlerden biridir (Büyüköztürk *vd.*, 2012). Kline (2011) faktör analizlerinde kullanılması gereken örneklem büyüklüğünün en az 200 olması gerektiğini belirtmiştir. DFA’nın uygulanabilmesi için gerekli olan eksik değer, normallik, aykırı değer ve çoklu bağlantılılık varsayımları test edilmiştir. Belirtilen varsayımlar sağlandıktan sonra, DFA için “Maksimum Olasılık (Maximum Likelihood)” tekniği kullanılmıştır.

5.2.1. Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi

YPÇS modelinin sekiz boyutunun bu boyutlar altında yer alan maddeler ile arasındaki ilişkinin anlamlılığını değerlendirmek için birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçme modelinin bir bütün olarak kabul edilebilir olup olmadığını ortaya koymak için hesaplanan uyum istatistikleri Tablo 2'de görülmektedir.

Uyum istatistikleri, modelin kabul edilip edilmeyeceğine ilişkin bir takım kabul edilebilir sınır değerler kullanılarak yorumlanmaktadır. Tarihsel olarak ilk kullanılan uyum istatistiği Ki-kare'dir. Uygulamadaki hesaplama Ki-kare değerinin serbestlik derecesine bölünmesiyle yapılmaktadır ve bu oranın iki veya altında olması, modelin iyi bir model olduğunu, beş veya altında bir değer olması ise, modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu göstermektedir (Şimşek, 2007). Ancak Ki-kare değerinin tüm modelin uyum iyiliğine ilişkin gerçekçi bir değer olarak değerlendirilemez olması nedeniyle, birçok yeni uyum iyiliği istatistiği geliştirilmiştir ve bunlar arasında yaygın olarak kullanılanları CFI (*Comparative of Fit Index*), IFI (*Incremental Fit Index*), NNFI (*Nonnormed Fit Index*), RMSEA (*Root Mean Square Error of Approximation*). CFI ve IFI'nın normal dağılım varsayımının ihlal edilmediği durumlarda oldukça güvenilir kestirimler yaptığı belirtilmektedir. CFI, IFI ve NNFI uyum iyiliği değerlerinin .90 ve üzeri kabul edilebilir bir uyumu, .95'den büyük olmaları ise iyi bir uyum iyiliği değerinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. RMSEA'da ise söz konusu değerlerin .05'in altında olması iyi bir uyum değerini, .08'e eşit ya da altında olması ise kabul edilebilir bir uyum iyiliği değerini ifade etmektedir (Çerezci, 2010; Şimşek, 2007).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, YPÇU ölçme modelinde yer alan her bir gözlenen değişkenin/maddenin ilgili olduğu örtük değişken/boyut tarafından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordandığı anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

N=221	Ki-Kare	df	Ki-Kare/df	CFI	IFI	NNFI	RMSEA
Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları Ölçüm Modeli	5552.88	2182	2.54	.91	.91	.90	.08

Ki-kare değerinin (5552.88, $p < 0.01$), serbestlik derecesine (2182) oranının 2.54 olduğu görülmektedir. Bu oranının 5'ten küçük değerleri, modelin eldeki veriye iyi uyduğu şeklinde yorumlanmaktadır. CFI değeri (0.91), NNFI değeri (0.90), CFI değeri (0.91), IFI değeri (0.91), RMSEA değeri (0.08)'dir. Uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırdadır.

Lisrel çıktı dosyasından elde edilen, modeldeki birinci düzey gizil değişkenler (İKY uygulamaları) ile bu değişkenlerin maddeleri arasındaki ilişkiye yönelik eşitlikler,

faktör yükleri, t değerleri, ölçüm hataları ve birinci düzey değişkenlerin maddeleri açıklama oranları (R^2) açısından incelenmiştir. YPÇU'nun unsurları olan sekiz İKY uygulaması ile bunların maddeleri arasındaki ilişkilerin pozitif yönde ve anlamlı ($p < 0.01$) olduğu ortaya çıkmıştır. Kritik t değeri .05 düzeyinde 1.96, .01 anlamlılık düzeyinde 2.57 olarak kabul edilmektedir (Şimşek, 2007: 86). LISREL çıktısından elde edildiği üzere t değerleri 6.70'ten 10.13'e kadar uzanmaktadır ve t değerleriyle birlikte tüm faktör ağırlıklarının istatistiksel olarak .01 düzeyinde anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

5.2.2. İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

YPÇS modelinin uyum iyiliği istatistikleri Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3. İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

N=221	Ki-Kare	df	Ki-Kare/df	CFI	IFI	NNFI	RMSEA
Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları Modeli	5908.92	2202	2.68	.90	.90	.90	.08

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, CFI değeri (0.90), NNFI değeri (0.90), CFI değeri (0.90), IFI değeri (0.90), RMSEA değeri (0.08)'dir. Uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir sınırdan olmakla birlikte model uyumunu daha iyi bir hale getirmek için modifikasyon indeksleri dikkate alınmıştır. Bu indeksler, gösterge ve gizil değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak, daha çok hata matrislerini temel alan değişiklikler önerirler (Şimşek, 2007).

Modelin DFA sonucu modifikasyon indeksleri “ücretlendirme ve ek yararlar”, “iş ve görev tasarımı” ve “performans yönetimi ve ölçümü” boyutları içinde yer alan ikişer göstergenin hata varyansları ile ilgili düzeltmeye işaret etmektedir. Buna göre “ücretlendirme ve ek yararlar” boyutunun maddeleri olan “çalıştığım iş yerinde ücretler performansa göre belirlenir” ve “çalıştığım iş yerinde performans göre ücreti belirlemek için biçimsel performans değerlendirme yapılır” ifadelerinin birbirine oldukça benzer olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Benzer biçimde, “iş ve görev tasarımı” boyutunun maddeleri olan “çalıştığım iş yerinde çalışanların iş sorumluluk alanları geniştir (İş tanımları geniş ve esnek)” ve “çalıştığım iş yerinde esnek çalışma programları (esnek çalışma saatleri, iş paylaşımı, evden çalışma vb.) mevcuttur” ifadelerinin birbirine oldukça benzer olarak algılandığı anlaşılmaktadır. “Performans yönetimi ve ölçümü” boyutunun maddeleri olan “çalıştığım iş yerinde çalışanların performans değerlemesinde çalışanların davranışları esas alınır” ifadesi ile “çalıştığım iş yerinde performans değerlendirme ile çalışanların gelişimi ve potansiyeli belirlenir” ifadelerinin birbirine benzer olarak algılandığı görülmektedir. Bu durum söz konusu değişkenler arasında modelin öngördüğünden çok yüksek düzeyde korelasyon olduğunu ve bunların

hatalarının yüksek düzeyde ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, ölçüm modelinde yer alan söz konusu değişkenlerin hata kovaryansı modele eklenerek, tekrar DFA yapılmıştır. Elde edilen yeni modelin uyum istatistikleri Tablo 4'te görülmektedir. İlave düzeltmelerle modelin ürettiği uyum indekslerindeki düzeltilmeler gösterilmiştir.

Tablo 4. Modifikasyon Sonrası Uyum İyiliği İstatistikleri

N=221	Ki-Kare	df	Ki-Kare/df	CFI	IFI	NNFI	RMSEA
Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları Modeli	5674.66	2199	2.58	.91	.91	.91	.08

Elde edilen yeni modelin uyum istatistikleri ise $\chi^2=5674.66$, $p<0,001$, $df:2199$, $\chi^2/df: 5674.66/2199=2.58$; $NNFI=.91$; $CFI=.91$; $IFI=.91$, $RMSEA=.08$ 'dir. Sonuçlar genel olarak modelin eldeki veriye daha iyi uyduğunu göstermesine rağmen, yeni bağlantının modeli anlamlı bir şekilde geliştirilip geliştirilemediği χ^2 fark istatistiği ile araştırılmıştır. Böylece, elde edilen χ^2 değerleri ve serbestlik derecelerinin farkı alınarak fark istatistiği hesaplanmıştır. Buna göre, $\Delta\chi^2= 5908.92-5674.66=234.26$, $\Delta df= 2202-2199=3$ dir. %5 anlamlılık düzeyinde χ^2 kritik değeri, 7.814'dür ve $234.26>7.814$ olduğundan, söz konusu değişkenlerin hataları arasındaki bağlantıyı öngören modelin, uyum istatistiklerini anlamlı bir şekilde geliştirdiği ve modelin veri setine kabul edilebilir uyum gösterdiği sonucuna varabiliriz.

Lisrel çıktı dosyasından elde edilen, modeldeki birinci düzey gizil değişkenler (İKY uygulamaları) ile ikinci düzey (Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları) gizil değişken arasındaki ilişkiye yönelik eşitlikler incelenerek faktör yükleri, t değerleri, ölçüm hataları ve ikinci düzey değişkenin birinci düzey değişkenlerdeki açıklama oranları (R^2) Tablo 5'de sunulmuştur. İkinci düzey gizil değişkeni ve birinci düzey gizil değişkenler arasındaki yol katsayılarına ve t değerlerine bakıldığında YPÇU ile YPÇU'nun unsurları olan sekiz İKY uygulaması arasındaki ilişkilerin pozitif yönde ve anlamlı ($p<0.01$) olduğu ortaya çıkmıştır. LISREL çıktısından elde edildiği üzere t değerleriyle birlikte tüm faktör ağırlıklarının istatistiksel olarak .01 düzeyinde anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. İkinci düzey değişkeni tarafından birinci düzey değişkenlerde açıklanan varyanslara bakıldığında, birinci düzey değişkenlerden en çok Çalışanlarla İlişkiler ($R^2 =0.97$) değişkeninde, en az Ücretlendirme ve Ek Yararlar ($R^2 =0.46$) faktöründe değişkenlik açıklanmıştır. R^2 değerleri incelendiğinde Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamalarını en fazla yordayan İKY uygulamalarının Çalışanlarla İlişkiler değişkeni olduğu, bunu sırasıyla Performans Yönetimi ve Ölçümü, İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme, Terfi, Yetiştirme ve Geliştirme, İletişimin izlediği görülmektedir. Ücretlendirme ve Ek Yararlar ile İş ve Görev Tasarımı uygulamalarının Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamalarını yordama oranının düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İkinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamalarının Unsurları Faktör	Standartlaştırılmış Faktör Ağırlıkları	t-değeri	Ölçüm Hatası	R ²
1. Ücretlendirme ve Ek Yararlar	.46	4.26	0.05	.20
2. İş ve Görev Tasarımı	.57	4.96	0.06	.30
3. Yetiştirme ve Geliştirme	.73	9.24	0.06	.54
4. İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme	.81	10.24	0.05	.66
5. Çalışanlarla İlişkiler	.97	8.99	0.08	.94
6. İletişim	.73	9.86	0.06	.54
7. Performans Yönetimi ve Ölçümü	.82	8.47	0.06	.68
8. Terfi	.81	7.94	0.06	.66

Tablo 5’de modelin faktör ağırlıkları yer almaktadır. Standardize edilmiş çözümlenme değerleri her bir boyutun (İKY uygulamaları), YPÇU’nun ne kadar iyi bir temsilcisi olduğuna ilişkin fikir vermektedir. Standartlaştırılmış yol katsayıları için 0,10 civarı küçük, 0,30 civarı orta büyüklükte ve 0,50’nin üzerindeki katsayılar ise büyük etkiler olarak yorumlanabilir (Cohen, 1988). Standardize edilmiş faktör ağırlıkları .46’dan .97’ye kadar sıralanmaktadır. Tablo 5’de yer alan parametre değerleri incelendiğinde Bankacılık sektöründe öne çıkan YPÇS’ni niteleyen İK uygulamalarının faktör ağırlıkları ve YPÇU için göreceli önemleri sırasıyla, Çalışanlarla İlişkiler (.97), Performans Yönetimi ve Ölçümü (.82), İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme (.81), Terfi (.81), Yetiştirme ve Geliştirme (.73), İletişim (.73)’in, YPÇU ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu, İş ve Görev Tasarımı (.57), Ücretlendirme ve Ek Yararlar (.46)’ın ise YPÇU ile ilişkisinin nispeten daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

5.3. Güvenirlilik: İçsel Yapı Tutarlılığının Değerlendirilmesi

Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları kapsamında yer alan her bir boyutun kendi içindeki tutarlılığı Cronbach alpha katsayıları ile belirlenmiştir. Bu katsayının 0.70’ten büyük değerleri kabul edilebilir bulunmaktadır (Nunnally ve Bernstein, 1994). Tablo 6’da Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları ölçeğindeki boyutlar için iç tutarlılık katsayıları (cronbach alfa) görülmektedir.

Tablo 6. Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları Ölçeğinin Güvenirlilik Analizi, Ortalama ve Standart Sapmaları

YÜKSEK PERFORMANSLI İKY UYGULAMALARI	Alfa	N (ölçekteki madde sayısı)
1. Ücretlendirme ve Ek Yararlar	,751	11
2. İş ve Görev Tasarımı	,795	10
3. Yetiştirme ve Geliştirme	,918	9
4. İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme	,903	8
5. Çalışanlarla İlişkiler	,835	11
6. İletişim	,877	4
7. Performans Yönetimi ve Ölçümü	,819	9
8. Terfi	,873	6
TOPLAM		68

N=221

Tablo 6’da yer alan bulgular değerlendirildiğinde Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları kapsamındaki boyutları temsil eden tüm İKY uygulamalarının kendi içinde tutarlı ya da güvenilir olduğu görülmektedir.

5.4. Çalışanların Algılarına Göre İnsan Kaynakları Uygulamalarının Bankalarda Uygulanma Durumu

Posthuma *vd.*, (2013) tarafından ileri sürülen Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları taksonomisinde yer alan İK uygulamalarının çalışmanın örneklemini oluşturan banka çalışanlarının algılamalarına göre, çalıştıkları bankalarda mevcut olma durumu için ifadelere verilen cevapların modları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Çalışanların Algılarına Göre İnsan Kaynakları Uygulamalarının Bankalarda Uygulanma Durumu

İKY UYGULAMALARI	N=221										
1.Ücretlendirme ve Ek Yararlar	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11
Mod	4	4	4	4	4	4	2	4	4	4	4
2.İş ve Görev Tasarımı	İŞ1	İŞ2	İŞ3	İŞ4	İŞ5	İŞ6	İŞ7	İŞ8	İŞ9	İŞ10	
Mod	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
3.Yetiştirme ve Geliştirme	Y1	Y2	Y3	Y4	Y5	Y6	Y7	Y8	Y9		
Mod	4	4	4	4	4	4	4	4	4		
4.İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8			
Mod	4	4	4	4	4	4	4	4			
5.Çalışanlarla İlişkiler	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Ç5	Ç6	Ç7	Ç8	Ç9	Ç10	Ç11
Mod	5	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4
6.İletişim	İL1	İL2	İL3	İL4							
Mod	4	4	4	4							
7.Performans Yönetimi ve Ölçümü	PE1	PE2	PE3	PE4	PE5	PE6	PE7	PE8	PE9		
Mod	4	4	4	4	4	4	4	4	4		
8.Terfi	TE1	TE2	TE3	TE4	TE5	TE6					
Mod	4	4	4	4	4	4					

Tablo 7’de görülebileceği gibi banka çalışanları Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları kapsamında sekiz grupta altında yer alan İK uygulamalarının büyük çoğunluğunun bankalarında uygulandığını beyan etmişlerdir. Banka çalışanları “Çalıştığım iş yerinde çalışanların edindikleri yeni bilgi ve beceriler için ücret ödemesi yapılır” ifadesine katılmadıklarını beyan etmişlerdir. “Çalıştığım iş yerinde kararlar merkezi olmayan biçimde ve çalışanların katılımı ile alınır” ve “Çalıştığım iş yerinde yönetim işçi sendikası ile işbirliği içindedir” ifadeleri konusunda kararsız kalmışlardır.

Nitelikli insan kaynağının önemli olduğu bankacılık sektöründe yüksek performansa yol açan çok sayıda İK uygulamasının mevcut olduğu ortaya çıkmıştır.

5.5. Bankacılık Sektöründe Evrensel Olan İK Uygulamaları

Bankacılık sektörü örnekleminde yüksek performansa yol açan evrensel (temel) olan İK uygulamalarını belirlemek için Tablo 7’de yer alan bulgular Posthuma vd., (2013) çalışmasının bulguları ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucu Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Bankacılık Sektöründe Evrensel Olan İK Uygulamaları

YÜKSEK PERFORMANSLI İK UYGULAMALARI	Posthuma vd. (2013) Temel İK Uygulamaları	Banka Örneklemini Benzeşen İK Uygulamaları
Ücretlendirme ve Ek Yararlar		
Bıçimsel performans değerlendirme ve performans göre ücretlendirme	*	*
Piyasa ücretleri ile eşitlik	*	*
Çalışanlara kârdan/cirodan pay verilmesi	*	*
Yüksek performansa bonus/nakit ödeme	*	*
İş ve Görev Tasarımı		
Merkezi olmayan katılımcı karar verme	*	-
İş rotasyonu/çapraz fonksiyonel yararlanma	*	*
Yetiştirme ve Geliştirme		
Tüm çalışanları kapsayan eğitim programları	*	*
Çalışanların performansını artırmaya yönelik eğitim programları	*	*
İşe yönelik eğitimler	*	*
Firmaya özgü beceri eğitimleri	*	*
İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme		
Seçici aday araştırma	*	*
İşe özgü ve net kriterler	*	*
Çalışanlarla İlişkiler		
İş Güvencesi/ Sürekli statüde işler	*	*
İletişim		
Bıçimsel bilgi paylaşım programları	*	*
Performans Yönetimi ve Ölçümü	Temel (core) uygulama bulunmamaktadır	
Terfi	Temel (core) uygulama bulunmamaktadır	

Tablo 8 incelendiğinde Posthuma vd., (2013)’nin kapsamlı taksonomisinde yer alan ve temel ya da evrensel olarak adlandırılan İK Uygulamalarının çalışmanın örneklemindeki bankalarda yaygın olarak yer aldığı görülmektedir. “Ücretlendirme ve Ek Yararlar” grubunda yer alan tüm temel İK uygulamalarının, bankalarda uygulandığı anlaşılmaktadır. Banka çalışanları “İş ve Görev Tasarımı” grubunda, merkezi olmayan katılımcı karar verme hariç diğer tüm İK uygulamalarının bankalarında uygulandığını ifade etmişlerdir. “Yetiştirme ve Geliştirme” ve “İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme” grubunda yer alan tüm temel İK uygulamalarının bankalarda uygulandığı anlaşılmaktadır. “Çalışanlarla İlişkiler” grubunda yer alan tek temel İK uygulaması olan

iş güvencesinin bankalarda mevcut olduğu anlaşılmaktadır. “İletişim” grubunda yer alan tek temel İK uygulaması olan biçimsel bilgi paylaşım programlarının bankalarda uygulandığı ortaya çıkmıştır. “Performans yönetimi ve ölçümü grubunda” ve “Terfi” gruplarında temel İK uygulamaları bulunmamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Posthuma vd., (2013) tarafından geliştirilen Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamaları ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği banka çalışanlarından oluşan bir örneklem üzerinde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular bu ölçeğin Türkçe'deki güvenilirlik ve geçerliğinin uygun olduğuna işaret etmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu sekiz boyuttan oluşan YPÇU modeli doğrulanmıştır. Bankacılık sektöründe öne çıkan yüksek performanslı İK uygulamalarının YPÇU için göreceli önemleri sırasıyla, Çalışanlarla İlişkiler, Performans Yönetimi ve Ölçümü, İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme, Terfi, Yetiştirme ve Geliştirme, İletişimdir. Bu gruplarda yer alan İK uygulamalarının, yüksek performanslı çalışma uygulamaları modeli ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu, diğer taraftan İş ve Görev Tasarımı, Ücretlendirme ve Ek Yararlar gruplarında yer alan İK uygulamalarının yüksek performanslı çalışma uygulamaları modeli ile ilişkisinin nispeten daha düşük olduğu saptanmıştır. Yüksek performansa yol açan İK uygulama grupları içinde Çalışanlarla İlişkiler ilk sırada yer almaktadır. Bu durum Hofstede'nin (1980) kültürel boyutlar modelindeki bireycilik/toplulukçuluk boyutu ile açıklanabilir. Önceki çalışmalarda Türk toplumunun toplulukçu kültür özelliklerine sahip olduğu saptanmıştır (Aycan vd., 2000). Toplulukçu kültürleri bireyci kültürlerden ayıran temel özellik toplulukçu kültürlerde kişinin kendisini bağımsız bir birey olarak değil bir grubun parçası olarak görmesi, bunun sonucunda da bireysel amaç ve davranışlarının grubunun norm ve beklentileri ile uyumlu olmasını sağlamak kaygısıdır (Wasti, Erdil, 2007; Fiş, Wasti, 2009). Bu kapsamda yüksek performanslı İK uygulamaları içinde çalışanlarla ilişkilerin ön plana çıkması toplulukçu kültürlerin önceliği olan örgütsel başarılarıdaki ortak çabalar, bilginin paylaşılması, işbirliği ve birlikte çalışma ile açıklanabilir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular Türk bankacılık sektöründe yapılan nitel bir araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Buna göre Bankacılık sektöründe çalışanlara yılda 2-4 arası ikramiye verilmesi, eğitim, beceri ve performans kriterlerine dayalı olarak terfilerin yapılması, çalışanların motivasyonuna dönük uygulamalar ve işe yeni alınanlara gerek yurtiçi gerekse yurtdışında eğitim imkânlarının sunulması sektördeki ortak İK uygulamalarındandır. Yeni İK uygulamaları olarak çalışanlara psikolojik danışmanlık, çalışanların bankaya ortak edilmeleri, İK birimlerinin farklı konularda uzmanlık birimlerine ayrılmaları öne çıkmaktadır (Koçak, Erdoğan, 2011: 273). İnsan kaynakları stratejilerinin uygulanması konusunda genel olarak bankalarda ortak bir tutum ve politika izlendiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle Posthuma *vd.*, (2013)'nin taksonomisinde yer alan, farklı ülkelerde ve farklı kültürlerde uygulanan evrensel (temel) İK uygulamalarının Türk bankacılık sektörü örneğinde de “merkezi olmayan katılımcı karar verme” hariç yaygın biçimde uygulandığı ortaya çıkmıştır. Türk bankacılık sektöründe “merkezi olmayan katılımcı karar verme” uygulamasının yaygın uygulama alanı bulunmaması ulusal kültür farklılıkları ile açıklanabilir. Türk toplumunun yüksek düzeyde güç mesafesine sahip olması (Aycan *vd.*, 2000) yetki ve sorumluluğun üst basamaklarda daha fazla toplanmasına yol açabilir. Örgüt içerisinde yüksek güç mesafesinin olması durumunda çalışanların örgütsel bir konuya ilişkin görüş ve düşüncelerini açıklamaları düşük olmaktadır. Dolayısıyla yüksek güç mesafesi karar alma süreçlerine katılımı azaltabilmektedir (Acaray, Şevik, 2016).

Posthuma *vd.*, (2013) bulguları da benzer duruma işaret etmektedir. Posthuma *vd.*, (2013) genel olarak tüm ülkelerde geçerli Yüksek Performanslı Çalışma Uygulamalarını kültürlerarası YPÇU olarak adlandırmışlardır. Bu ülke grupları, Anglo-Amerikan (ör. Amerika ve Avustralya), Konfüçyüsçü (ör. Çin ve Tayvan), Latin Avrupa (ör. İspanya ve İtalya), Güneydoğu Asya (ör. Hindistan ve Tayland) ve Doğu Avrupa (ör. Rusya) olarak sıralanmıştır. Örneğin Güneydoğu Asya (ör. Hindistan ve Tayland) hariç tüm bölgelerde en fazla gözlemlenen YPÇU olarak “merkezi olmayan katılımcı karar verme” dir. Beş bölgenin tamamında gözlemlenen en fazla kültürlerarası olan İK uygulamaları “performansa göre ödeme”, iş rotasyonu/fonksiyonlar arası yararlanma olarak saptanmıştır. Ünelere göre farklı olan İK uygulamalarını ulusal kültürdeki farklılıklara dayandırmışlardır. Bazı İK uygulamaları farklı ulusal kültüre sahip ülkelerde örgütsel performansın artırılmasında daha az önemli olabilir.

YPÇS'yi özel örgütsel bağlarına uyarlamaya çalışan işletmelerde İKY sistemlerinin başarılı bir biçimde uygulanması, iç sosyal çevre ile firmanın kültürü, stratejisi ve süreci arasındaki uyuma bağlıdır. YPÇS işletmelerde uygulamaya konulurken çalışanların bu yeni çalışma sistemine ilişkin algıları ve benimseme konusundaki isteklilikleri YPÇS'nin başarısını etkiler (Garg, Punia, 2017). Yönetim, yüksek performanslı İK uygulamaları için çalışanların farkındalığını güçlendirmeye yönelik seminerler, konferanslar, çalıştaylar, sektörler arası eğitimler vb. gibi çeşitli bilinçlendirme girişimlerinde bulunabilir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar İK uygulamacıları için kayda değer bazı katkılar sağlayabilir. Bu çalışma bankacılık sektöründe birbiriyle uyumlu yüksek performanslı İK sistemlerinin Çalışanlarla İlişkiler, Performans Yönetimi ve Ölçümü, İnsan Kaynağını Bulma ve Seçme, Terfi, Yetiştirme ve Geliştirme, İletişim uygulamaları içerdiği saptanmıştır. İşletmeler bu uygulamalara daha fazla yatırım yaparak çalışanların tutumlarını olumlu yönde etkileyip olumlu çalışan davranışlarına dönüştürebilir. Bunun için, İK yöneticileri, örgütlerinde, planlanan İK politikalarının

yeterli ve tüm çalışanlara eşit biçimde uygulanmasını sağlamalıdır. İK yöneticileri ve hat yöneticileri, uygulama sürecine daha fazla dikkat etmelidir.

Her ne kadar stratejik İKY alanında birçok çalışmada YPÇS'nin firma performansı üzerindeki etkisi incelenmiş olsa da YPÇS'nin çalışan tutumlarını, davranışlarını hangi mekanizmalarla etkilediği yeterince incelenmemiştir. Bireysel performans ve dolayısıyla firma performansı esasen organizasyon tarafından oluşturulan yüksek performansla ilişkin politikalarla ziyade çalışanların YPÇS'ne ilişkin algıları tarafından etkilenir. Önceki çalışmalarda çalışanların algılarına dayalı olarak ölçülen YPÇS kapsamındaki İK uygulamaları ile iş tatmini ve duygusal bağlılık arasında anlamlı ve pozitif ilişkiler olduğu ortaya konulmuştur. Bu bulgular YPÇS'nin çalışanların tutumları üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisine ilişkin evrenselci yaklaşım için güçlü bir destek sağlamaktadır. Bundan sonraki çalışmalarda geçerlik ve güvenilirlik analizi yapılan YPÇU ölçeği kullanılarak ölçek kapsamındaki İK uygulamalarının bankacılık sektöründe ve diğer sektörlerde çalışanların işle ilgili tutumları üzerindeki etkileri araştırılarak, İK uygulamaları ve örgütsel performans arasındaki karmaşık ilişkiye yönelik ek bilgiler elde edilebilir.

Bu çalışmanın bazı kısıtları vardır. Banka çalışanlarından oluşan örneklem sayısı sınırlıdır. Dolayısıyla çalışmanın temsil yeteneği örnekleme oluşturulan grupla sınırlıdır. Bundan sonraki çalışmalarda örneklemin genişletilmesi ile daha genellebilir sonuçlara ulaşılması mümkün olabilecektir. Bu çalışmada tüm değişkenlerin aynı yöntemle aynı katılımcılar tarafından ve aynı zaman dilimi içerisinde değerlendirilmesinden dolayı ortak yöntem varyansı olasılığı ortaya çıkabilir. Sonraki çalışmalarda, verilerin toplanmasında birden fazla kaynaktan yararlanılması ortak yöntem varyansı olasılığının ortadan kaldırılabilmesi için yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

- Acaray, A., N. Şevik (2016), "Kültürel Boyutların Örgütsel Sessizliğe Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(3), 1-18.
- Appelbaum, E., T. Bailey, P. Berg, A.L. Kalleberg (2000), *Manufacturing Advantage, Why High Performance Work System Pay Off*, Ithaca, NY.: Cornell University Press.
- Aycan, Z., R. Kanungo, M. Mendonca, K. Yu, J. Deller, G. Stahl, A. Khursid (2000), "Impact of Culture on Human Resource Management Practices, A Ten-Country Comparison", *Applied Psychology, An International Review*, 49(1), 192-220.
- Becker, B.E., M.A. Huselid (1998), "High Performance Work System And Firm Performance", *Personnel and Human Resources Management*, 16, 53-101.
- Becker, B., B. Gerhart (1996), "The Impact of Human Resource Management on Organizational Performance, Progress and Prospects", *Academy of Management Journal*, 39(4), 779-801.

- Blau, P. (1964), *Exchange and Power in Social Life*, New York: Jossey-Bass.
- Boselie, P., G. Dietz, C. Boon (2005), "Commonalities and Contradictions in HRM and Performance Research", *Human Resource Management Journal*, 15(3), 67-94.
- Boxall, P., J. Purcell (2000), Strategic Human Resource Management, Where Have We Come From and Where Should We Be Going? *International Journal of Management Reviews*, 2(2), 183-203.
- Brislin, R.W. (1980), "Translation and Content Analysis of Oral and Written Material", in Triandis, H.C., J.W. Berry (Eds), *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 1, Allyn and Bacon, Boston, MA, 389-444.
- Cohen, J. (1988), *Statistical Power Analysis for The Behavioral Sciences* (2nd ed.), Hillsdale, NJ, Lawrence Earlbaum Associates.
- Büyüköztürk, Ş., E. Kılıç Çakmak, Ö. Erkan Akgün, Ş. Karadeniz, F. Demirel (2012), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem AkademiYayıncılık,
- Connelly, B., S.C. Trevis, R. Duane, Ireland, R.R. Christopher (2011), "Signaling Theory, A Review and Assessment", *Journal of Management*, 37(1), 39-67.
- Cropanzano, R., S.M. Mitchell (2005), "Social Exchange Theory, An Interdisciplinary Review", *Journal of Management*, 31(6), 874-900.
- Çerezci, E.T. (2010), Yapısal Eşitlik Modelleri ve Kullanılan Uyum İyiliği İndekslerinin Karşılaştırılması, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Delaney, J.T., M. A. Huselid (1996), "The Impact of Human Resource Management Practices on Perceptions of Organizational Performance", *Academy of Management Journal*, 39(4), 949-69.
- Delaney, J.T., D. Lewin, C. Ichniowski (1989), *Human Resource Policies And Practices in American Firms*, Washington. DC, U.S. Government Printing Office.
- Delery, J. E. (1998), "Issues of Fit in Strategic Human Resource Management, Implications for Research", *Human Resource Management Review*, 8(3), 289-309.
- Delery, J.E., D. Harold, D.H. Doty (1996), "Modes of Theorizing Strategic Human Management, Tests Universalistic, Contingency, Performance Predictions", *Academy of Management Journal*, 39(4), 802-835.
- Douglas, S.P., C.S. Craig (2007), "Collaborative and Iterative Translation, An Alternative Approach to Back Translation", *Journal of International Marketing*, 15(1), 30-43.
- Fabi, B., R. Lacoursière, L. Raymond (2015)," Impact of High-Performance Work Systems on Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Intention to Quit in Canadian Organizations ", *International Journal of Manpower*, 36(5), 772 – 790.
- Fiş, A.M., S.A. Wasti (2009), "Örgüt Kültürü ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi", *ODTU Gelişme Dergisi*, 35, 127-164.
- García-Chas, R., E. Neira-Fontela, C. Varela-Neira (2016)," High-Performance Work Systems and Job Satisfaction, A Multilevel Model", *Journal of Managerial Psychology*, 31(2), 451 – 466.

- Garg, N., B.K. Punia (2017), "Developing High Performance Work System for Indian Insurance Industry", *International Journal of Productivity and Performance Management*, 66(3), 320 – 337.
- Guthrie, J.P. (2001), "High-Involvement Work Practices, Turnover, and Productivity, Evidence From New Zealand", *Academy of Management Journal*, 44(1), 180-190.
- Gürbüz, S. (2006), "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 48-75.
- Gürbüz, S., Ş. Faruk (2014), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Hofstede, G. (1980), *Culture's Consequences, International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills CA: Sage Publications.
- Huang L.C., D. Ahlstrom, A. Yun-Ping Lee, S.Y. Chen, M.J. Hsieh (2016), "High Performance Work Systems, Employee Well-Being, and Job Involvement, An Empirical Study", *Personnel Review*, 45(2), 296-314.
- Huselid, M.A. (1995), "The Impact of Human Resource Management Practices on Turnover, Productivity and Corporate Financial Performance", *Academy of Management Journal*, 38(3), 635-672.
- Hyde, P., P. Sparrow, R. Boaden, C. Harris (2013), "High Performance HRM, NHS Employee Perspectives", *Journal of Health Organization and Management*, 27(3), 296 – 311.
- Ichniowski, C., K. Shaw, G. Prennushi (1997), "The Effects of Human Resource Management Practices on Productivity, A Study of Steel Finishing Lines", *The American Economic Review*, 87(3), 291-313.
- Jiang, K., D.P. Lepak, J. Hu, J.C. Baer (2012), "How Does Human Resource Management Influence Organizational Outcomes? A Meta-Analytic Investigation of Mediating Mechanisms", *Academy of Management Journal*, 55(6), 1264-1294.
- Kline R.B. (2011), *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*, New York: The Guilford Press.
- Koçak, O., Z.B. Erdoğan (2011), "Bankacılık Sektöründe Yeni İnsan Kaynakları Yönetimi Yaklaşımları Hakkında Bir Uygulama", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 60(1), 259–283.
- Kooij, Dorient T.A.M., P.G.W. Jansen, J.S.E. Dijkers, A.H. De Lange (2009), "The Influence of Age on the Associations Between HR Practices and Both Affective Commitment and Job Satisfaction, A Meta-Analysis", *Journal of Organizational Behavior*, 31(8), 1111-1136.
- Kundu, S.C., N. Gahlawat (2016), "High Performance Work Systems and Employees' Intention To Leave Exploring The Mediating Role of Employee Outcomes", *Management Research Review*, 39(12), 1587 – 1615.
- Leggat, S.G., T. Bartram, P. Stanton (2011), "High Performance Work Systems, The Gap Between Policy And Practice in Health Care Reform", *Journal of Health Organization and Management*, 25(3), 281 – 297.

- Lepak, D.P., H. Liao, Y. Chung, E.E. Harden (2006), "A Conceptual Review of Human Resource Management Systems in Strategic Human Resource Management Research", *Research in Personnel and Human Resources Management*, (25), 217-271.
- MacDuffie, J.P. (1995), "Human Resource Bundles and Manufacturing Performance, Organizational Logic and Flexible Production Systems in The World Auto Industry", *Industrial and Labor Relations Review*, 48(2), 197-221.
- Mao, N., H. Song, Y. Han (2013), "High-Performance Work Systems and Influence Processes on Employees' Attitudes Perspectives From China ", *International Journal of Manpower*, 34(7), 736-752.
- Nunnally, J.C., I. H. Bernstein (1994), *Psychometric Theory* (3rd ed.), New York, NY: McGraw-Hill, Inc.
- Osterman, P. (1994), "How Common is Workplace Transformation and Who Adopts it?", *Industrial and Labor Relations Review*, 47(2), 173-88.
- Pichler, S., A. Varma, A. Yu, (2014), Gerard Beenen ve Shahin Davoudpour (2014), "High Performance Work Systems, Cultures and Gender Demography", *Employee Relations*, 36(6), 693 – 707.
- Pil, F.K., J.P. MacDuffie (1996), "The Adoption of High-Involvement Work Practices", *Industrial Relations*, 35(3), 423-55.
- Posthuma, R.A., M.C. Campion, M. Masimova, M.A. Campion (2013), "A High Performance Work Practices Taxonomy, Integrating the Literature and Directing Future Research", *Journal of Management*, 39(5), 1184-1220.
- Shih, H.A., Y.H. Chiang, C.C. Hsu (2006), "Can High Performance Work Systems Really Lead To Better Performance?", *International Journal of Manpower*, 27(8), 741 – 763.
- Sun, L.Y., S. Aryee, K.S. Law (2007), "High Performance Human Resource Practices, Citizenship Behavior, and Organizational Performance, A Relational Perspective", *Academy of Management Journal*, 50(3), 558-577.
- Şimşek, Ö.F. (2007), *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*, Ankara: Ekinos Yayıncılık.
- Türkiye Bankalar Birliği (2017), <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/subeler/65> E.T.: (03.04.2017).
- Wasti, S.A., S.E. Erdil (2007), "Bireycilik Ve Toplulukçuluk Değerlerinin Ölçülmesi, Benlik Kurgusu ve INDCOL Ölçeklerinin Türkçe Geçerlemesi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7, 39-66.
- Wood, S., L. Menezes (1998), "High Commitment Management in the UK, Evidence from the WIRS and EMSPS", *Human Relations*, 51, 485-515.
- Wu, P.C., S. Chaturvedi (2009), "The Role of Procedural Justice and Power Distance in the Relationship Between High Performance Work Systems and Employee Attitudes, A Multilevel Perspective", *Journal of Management*, 35(5), 1228-1247.
- Zacharatos, A., J. Barling, R.D. Iverson (2005), "High-Performance Work Systems and Occupational Safety", *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 77-93.

YAZAR REHBERİ

1. Online yüklenen makale daha önceden yayınlanmamış ve herhangi bir dergiye değerlendirilmek üzere sunulmamış olmalıdır.
2. Makale, Türkçe veya İngilizce olabilir. Her makalede, ana başlığın hemen altında, makalenin amacı ve önemini, takip edilen metodolojiyi, temel bulgular ve muhtemel politika tavsiyelerini içeren biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 150-200 kelimeyi aşmayan öz/abstract yer almalıdır. “Öz”lerin altında, altı kelimeyi aşmayan anahtar sözcükler/keywords bulunmalıdır. Kısacası makaleler, Ana Başlık, Öz, Anahtar Sözcükler, Abstract, Keywords, Makale Metni, Notlar ve Kaynakça sırası ile kaleme alınmış olmalıdırlar.
3. Makale 8.000 kelimeyi geçmemeli, A4 ebadındaki word dosyasına 1.5 aralıklı, soldan 4.5 cm, sağdan 4 cm, üstten 5.5 cm ve alttan 5 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.
4. Tablo ve şekillere başlık ve numara verilmeli, başlıklar tablo, şekil ve grafiklerin üzerinde yer almalı; kaynaklar ise tablo, şekil ve grafiklerin altına yazılmalıdır. Rakamlarda ondalık kesirler nokta ile ayrılmalıdır. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır. Denklemlerin türetilişi, yazıda açıkça gösterilmemişse, hakemlerin değerlendirmesi için, türetme işlemi bütün basamaklarıyla ayrı bir sayfada verilmelidir.
5. Makalenin alt başlıkları, ilk harfi büyük olmak üzere küçük harflerle, koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.
6. Makalede verilecek dipnotları, yazının sonuna kaynakçadan önce eklenmelidir.
7. Makale, Dergimiz’in <http://dergipark.gov.tr/huniibf> adresinden Dergipark’a üye olunarak, isimsiz bir kopya olarak yüklenmelidir. Makale Editör tarafından kör hakemlik sistemine göre iki hakeme gönderilecektir.
8. Yayımlanan makaleler için yazar(lar)a telif ücreti karşılığında her makale için iki adet basılmış dergi ile 10 (on) adet ayrı basım gönderilir ve ilgili makalenin telif hakkı Hacettepe Üniversitesi’ne devredilmiş olur.
9. Yayımlanması kabul edilmeyen makaleler hakkında Yazar(lar)a bilgi verilir.
10. Kaynaklara göndermeler, metin içinde açılacak ayraçlarla yapılmalıdır. Ayraç içindeki sıra şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı, sayfa numaraları. Karşılaşılabilecek farklı durumlar şöyle örneklenebilir:
.....ifade edilmiştir (Wilson, 2011).
.....belirtilmiştir (Wilson, 2011: 210-215).
.....Dollery (2008a: 15-20) ileri sürmektedir.
.....(Wollmann *vd.*, 2012: 126-153).
.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli; gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konmamalıdır. Kaynaklar, ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Dergi ve derlemelerdeki makalelerin sayfa numaraları kesinlikle belirtilmelidir. Kaynakçada, aşağıdaki örneklenen biçim kurallarına uyulmalıdır:

Kitaplar: Panara, C., M. Varney (2013), *Local Government in Europe: The 'Fourth Level' in the EU Multilayered System of Governance*, Abingdon, Oxon: Routledge.

Dergiler: Goldsmith, M. (1993), “The Europeanisation of Local Government”, *Urban Studies*, 30(4-5), 683-699.

Derlemeler: Krugman, P. (1995), “The Move Toward Free Trade Zones”, P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Pollitt, C., G. Bouckaert (2003), “Evaluating Public Management Reforms: An International Perspective” in H. Wollmann (ed.) *Evaluation Public-Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, Inc., 12-35.

Diğer Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2014), *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*, Basın Duyurusu, 5 Eylül, 2014-61, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/>, E.T.: 15.09.2014.

GUIDE FOR AUTHORS

1. Online submission of a manuscript implies that it has not been published previously, or has not been under consideration for publication elsewhere.
2. Manuscripts may be in either Turkish or English. Immediately after the manuscript title, a concise (150-250 words) abstract, including the aim and significance of the manuscript, the methodology followed, the main findings and likely policy implication, both in Turkish and English is required. Maximum of six keywords should be stated following the abstracts. Shortly, the manuscript should be submitted in the following order: manuscript title, abstract, keywords, body text, notes and references.
3. Manuscript should not exceed 8,000 words, typed on A4 page with 1.5 line spacing, leaving margins 4.5 cm at the left, 4 cm at the right, 5.5 cm at the top and 5 cm at the bottom of the page.
4. Tables and figures should be numbered sequentially. Titles should be placed at the top of tables and figures. Reference for tables and figures should be placed under tables and figures. Numbers should be full stop separated. Equations should be numbered in parentheses on the right side of the page. Derivation of equations which are not fully mentioned in the body text should be provided on a separate page with a full derivation.
5. The sub-headings of manuscripts should be written in lower case (except the first letters of words), bolded and left aligned.
6. Footnotes should be indicated with a superscript and placed at the end of the body text and before the reference section.
7. Authors are requested to submit their papers (without author/authors name) electronically by signing up Dergipark online at the following website (<http://dergipark.gov.tr/huniibf>). The electronically submitted manuscripts will go through double-blind-peer review process by the Editor.
8. Upon acceptance and publication of a manuscript copyright fees will not be paid. Instead, as return royalty, two hardcopies of the journal and 10 reprints of manuscripts will be sent to the corresponding author. Thereby author(s) will have transferred their copyrights to Hacettepe University.
9. The author(s) will be notified about their manuscript's status.
10. Every reference cited in the text should be in parentheses. Reference in parentheses should be at the following order: Surname(s) of author (s), publication year and page number(s). Examples are as follows:

.....is stated (Wilson, 2011).

.....is indicated (Wilson, 2011: 210-215).

According to Dollery (2008a: 15-20).....

.....(Wollmann *et.al.*, 2012: 126-153).

.....(Watson, Hassett, 2003: 399-432; Wollmann, Marcou, 2013: 15-23).

11. Only reference cited in the text should be included in the reference section. The references should be listed in an alphabetical order in a separate page. Page numbers of articles in periodicals or edited books should be indicated. The examples given below should be followed strictly:

Books: Panara, C., M. Varney (2013), *Local Government in Europe: The 'Fourth Level' in the EU Multilayered System of Governance*, Abingdon, Oxon: Routledge.

Periodicals: Goldsmith, M. (1993), "The Europeanisation of Local Government", *Urban Studies*, 30(4-5), 683-699.

Edited Books: Krugman, P. (1995), "The Move Toward Free Trade Zones" in P. King (ed.), *International Economics and International Economic Policy: A Reader*, New York: McGraw-Hill, Inc., 163-182.

Pollitt, C., G. Bouckaert (2003), "Evaluating Public Management Reforms: An International Perspective" in H. Wollmann (ed.), *Evaluation Public-Sector Reform: Concepts and Practice in International Perspective*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, Inc., 12-35.

Other Sources: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2014), *Kredi Kartı İşlemlerinde Uygulanacak Azami Faiz Oranları*, Basın Duyurusu, 5 Eylül, 2014-61, Ankara. <http://www.tcmb.gov.tr/>, E.T.: 15.09.2014.